

ŠIAULIŲ UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETO
ISTORIJOS IR FILOSOFIJOS KATEDRA

DEIVIDAS BARANAUSKAS
Magistro studijų programos *Istorija ir politika*
II kurso studentas

TADO KOSCIUŠKOS SUKILIMO KULTŪRINĖ ATMINTIS

Magistro darbas

Mokslinė vadovė prof. dr. R. R. Trimonienė

Darbas originalus – Deividas Baranauskas (.....)

Šiauliai,
2017

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. Tyrimo teorinės prielaidos.....	21
2. T. Kosciuškos sukilimo istorinė-kultūrinė atmintis Lietuvoje.....	29
2.1. T. Kosciuškos atmintis istoriniame diskurse.....	29
2.2. T. Kosciuškos materializuota atmintis ir viešasis diskursas.....	43
3. T. Kosciuškos sukilimo istorinė-kultūrinė atmintis Lenkijoje.....	62
3.1. T. Kosciuškos atmintis istoriniame diskurse.....	62
3.2. T. Kosciuškos materializuota atmintis ir viešasis diskursas.....	67
IŠVADOS.....	78
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	81
SANTRAUKA.....	88
SUMMARY.....	89

ĮVADAS

Temos aptarimas

1794 m. sukilimas šiandien yra pakankamai gerai ištirtas (t. y. jo priežastys, eiga, rezultatai). Sukilime dalyvavę buvusios Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) gyventojai siekė bendro tikslo – atkurti nepriklausomybę, paremtą Gegužės 3 d. konstitucija, nuo šalia egzistavusių ir ATR valstybę pasidalinusių absoliutinių monarchijų. Ši tema atspindi lietuvių ir lenkų istorinę atmintį, kurioje lietuvių ir lenkų protėviai, būdami viena politinė tauta, sukilo dėl nepriklausomybės ir svarbių jiems vertybių (laisvės, lygybės, pagarbos įstatymui ir pan.).

Žvelgiant iš šių dienų pozicijos, kiekviena tauta save suvokia kaip kolektyvinę vertybes kuriantį, jas įgyvendinti siekiantį subjektą. Tautinis savitiksliskumas nėra sietinas su išskirtinumo arba pranašumo požymių paieška, jis plaukia iš pripažinimo, kad kiekviena tauta savo kalba, kultūra, istorine raida yra savita ir vienintelė. Vis tik 1794 m. Tado Kosciuškos vadovaujamas sukilimas, kaip ir Krėvos unija, Liublino unija bei kiti istoriniai įvykiai, kuriuos kartu pergyveno Lietuva ir Lenkija, priklauso bendrai Lietuvos ir Lenkijos istorinei raidai. Dėl šios priežasties abi tautos dalijasi bendra istorine tapatybe, kuri funkcionuoja šiandienos abiejų tautų istorinėje sąmonėje. Istorinė tapatybė pasireiškia per anksčiau minėtas vertybes (laisvė, lygybė, pagarba įstatymui ir pan.). Abiejų tautų istoriniuose naratyvuose šios vertybės įkūnytos į istorinį subjektą, kurį galima pavadinti T. Kosciuškos atminties figūra.

T. Kosciuškos nuopelnais dalijasi ne tik Lietuva ir Lenkija, bet ir Baltarusija, JAV. Tautinis-istorinis egoizmas lemia tai, kad tiek lietuviai, tiek lenkai, besivaržydami tarpusavyje, bando savanaudiškai įkomponuoti T. Kosciušką į savo istorinį naratyvą ir šia istorine figūra dalytis tik su JAV. Dėl šios priežasties sunku tarp lietuvių ir lenkų pasiekti taikų istorinį konsensusą.

Iš Vakarų Europos kilę nauji kultūrinės atminties tyrinėjimai ir šios srities historiografija leidžia naujai pažvelgti į šį sukilimą per atmintį ir atminimus Lietuvoje bei Lenkijoje. Kaip žinia, kultūrinė atmintis negali būti nepolitiška. Dėl šios priežasties istorinė-kultūrinė atmintis apie T. Kosciuškos sukilimą labiausiai liečia lenkų-lietuvių santykius šiandienos politikoje (taip pat ir akademinėje arenoje), pasipriešinimą agresorei Rusijai. Šis sukilimas, kuris, manau, turėtų simbolizuoti lenkų ir lietuvių vienybę, tokio vaidmens šiuo metu neatlieka. Šio sukilimo išraiškos

forma (arba idėja) ir svarba lietuvių atmintyje nebuvo ir nėra gerai įtvirtinta ir suaktualizuota, priešingai nei Lenkijoje. Dėl šios priežasties, tyrinėdamas šią temą, bandysiu aiškintis, kokioje situacijoje yra T. Kosciuškos sukilimo istorinė-kultūrinė atmintis Lietuvoje ir Lenkijoje.

Istoriografija

Norėčiau pabrėžti šaltinių ir literatūros atskyrimo principą. Šaltiniais įvardiju Lenkijos ir Lietuvos istorikų ir akademikų parašytus darbus, nes juos nagrinėdamas bandžiau aiškintis, kas ir kaip paminėta apie T. Kosciuską ir 1794 m. sukilimą. Taip pat prie šaltinių priskiriu nagrinėjamus istorinės literatūros atstovų darbus. Literatūrai priskiriu teorinius darbus apie kultūrinę atmintį ir kitų istorikų bei akademikų atliktus tyrimus, kuriais remsiuosi šiame darbe.

Pradėsiu nuo teorinių darbų ir akademikų studijų aptarimo. Didžiausią įtaką atminties kultūros tyrimams padarė užsienio mokslininkai. Vienas iš žymiausių atminties kultūros teoretikų ir tyrėjų Jan'as Assmann'as išplėtojo sociologo Maurice'o Halbwachs'o suformuluotą kolektyvinės atminties teoriją. J. Assmann'as pasiūlė kolektyvinę atmintį skirstyti į komunikacinę ir kultūrinę atmintis. Komunikacinė atmintis, pasak jo, susijusi su išgyventa iš kartos į kartą arba socialinės grupės rėmuose perduodama patirtimi (ši atmintis absoliučiai susijusi su kasdienybe), o kultūrinė atmintis yra atsietą nuo kasdienybės ir susieta ne su dabar gyvenančiųjų patirtimi, bet su fiksuotais praeities vaizdiniais tolimoje praeityje. Teoretikas pažymi, jog kultūrinės atminties teorija susijusi su trimis poliais – atmintimi (susieta praeitis), kultūra ir grupe (visuomene). Nurodoma kultūrinės atminties charakteristika: ši atminties rūšis patikslina grupės tapatybę, išsaugodama jai reikalingas žinias šiam veiksmui atlikti; ji geba rekonstruoti praeitį, remiantis atminties figūromis bei žinių gausa; ji pasižymi organizuotumu – institucionalizuota formalizacija; priklauso nuo specializuotos praktikos; jai būdinga simbolinė sankloda¹.

Žymi atminties tyrėja profesorė Aleida Assmann'a nepripažįsta „kolektyvinės atminties“ termino ir vietoj jo įveda „socialinę atmintį“. Pasak autorės, ji nuolat kinta, gali net išnykti (išnykus individams), ji vientisa gali būti tik esant sociumų kartai. Konkrečią kartą vienija bendra istorinė patirtis, tikėjimas tais pačiais dalykais, vertybėmis. Ji išskiria politinę atmintį, kuria siekiama kurti visuminį, vientisą vaizdą. Ši atminties forma labiausiai skiriasi nuo individualios ir socialinės atminties, tačiau turi daug panašumų su jos išskiriama kultūrine atmintimi: jos abi turi

---

¹ Assmann, Jan. „Collective Memory and Cultural Identity“, *New German Critique*. 1995. Nr. 65. P. 125–133.

būti įkūnytos per ilgalaikius simbolius, materialines reprezentacijas. Jos siekia tapti amžinomis. Jos kuriamos bendradarbiaujant skirtingoms kartoms².

Dar vienas žymus atminties tyrinėtojas – Pierre'as Nora išskiria naują terminą „atminties vieta“ kaip elementą, esantį tarp atminties ir istorijos. Atminties vieta gali būti istorinis įvykis, asmuo ar mitinis personažas, netgi sąvoka. P. Nora teigia, jog atmintis ir istorija dabar yra absoliučiai opoziciški vienas kitam; istorija nuolatos įtariai žiūri į atmintį, ir jos tikrasis tikslas yra ją suspausti ir sunaikinti³.

Mokslininkas Pierre'as Bourdieu'as nagrinėja „kultūrinio kapitalo“ idėją. Jis išskiria kultūrinio kapitalo formas – įkūnytą, įobjektintą ir institucionalizuotą. Šios formos nevienodai pasiskirsto įvairiose visuomenės klasėse ir grupėse – vadinasi, ir kultūrinės atminties formos nevienodai pasiskirsto konkrečioje visuomenėje⁴.

Dar vieno žymaus tyrinėtojo Paul'o Connerton'o monografijoje⁵ išsamiai nagrinėjama socialinės atminties problematika, jos turinys ir ypatybės. Jis teigia, kad visuomenė yra užprogramuota atsiminti tam tikrą istorinį įvykį, asmenį. Jei ji yra per prievartą verčiama „tai“ užmiršti, visada atmintis išsaugojama vieno ar kito individo sąmonėje. Tai yra visoms visuomenės būdingas reiškinys. Taigi visuomenės neįmanoma priversti kažko užmiršti, nes socialinėje atmintyje susikerta kolektyvinės ir individualios atmintys, kurios lygiavertiškai funkcionuoja visuomenėje.

Kadangi Vakarų Europos atminties tyrimų historiografija yra gana plati, toliau jos nenagrinėsiu: ji aptarta knygos „Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje“ įžangoje⁶ ir šiek tiek knygos „Kas laimėjo Žalgirio mūšį?“ pratarinėje⁷.

Lietuvoje atminties tyrimų srityje pasistūmėjo į priekį keturi istorikai – Darius Staliūnas, Dangiras Mačiulis, Alvydas Nikžentaitis ir Vasilijus Safronovas. D. Staliūnas parašė

² Assmann, Aleida. „Re-framing memory. Between individual and collective forms of constructing the past“, *Performing the past: Memory, History and Identity in modern Europe*, sudaryt. K. Tilmans, Frank van Vree, Jay Winter, Amsterdam, 2010. P. 40–44.

³ Nora, Pierre. „Between Memory and History“, *Representations* 26, California. 1989. P. 7–24.

⁴ Bourdieu, Pierre. „Les trois états du capital culturel“, *Actes de la recherche en sciences sociales* 30 (1979): 3–6. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 19 d.] <http://www.persee.fr/doc/ars_0335-5322_1979_num_30_1_2654>.

⁵ Connerton, Paul. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

⁶ *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 7–24

⁷ Mačiulis, Dangiras, et al. *Kas laimėjo Žalgirio mūšį?*. Vilnius: Mintis, 2012. P. 7–11.

knygą⁸, kurioje 1863–1864 m. sukilimas tiriamas kaip lietuvių atminties vieta. Knygoje atskleidžiama, kodėl ir kaip keitėsi šio įvykio vertinimas lietuvių istoriniame naratyve, t. y. kokios pasaulėžiūrinės paradigmos nulėmė šią tema rašiusių autorių nuostatas, kaip atmintį apie sukilimą, jo epizodus, ar sukilėlius bandoma instrumentalizuoti masių nacionalizacijos ar sovietizacijos procese, kaip visuomenė priima šį simbolį.

D. Mačiulio ir bendraautorių parašytoje knygoje⁹ atskleidžiama, kaip ir kodėl kito Žalgirio mūšio vaizdinys Vidurio ir Rytų Europoje: kaip lenkiškoje tradicijoje jis turėjo padėti sureikšminti lenkų ir Jogailos vaidmenį, kaip lietuviai pergalę priskyrė Vytauto sumanumui ir drąsai, o sovietiniai ideologai siekė šį istorinį mūšį paversti amžinu brolišku sovietinių tautų draugystės įrodymu. Veikale šis mūšis tiriamas kaip atminties vieta XV–XVIII a., XIX a., tarpukariu, Antrojo pasaulinio karo metais ir sovietmečiu, analizuojant skirtingų epochų istorinius naratyvus, įvairiausias mūšio interpretacijas.

A. Nikžentaičio veikale¹⁰ tiriamas Vytauto ir Jogailos įvaizdis Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse. Autorius bando konkrečiais pavyzdžiais parodyti, kaip lietuviai ir lenkai dėl nacionalistinės ideologijos tapo nedraugais. Istorikas tiria Vytauto kultą Lietuvoje XV–XX a. ir jo atspindžius paminkluose, Žalgirio mūšio vietą lietuvių visuomenės istorinėje sąmonėje, Jogailos figūros atmintį abiejuose visuomenėse jo paties gyvenamuoju laikotarpiu, tautinius mitus kaip atminties vietas Lietuvoje ir Vidurio Europoje.

Kadangi rašydamas šį darbą turėjau remtis nauja kultūrinės atminties tyrimų istoriografija Lietuvoje, pasinaudojau 2011 m. išleista kultūrinės atminties tyrimų knyga¹¹, kurioje aptariamos atminties kultūros Lietuvoje transformacijos XX–XXI a. pradžioje, jos raiška urbanistinėse erdvėse, pateikiama kaimyninių šalių atminties kultūros apžvalga ir pristatomos praeities naudojimo užsienio politikoje ypatybės. Knyga sudaryta iš straipsnių, kuriuos parašė ne tik tyrėjai ir mokslininkai iš Lietuvos.

Vienas iš šios knygos straipsnių¹² priklauso V. Safronovui. Jo straipsniu rėmiausi savo darbo metodologijos aprašyme. Straipsnio dėmesio centre – dvi kertinės sąvokos viešojo atminimo

⁸ Staliūnas, Darius. *Savas ar svetimas paveldas? 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuvių atminties vieta*. Vilnius: Mintis, 2008.

⁹ Mačiulis, Dangiras, et al. *Kas laimėjo Žalgirio mūšį?*. Vilnius: Mintis, 2012.

¹⁰ Nikžentaitis, Alvydas. *Vytauto ir Jogailos įvaizdis Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse*. Vilnius: Aidai, 2002.

¹¹ Nuo *Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011.

¹² Safronovas, Vasilijus. „Kultūrinė atmintis ar atminimo kultūra? Kultūrinės atminties teorijos taikymo modernių laikų tyrimams problemos“. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 39–64.

tyrimo metodologijoje: „kultūrinė atmintis“ ir „atminimo kultūra“. Mokslininkas šias sąvokas ir jas pagrindžiančias teorijas supriešina, siekdamas parodyti, kad viena iš sąvokų tinka modernių laikų istorikų tyrimams labiau nei kita. Mokslininkas nagrinėja kultūrinės atminties teorijos problematiką. Aiškinamasi, ar galima atrasti kultūrinę atmintį modernybės epochoje ir kaip atmintį gali ištirti istorikai.

Dar viename V. Safronovo straipsnyje¹³ nagrinėjamos Lietuvos atminimo politikos tendencijos po 1990 m. Straipsnio autorius aprašo XX a. 9–10 deš. sandūros atminties kontekstus Lietuvoje, akcentuodamas istorijos politikos reikšmę ir poveikį. Mokslininkas nagrinėja užsienio politikos veiksnių įtaką viešo praeities traktavimo pokyčiams Lietuvoje bei vidaus veiksnių įtaką Lietuvos atminimo politikai. Galiausiai užbaigia straipsnį, aprašydamas naujus Lietuvos kolektyvinės tapatybės orientyrus.

A. Nikžentaičio straipsnyje¹⁴ analizuojama praeities vaizdinių nudojimo dabarties tikslams problematika. Be to, aptariama atminties kultūros teorijos problema. Mokslininkas aiškinasi, kokios atminties kultūros formuojamos Lietuvoje, Lenkijoje, Rusijoje ir Vokietijoje ir pateikia šių šalių atminimo kultūrų lyginamąją analizę.

2013 m. buvo išleistas dar vienas straipsnių rinkinys¹⁵, kuriame pagrindinis tyrinėjimo objektas – miesto atminties kultūra, atminties funkcionavimas urbanistinėse erdvėse, istorijos politikos įtaka Lietuvos bei kaimyninių kraštų visuomenėms.

Iš šios knygos panaudojau Rasos Čepaitienės straipsnį¹⁶, kuriame ji aprašo, kaip sovietų invazija ženklino Lietuvos ideologinio kraštovaizdžio radikalų pertvarkymą. Aprašoma, kaip Lietuvoje prasidėjo „iš viršaus“ paskatinta „kultūrinė revoliucija“, pasireiškusį švietimo sistemos unifikavimu, valstybinio specialistų ruošimo monopolio kūrimu, inteligentijos bolševikiniu „perauklėjimu“ ir kitais savarankiškų kultūros raidos procesų kontroliavimo bei ribojimo veiksniais. Straipsnyje taip pat nagrinėjamas didžiojo tautinio pasakojimo tęstinumas ir jo

¹³ Safronovas, Vasilijus. „Lietuvos atminimo politikos tendencijos po 1990 metų“. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 337–378.

¹⁴ Nikžentaitis, Alvydas. „Atminties ir atminimo kultūrų modeliai: Lietuva, Lenkija, Rusija, Vokietija“. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 439–458.

¹⁵ *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudaryt. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013.

¹⁶ Čepaitienė, Rasa. „Nacionalinis pasakojimas versus lokalios istorijos: kultūrinės atminties raiška Lietuvos provincijoje“. *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudaryt. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013. P. 229–264.

transformacijos nepriklausomoje Lietuvoje. Be to, pateikiama mano darbui svarbi Lietuvos miestų gatvėvardžių analizė.

Taip pat pasitelkiau Piotr'o Wittek'o straipsnį¹⁷, kuriame nagrinėjama istorijos politikos doktrinos problematika. Mokslininkas aptarinėja istorijos politikos kritikų ir šalininkų ginčą apie tai, kas demokratinėje valstybėje turi būti atsakingas už istorijos politikos vykdymą ir jos formavimą, koks turi būti istorinis naratyvas. Straipsnyje nagrinėjama valstybės politinės valdžios ir formuojamo istorinio naratyvo santykio problema.

Savo tyrime panaudojau kelis straipsnius iš 2011 m. išleisto straipsnių rinkinio¹⁸, kuriame teoriniu ir praktiniu požiūriu nagrinėjami aktualūs valstybinės istorijos politikos klausimai. Straipsnių rinkinyje vyraujantis tyrimo pagrindas ir pradžios taškas – istorijos subjekto problema postmoderno ir pokomunistinės transformacijos tarpsniu. Atskleidžiamos šios problemos teorinės ir istorinės ištakos bei jos pobūdis ir mastas dabartiniu postmoderno ir pokomunistinės transformacijos tarpsniu.

Pasitelkiau Simonos Merkinaitės ir Vytauto Radžvilos straipsnį¹⁹, kuriame, remiantis atlikto empirinio Lietuvos mokyklose naudojamų mokomųjų priemonių tyrimo rezultatais, siekiama valstybinės istorijos politikos požiūriu atskleisti ir įvertinti vadovėliuose pateikiamo istorinio pasakojimo būklę ir jos keliamus iššūkius šiai politikai.

Labai buvo naudingas Justino Dementavičiaus straipsnis²⁰, kurio tikslas – pabandyti netiesiogiai įsitraukti į diskusiją ir parodyti, kad politinės ir istorinės dimensijos neigimas kalbant apie atminties vietas yra neįmanomas ir netgi žalingas – taip galime ne tik nesuprasti reikšmingų visuomenės politinės savivokos elementų, bet ir nesąmoningai nuslėpti svarbias politinio proceso tendencijas ir problemas. Straipsnyje bandoma duoti praktišką atsakymą, kaip apskritai derėtų kalbėti apie atminties vietų politiškumą, t. y. bandoma atskleisti, kodėl reikėtų sugrąžinti politiką ir kaip įdiegti politologinius analizės metodus į atminties vietų studijas. Straipsnio autorius nagrinėja atminties vietų politikos problematiką.

---

¹⁷ Wittek, Piotr. „Istorinės politikos doktrina – arba kelių veiksmų „drama“. *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudaryt. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013. P. 539–570.

¹⁸ *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011.

¹⁹ Merkinaitė, Simona ir Radžvilas, Vytautas. „Istorijos mokymas mokyklose kaip valstybinės istorijos politikos problema“. *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011. P. 113–165.

²⁰ Dementavičius, Justinas. „Atsiminti negalima užmiršti: paminklų politiškumo klausimu“. *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011. P. 91–112.

Pasitelkiau dar vieną straipsnių rinkinį²¹, kuriame nagrinėjamos ES, Lenkijos, Rusijos ir Baltarusijos istorijos politikos, siekiant išskirti pagrindinius šių keturių politinių darinių istorijos politikos veikėjus, priemones ir dominuojančius istorinius naratyvus. Knygoje keliami klausimai, kiek nuosekli, ar, priešingai, fragmentuota yra kaimyninių valstybių istorijos politika, kokiems interesams ji pajungta ir kokie yra atraminiai dominuojančio pasakojimo apie praeitį taškai.

Iš šio knygos mano darbui buvo naudingas Ingos Vinogradnaitės straipsnis²², kuriame nagrinėjamos istorijos politikos Lenkijoje prielaidos ir konfliktai. Straipsnio autorė nagrinėja tiek Lenkijos valstybės istorijos politiką, tiek atskirų partijų istorijos politikos projektus. Šių projektų analizės tikslas – aprašyti kontekstą (intelektualinį ir politinį), kuriame formuojasi ir į kurį reaguoja valstybės istorijos politika.

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas 2010 m. spalio 27 d. buvo surengęs seminarą „Šiuolaikiniai istorinės sąmonės formavimo būdai: prielaidos, galimybės ir ribos“. Straipsnių rinkinyje²³ skelbiami keturi seminare perskaityti pranešimai ir po jų įvykusios diskusijos medžiaga. Knygoje bandoma nagrinėti probleminius klausimus: kas yra istorinė atmintis ir koks jos santykis su istorine sąmone; kas formuoja politinį interesą ir ketinimus praeities atžvilgiu; koks yra istorinės sąmonės ir politikos santykis; kokia yra istorijos politikos būklė Lietuvoje.

Iš šio straipsnių rinkinio mano tyrimui buvo naudingiausias R. Čepaitienės straipsnis²⁴, kuriame ji, nagrinėdama istorijos politikos doktriną, bando apibrėžti problemų lauką ir įtampas, kuriuose yra atsidūrę žmonės, priklausantys įvairiausioms visuomenėms. Straipsnyje antropologinę istorijos politikos plotmę bandoma analizuoti per konkrečios visuomenės atminties politiką, žvelgiant per vietinių tradicijų ir mentaliteto prizmę.

Henrykos Ilgiewiç straipsnyje²⁵ trumpai apžvelgiama lenkų visuomenės pastangos įamžinti įžymių kultūros veikėjų ir kovotojų už nepriklausomybę atminimą Vilniuje XIX a. pab. –

²¹ *Istorijos politikos modeliai ir kryptys: Europos Sąjungos, Lenkijos, Rusijos ir Baltarusijos istorijos politika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.

²² Vinogradnaitė, Inga. „Istorijos politika Lenkijoje: prielaidos ir konfliktai“. *Istorijos politikos modeliai ir kryptys: Europos Sąjungos, Lenkijos, Rusijos ir Baltarusijos istorijos politika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, P. 105–133.

²³ *Šiuolaikiniai istorinės sąmonės formavimo būdai: prielaidos, galimybės ir ribos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

²⁴ Čepaitienė, Rasa. „Keletas pamąstymų apie istorijos politikos antropologinį matmenį“. *Šiuolaikiniai istorinės sąmonės formavimo būdai: prielaidos, galimybės ir ribos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010. P. 65–78.

²⁵ Ilgiewiç, Henryka. „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“. *Kultūrologija* 18 (2010): 242–265. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 10 d.]

XX a. pr. Straipsnis parašytas remiantis archyviniais ir skelbtais šaltiniais, lietuvių, lenkų ir rusų autorių darbais.

Labai naudingas buvo istoriko Alfredo Bumblausko straipsnis²⁶, aptariantis 2010 m. vykdytą projektą *LDK tradicija, vaizdinys ir modernūs tapatumai*. Projektą finansavo Lietuvos Mokslo Taryba. Teoriniai projekto pagrindai – didžiųjų naratyvų ir atminties vietų teorijos. Pabrėžiamas LDK atminties vietų tyrimo tikslas – taikant šiuolaikines istorijos ir kultūros teorijas (atminties vietų, didžiųjų naratyvų ir istorinės sąmonės), apibendrinti LDK istorijos tyrimus ir mažuosius naratyvus, atrenkant juose išskeltus fenomenus, lemtingus įvykius, asmenybes, o kartu skatinti naujiems tyrimams, o tai gali padėti didžiojo naratyvo korekcijai arba daugiaperspektyviam naratyvui formuoti.

Ainės Ramonaitės ir bendraautorių studijoje²⁷ nagrinėjamos Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos ir atsparumas kitų šalių informacinėms kultūrinėms įtakoms. Aiškinamasi, ar provakarietišką Lietuvos elito orientaciją palaiko gyventojai. Ar visuomenėje paplitusi sovietinė nostalgija kartu rodo ir prorusišką nusiteikimą? Ar pasiekia savo tikslų Rusijos informacinė politika, siekianti išlaikyti Baltijos valstybes savo kultūrinės įtakos erdvėje? Studijos autoriai taip pat stengėsi išsiaiškinti, ar ir kiek Lietuva yra pažeidžiama. Kokia Lietuvos visuomenės dalis gyvena Rusijos informacinėje erdvėje? Ar Lietuvos visuomenė toleruoja kitų valstybių įtaką Lietuvos politikams? Ar ji būtų atspari informacinio karo atakoms? Ieškant atsakymų į šiuos ir kitus išsikeltus klausimus daugiausia buvo remiamasi Pilietinės visuomenės instituto užsakymu 2006 m. spalį visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ atlikta visuomenės apklausa.

Marijos Ivanovič straipsnyje²⁸ įvardijami ir aprašomi 1794 m. sukilimo spaudiniai, esantys Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriuje.

<<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367174152000/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>>.

²⁶ Bumblauskas, Alfredas. „LDK ir jos fenomenai – modernųjų tautų „atminties vietos“: didžiųjų ir alternatyvių naratyvų vaizdiniai ULB regiono istorinėje kultūroje“. *LDK tradicija, vaizdinys ir modernūs tapatumai* (2010): 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 8 d.] <<http://www.mdl.projektas.vu.lt/wp-content/uploads/2011/11/ldk-atminties-vietu-tyrimu-krypciu-metmenys.pdf>>.

²⁷ Ramonaitė, Ainė, et al. *Tarp Rytų ir Vakarų: Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos*. Vilnius: Versus aureus, 2007.

²⁸ Ivanovič, Marija. „1794 metų Tado Kosciuškos sukilimo spaudiniai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriuje“. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka* (2011): 71–77. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 10 d.] <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367179254290/DS.002.0.01.ARTIC>>.

Rašydamas apie XIX a. ir tarpukario Lenkijoje konstruojamą T. Kosciuškos atminties vietą istorinime diskurse, pasinaudojau Magdalen'os Micińska'os straipsniu²⁹, kuriame aprašoma, kaip buvo formuojamas T. Kosciuškos mitas lenkų istorinėje sąmonėje 1794–1997 m.

Rašydamas apie sovietmečio Lietuvos ir Lenkijos istorinį diskursą, pasitelkiau Aurimo Švedo monografiją³⁰, kurioje autorius analizuoja istorijos mokslo bei preitės tyrinėtojų situaciją 1944–1985 m., keldamas klausimus, kaip veikė istorinę realybę simuliuojantys sovietų politikos mechanizmai, kokius Lietuvos praeities siužetus ir laikotarpius pastarųjų veikla išdare labiausiai, kas iš istorikų ideologinio preso smūgių akivaizdoje palūžo, o kas išdrįso nemeluoti. Taip pat pasinaudojau savo bakalauro darbu³¹.

Rašydamas apie Lietuvos romantizmo epochą, pasinaudojau Vytauto Berenio straipsniu³². Jame aiškinamasi, kaip Simonas Daukantas ir Juozas Jaroševičius suvokė istorinę Lietuvą; nagrinėjamas šių asmenybių gyvenimas ir istorinis palikimas, indėlis į lietuvių romantizmo historiografiją. Taip pat pasinaudojau Sauliaus Žuko monografija³³, kurioje pateikiama S. Daukanto biografija, jo gyvenimas ir kūryba. Labai pravertė S. Daukanto ir Teodoro Narbuto korespondencija³⁴.

Aptardamas istorinį diskursą tarpukario Lietuvoje, pasinaudojau Valdo Selenio straipsniu³⁵. Jame svarstoma, kaip vienas žymiausių tarpukario laikotarpio istorikų Adolfas Šapoka suprato savo ir kitų Lietuvos istorikų suformuluotą programą *Rasti lietuvius Lietuvos istorijoje*, išsivaduoti iš „svetimųjų“ historiografijos įtakos, supažindinti visuomenę su jos istorija. Straipsnyje trumpai aptartas A. Šapokos požiūris į istoriją, ieškoma jo bendrumo su kito žymaus jaunosios kartos istoriko Zenono Ivinskio mintimis. Keliami klausimai, kokius lietuvius A. Šapoka ragino rasti Lietuvos istorijoje ir kodėl toks raginimas buvo aktualus tuometiniam Lietuvos istorijos mokslui.

²⁹ Micińska, Magdalena. „The myth of Tadeusz Kościuszko in the Polish mind (1794–1997)“, *European Review of History-Revue européenne d'Histoire*. 1998. T. 5. Nr. 2. P. 191–196.

³⁰ Švedas, Aurimas. *Matricos nelaisvėje: sovietmečio lietuvių historiografija (1944–1985)*. Vilnius: Aidai, 2009.

³¹ Baranauskas, Deividas. *1794 metų sukilimo atmintis ir atminimai Lietuvoje. Bakalauro darbas*. Šiauliai. 2015.

³² Berenis, Vytautas. „Simono Daukanto ir Juozo Jaroševičiaus istorinės Lietuvos samprata“, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. 1993. T. 5. P. 90–103.

³³ Žukas, Saulius. *Simonas Daukantas*. Kaunas: Šviesa, 1988.

³⁴ Daukantas, Simonas. *Laiškai Teodorui Narbutui: Epistolinis dialogas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1996.

³⁵ Selenis, Valdas. „Adolfas Šapoka ir nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo programa „Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“, *Istorija*. 2008. T. 71. P. 13–21.

Šaltiniai

Čia aptarsiu tyrime panaudotus lietuvių ir lenkų istorinės literatūros atstovų, istorikų ir akademikų darbus, kuriuos priskiriu šaltinių kategorijai.

Pirmiausia aptarsiu lietuvių istorinės literatūros atstovų, istorikų ir akademikų darbus. Juozapo Albino Herbačiausko veikale³⁶ dėstomos lietuvių tautos (kalbos, kultūros) savarankiškumo idėjos, išaukštinami lietuvių švietėjai, tautinio atgimimo šaukliai. Autorius akcentuoja visų, tikrai lietuvių tautą sudarančių, luomų sąjungos būtinumą; aptariama lenkų–lietuvių istorinės unijos problema. Simonas Daukantas savo žymioje knygoje³⁷ vaizduoja lietuvių tautos charakterį, apibūdina senovės lietuvių materialinį ir dvasinį gyvenimą, visuomeninę santvarką. Tyrime pasitelkiau Mečislovo Davainio–Silvestravičiaus, prisidengusio slapyvardžiu Veveris, 1883 m. „Aušroje“ paskelbtu straipsniu³⁸, kuriame jis remiasi lenkų kalba paskelbtu T. Kosciuškos 1784 m. rašytu laišku, kur generolas pažymi savo lietuvišką kilmę.

Istorikas Ivanas Lappo savo darbe³⁹ nagrinėja istorinės Lietuvos ir Lenkijos susijungimo literatūrą, visą Liublino unijos eigą ir laikotarpį po šios unijos iki ATR padalijimų. Istoriko Mykolo Biržiškos nedidelėje monografijoje⁴⁰ detalai aprašomas 1794 m. sukilimas. Taip pat pasinaudojau Adolfo Šapokos veikalu–vadovėliu⁴¹ skirtu visuomenei ir mokykloms. Knygoje temų spektras labai platus. Pradžioje pateikiamos autoriaus mintys apie tautos istorijos mokymosi tikslus, apie šaltinius mūsų praeičiai pažinti, apie Lietuvos istorijos mokslą. Temos prasideda nuo aisčių kilmės ir baigiasi 1926 m. gruodžio 17 d. perversmu. Knygos gale istorikas aprašo lietuvių emigracijoje, JAV lietuvių, pačią emigracijos problemą.

Istorikas Rimantas Jasas straipsnyje⁴² nagrinėja 1794 m. sukilimo reikšmę Lietuvai. Pasitelkiau Zigmanto Kiaupos straipsnį⁴³, kuriame aptariama XVIII a. paskutiniuoju ketvirčiu ATR vykusių reformų genezė ir jų reikšmė valstybės bei visuomenės gyvenimui. Eduardas Brusokas straipsnyje⁴⁴ atskleidžia Vilniaus magistrato ir miestiečių veiklą 1794 m. sukilime, nagrinėja miestiečių įnašą į Vilniaus gynybą ir kaip jie dalyvavo ginkluotose susirėmimuose. Be to, jis lygina

³⁶ Herbačiauskas, Juozapas Albinas. *Lietuvos atgimimas lenkiškosios idėjos atžvilgiu*, Vilnius: Regnum fondas, 2001.

³⁷ Daukantas, Simonas. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*, Čikaga: Vytautas Saulius, 1954.

³⁸ Vaversis. „Tadeusz Kaszczyk był Litwinem“, *Auszra*, 1883, Nr. 5.

³⁹ Lappo, Ivanas. *Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1932.

⁴⁰ Biržiška, Mykolas. *Lietuvos sukilimas 1794 metais*. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1919.

⁴¹ Šapoka, Adolfas. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Mokslas, 1989.

⁴² Jasas, Rimantas. „1794 metų sukilimo reikšmė Lietuvai“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1994, Nr. 3, P. 6–7.

⁴³ Kiaupa, Zigmantas. „Sužlugytos pertvarkos metas Lietuvoje XVIII amžiaus pabaigoje“, *Acta academiaeartium Vilnensis*, 2004, T. 32, P. 9–15.

⁴⁴ Brusokas, Eduardas. „Už vientisą ir laisvą Respubliką: Vilniaus miestiečiai 1794 metų sukilime“, *Darbai ir Dienos*, 2004, T. 37, P. 149–180.

Vilnių su kitais ATR miestais. Zigmanto Kiaupos ir bendraautorių parašyta knyga⁴⁵ aprėpia laikotarpį nuo lietuvių tautos ir valstybingumo ištakų iki Lietuvos panaikinimo 1795 m. Knygoje akcentuojami svarbiausi atskirų istorinių laikotarpių tautos ir istorinės Lietuvos valstybės vidaus bei užsienio visuomenės politinės raidos momentai, atskleidžiamas lietuvių valstybingumo susiklostymo fenomenas, parodomi šį visuomenės politinės intelektualinės brandos procesą lėmę bei lydėję socialiniai, konfesiniai ir kultūriniai reiškiniai. A. Bumblausko straipsnyje⁴⁶ nagrinėjama Gegužės 3-iosios konstitucijos istorinė reikšmė ir vieta istorinėje atmintyje, lietuvių istorinės atminties modelis, kuris atspindi ilgą Lietuvos kelią prie šios Konstitucijos.

Prie šaltinių kategorijos taip pat priskiriu istoriko Andrea Griffante's straipsnį⁴⁷, kuriame 1794 m. sukilimas nagrinėjamas per atminties prizmę – tokiu būdu istoriko keliamos idėjos bei straipsnyje pateikiama tyrimo medžiaga yra reikalinga mano tyrimui. Istorikas analizuoja su kokiomis atminties vietomis lietuvių inteligentija susiejo valstiečio, kaip piliečio, ištakas XIX a. pab. – XX a. pr. Taip pat straipsnyje aiškinamasi, kodėl lietuvių diskurse T. Kosciūška nesusilaukė didelių pagirų kaip liaudies išlaisvinimo didvyris.

Taip pat pasinaudojau naujausia Egidijaus Aleksandravičiaus knyga⁴⁸, kurioje autorius, pasitelkdamas moksliskai pagrįstus faktus, įvairialypius istorijos ir literatūros šaltinius, nagrinėja lietuvių tautos migraciją nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. Labai naudingas buvo Juozo Skiriaus straipsnis⁴⁹, kuriame apžvelgiamas lietuvių požiūris į 1794 m. sukilimo vadą T. Kosciūšką ir pateikiami jo kilmės bei tautiškumo priklausomybės vertinimai. Mindaugo Šapokos straipsnyje⁵⁰, apžvelgiant LDK istoriją, bandoma atrasti sąlyčio taškus tarp Lenkijos ir Lietuvos istorinės atminties. Gintauto Čižiūno straipsnyje⁵¹ pateikiama T. Kosciūškos biografija, 1794 m. sukilimo įvykių seka, priežastys, taip pat didelis dėmesys skiriamas aprašyti Mykolo Kleopo Oginskio veiklai sukilimo metu.

⁴⁵ Kiaupa, Zigmantas, et al. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 2000.

⁴⁶ Bumblauskas, Alfredas. „Dar kartą apie Lietuvos ir Lenkijos užmarštis“, *Lietuvos istorijos studijos*. 2012. T. 30. P. 41–67.

⁴⁷ Griffante Andrea. „Savo valstiečių beieškant. Dėl valstiečių simbolinio įpildinimo Lietuvoje XIX a. pab. – XX a. pr.“, *Istorija*. 2014. T. 93. Nr. 2. P. 59–77.

⁴⁸ Aleksandravičius, Egidijus. *Karklo diegas*. Vilnius: Versus aureus, 2013.

⁴⁹ Skirius, Juozas. „XX amžiaus JAV lietuvių ir Lietuvos istorikų požiūris į generolą Tada Kosciūšką“, *Istorija*. 2011. T. 82. P. 47–54.

⁵⁰ Šapoka, Mindaugas. „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: naujas bandymas atrasti sąlyčio taškus tarp Lenkijos ir Lietuvos istorinės atminties“. *IESW. Projekt: Historia a terażniejszość. Dziedzictwo Rzeczpospolitej Obojga Narodów a aktualne stosunki polsko-litewskie* (2012): 1–18. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 10 d.] <<http://www.iesw.lublin.pl/projekty/pliki/IESW-121-02-02.pdf>>.

⁵¹ Čižiūnas, Gintautas. „Tado Kosciūškos sukilimas ir Mykolas Kleopas Oginskis“. *Žemaičių žemė* 1 (2015): 36–41. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 9 d.] <http://samogitia.mch.mii.lt/ZZ_2015_1/ZZ_2015_1_puslapis_36_41.pdf>.

Lituanistės Kristinos Mačiulytės straipsnyje⁵² siekiama įvertinti XVIII a. antrosios pusės asmens tapatybę, atsižvelgiant į to meto visuomenės išpažįstamas vertybes, svarbesnius luominių santykių raidos aspektus per valstybės reformas ir privačias iniciatyvas (pvz., Povilo Ksavero Bžostovskio įkurtoje Pavlovo respublikoje) bei kintančią piliečių savivoką netekus valstybės. Neapsiribojama vien pamokslais – į svarstymų lauką įtraukiami ir kiti religinio, publicistinio pobūdžio tekstai, seimelio kalbos ir kt.

Tomo Kačerausko straipsnyje⁵³ analizuojamas pilietinis nepaklusnumas kaip teisėta kova tiek už naujoves visuomenėje, tiek prieš išderinančius valdžios veiksmus. Išskleidžiama John'o Rawls'o pilietinio nepaklusnumo samprata jo teisingumo teorijos perspektyvoje. J. Rawls'o pažiūros interpretuojamos, remiantis egzistencinėmis ir istorinėmis prieigomis. Taip pat keliami egzistuojančio individo ir tautos, kaip jo aplinkos, istorinės atminties ir kuriamo gyvenimo projekto klausimai. Nagrinėjama LDK konfederacija (1792–1793) kaip pilietinio nepaklusnumo atvejis.

Mano tyrimui labai pravertė Valentinos Zeitler istorinis romanas⁵⁴ apie T. Kosciuską. Iš dalies tai yra ir biografinė knyga, kurioje įkomponuoti paties T. Kosciuskos parašyti laišakai. Taip pat pasitelkiau M. K. Oginskio atsiminimų I⁵⁵ ir II⁵⁶ tomą. Juose pateikiama daug informacijos apie ATR vidaus politinę padėtį XVIII a. Be to, juose yra nemažai informacijos apie 1794 m. sukilimą, kuriame dalyvavo pats autorius.

Dabar aptarsiu lenkų istorinės literatūros atstovų, istorikų ir akademikų darbus. Józef'o Kraszewski'o straipsnyje⁵⁷ aprašoma ATR vidaus padėtis 1772–1799 m. Mano tyrimui buvo labai naudingas istoriko Janusz'o Wojtasik'o straipsnis⁵⁸, kuriame aptariami įvairiausi XX a. istorikų ir žurnalistų leidiniai, darbai apie 1794 m. sukilimą ir jo vadovą T. Kosciuską.

⁵² Mačiulytė, Kristina. „Religinė ir pilietinė tapatybė LDK apšvietos pamoksluose“, *Literatūra*. 2006. T. 48(7). P. 102–118.

⁵³ Kačerauskas, Tomas. „Pilietinis nepaklusnumas: individų laisvė ir visuomeninė tvarka“, *Problemos*. 2009. T. 76. P. 28–37.

⁵⁴ Zeitler, Valentina. *Laisvės sūnus Tadas Kosciuszka*. Vilnius: Algimantas, 2016.

⁵⁵ Oginskis, Mykolas Kleopas. Atsiminimai: I tomas. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 19 d.] <http://samogitia.mch.mii.lt/Kultura_a/paveikslai/M_K_Oginskis_Atsiminimai_pirmas_tomas.pdf>.

⁵⁶ Oginskis, Mykolas Kleopas. Atsiminimai: II tomas. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 19 d.] <http://samogitia.mch.mii.lt/Kultura_a/paveikslai/M_K_Oginskis_Atsiminimai_antras_tomas.pdf>.

⁵⁷ Kraszewski, Józef. „Polska w czasie trzech rozbiorów 1772–1799“. *Studia o historii ducha i obyczajau*, T. 3. Poznań. 1875.

⁵⁸ Janusz, Wojtasik. „Tadeusz Kościuszko w świetle polskich publikacji“. *Niepodległość i Pamięć* 18/2 (2011): 131–143. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 19 d.] <[http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_\(34\)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_\(34\)-s131-143.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_(34)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_(34)-s131-143/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_(34)-s131-143.pdf)>.

Istoriko Jerzy' o Skowronek' o straipsnyje⁵⁹ aprašomi Europoje vykusių revoliucijų modeliai. Istorikas per ideologinę ir propagandinę prizmę nagrinėja revoliucinį kovos modelį, turintį šaknis iš 1799–1800 m. T. Kosciuškos ir Józef' o Pawlikowski' o parašyto žymaus politinio pamfleto *Are the Poles Capable of Winning Independence* (*Ar lenkai pajėgūs išsikovoti nepriklausomybę*).

Istoriko Jerzy' o Kowecki' io straipsnyje⁶⁰ keliamas problemiškas klausimas – kokią T. Kosciuškos biografinę legendą („juoda“ ar „balta“) kuria lenkų istorikai. Tadeusz' as Rawski' s savo straipsnyje⁶¹ nagrinėja 1794 m. sukilimo mūšį ties Majecovicais.

Istoriko prof. Marian' o Marek' o Drozdowski' o straipsnyje⁶² rašoma, kaip T. Kosciūška įnešė svarų indėlį į Lenkijos politinę kultūrą. Hubert' o Łaskiewicz' iaus straipsnyje⁶³ rašoma apie Lietuvos ir Lenkijos santykių „atminties mazgus“ (t. y. istorines problemas).

Taip pat šaltinių kategorijai priskiriu panaudotus naujienų portaluose esančius straipsnius, muziejų tinklalapiuose esančią informaciją ir kt. Labai pravertė Žemaičių muziejaus „Alka“⁶⁴, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos⁶⁵ ir Lietuvos nacionalinio muziejaus⁶⁶ tinklalapiuose pateikta informacija apie parodas ir eksponatus, susijusius su 1794 m. sukilimu. Pasinaudojau naujienų portale *delfi.lt* paskelbtu straipsniu⁶⁷, kuriame pranešama apie parodą „Tado Kosciuškos sukilimo 1794 m. dokumentai“. Taip pat pasitelkiau naujienų portale *respublika.lt*⁶⁸ ir elektroniniame krikščioniškos minties, kultūros ir visuomenės laikraštyje XXI

⁵⁹ Skowronek, Jerzy. „The Model of Revolution in East-Central European Political Thought During the Napoleonic Era“, *Acta Poloniae Historica*. 1980. T. 41. P. 123–145.

⁶⁰ Kowecki, Jerzy. „Niekotore sporne problemy biografii i Tadeusza Kościuszki“. *Kościuszko – powstanie 1794 – tradycje*. Warszawa. 1997. S. 9–25.

⁶¹ Rawski, Tadeusz. „Maciejowice“. *Maciejowice 1794 r. Antologia tekstów historycznych*. 1997. P. 80–91.

⁶² Drozdowski, Marian Marek. „Wkład Tadeusza Kościuszki do polskiej kultury politycznej“. *Insurekcja kościuszkowska w dziejach i tradycji*. Warszawa. 2004. S. 101–109.

⁶³ Łaskiewicz, Hubert. „Pamięć i zapomnienie. Węzły pamięci w stosunkach polsko-litewskich“. *IESW. Projekt: Historia a teraźniejszość. Dziedzictwo Rzeczypospolitej Obojga Narodów a aktualne stosunki polsko-litewskie* (2012): 1–9. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 14 d.] <<http://www.iesw.lublin.pl/projekty/pliki/IESW-121-02-09.pdf>>.

⁶⁴ Žemaičių vyskupystės muziejus. „Kviečiame aplankyti parodą „Žingsniai į laisvę“. 2015. [žiūrėta 2015 m. balandžio 11 d.] <<http://www.muzejusalka.lt/lt/naujienos/kvieciame-aplankyti-paroda-%C5%BEingsniai-i-laisve-14625.html>>.

⁶⁵ Markauskaitė, Neringa ir Narbutienė, Daiva. „Paroda „Tado Kosciuškos sukilimo 1794 m. dokumentai“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 10 d.] <<http://www.mab.lt/lt/archyvas/1375/1270>>.

⁶⁶ Lietuvos nacionalinis muziejus. „Bonistika“. [žiūrėta 2017 m. balandžio 11 d.] <<http://www.lnm.lt/bonistika/>>.

⁶⁷ Paroda „Tado Kosciuškos sukilimo 1794 m. dokumentai“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 8 d.] <<http://www.delfi.lt/veidai/kultura/paroda-tado-kosciuskos-sukilimo-1794-m-dokumentai.d?id=65295172>>.

⁶⁸ Čiplytė, Joana Viga. „T. Kosciūška - JAV, Lenkijos ir Lietuvos laisvės kovų dalyvis“. *Respublika* (2017). Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 8 d.] <http://www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/portretai/tkosciuska_jav_lenkijos_ir_lietuvos_laisves_kovu_dalyvis/>.

*Amžius*⁶⁹ paskelbtus straipsnius apie T. Kosciuską. Dar viename naujienų portale *kauno.diena.lt* rašoma apie UNESCO sukakčių sąrašą, kuriame minimas T. Kosciuszka⁷⁰. Edukaciniame portale *lietuvoskaroistorija.weebly.com* aprašomi sukilimai Lietuvoje 1794–1941 m.⁷¹ Nagrinėjau kelis istoriko E. Brusoko edukaciniame portale *ldkistorija.lt* patalpintus straipsnius. Viename straipsnyje rašoma apie T. Kosciuską⁷², kitame – apie Vilniaus gynybą 1794 m.⁷³ Taip pat čia norėčiau paminėti, kad nagrinėjau 2008 m. *Lietuvos Respublikos atmintinų dienų įstatymo 1-ojo straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymą*⁷⁴.

Rašydamas apie T. Kosciuskos atmintį Lenkijoje, pasinaudojau T. Kosciuskos kalno (memorialo) administravimui skirtu tinklalapiu⁷⁵. Taip pat nagrinėjau Lenkijos Respublikos ambasadų Karakase⁷⁶ ir Vašingtone⁷⁷ tinklalapiuose pateiktus pranešimus apie T. Kosciuską. Pasinaudojau naujienų portalo *wyborcza.pl* straipsniu⁷⁸, kuriame pranešama apie T. Kosciuskos ranka parašyto laiško pardavimą Krokuvoje. Taip pat nagrinėjau naujienų portalo *polityka.pl* autorių Edvin'o Bendyk'o⁷⁹, Piotr'o Ugniewski'o⁸⁰, Leszek'o Będkowski'o ir Jolanta'os Zarembina'os⁸¹, Jarosław'o Czuby'os⁸², Jerzy'o Besala'os⁸³ straipsnius, kuriuose aprašomi skirtingi T. Kosciuskos gyvenimo epizodai.

⁶⁹ Grabauskas-Karoblis, Giedrius. „Kovotojas už Nepriklausomybę, 1794 metų sukilimo lyderis: Tado Kosciuskos 190-osioms mirties metinėms“. *XXI Amžius* (2008). Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/01/23/zvil_03.html>.

⁷⁰ „UNESCO minimų sukakčių sąrašas – A. J. Greimo šimtmetis“, Kauno diena (2015). Interaktyvus. [žiūrėta 2015 m. balandžio 10 d.] <<http://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/unesco-minimu-sukakciu-sarase-j-greimo-simtmetis-721347>>.

⁷¹ „Sukilimai Lietuvoje 1794–1941 m.“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <<http://lietuvoskaroistorija.weebly.com/sukilimai.html>>.

⁷² Brusokas, Eduardas. „Tadas Kosciuszka – sukilėlis ir bastūnas“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <http://www.ldkistorija.lt/#tadas-kosciuszka-sukilelis-ir-bastunas_fact_1262>.

⁷³ Brusokas, Eduardas. „Vilniaus gynyba 1794 m.“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <http://www.ldkistorija.lt/#vilniaus-gynyba-1794-metais_fact_214>.

⁷⁴ LR atmintinų dienų įstatymo 1 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymas. Nr. X-1537. Valstybės žinios. Nr. 62-2335. 2008.

⁷⁵ Kopiec Kościuszki w Krakowie. [žiūrėta 2017 m. balandžio 11 d.] <<http://www.kopieckosciuszki.pl>>.

⁷⁶ Embassy of the Republic of Poland in Caracas. „Year of Tadeusz Kościuszko“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 10 d.] <http://www.caracas.msz.gov.pl/en/news/kosciuszko_year>.

⁷⁷ Embassy of Poland in Washington. „Tadeusz Kosciuszko (1746-1817)“. 1997. [žiūrėta 2017 m. gegužės 10 d.] <<http://www.polishworld.com/polemb/const/tk.html>>.

⁷⁸ „Za 54 tys. zł na akciją sprędano list Kościuszki“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 16 d.] <http://wyborcza.pl/1,75410,11587134,Za_54_tys_zl_na_akciji_sprzedano_list_Kosciuszki.html>.

⁷⁹ Bendyk, Edvin. „Tadeusz Kościuszko – polski Washington“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 15 d.] <<http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1575271,1,tadeusz-kosciuszko--polski-washington.read>>.

⁸⁰ Ugniewski, Piotr. „Tadeusz Kościuszko: bohater dwóch kontinentów“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 16 d.] <<http://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1702192,1,tadeusz-kosciuszko-bohater-dwoch-kontynentow.read>>.

⁸¹ Będkowski, Leszek ir Zarembina, Jolanta. „Dlaczego warto przypominieć sylwetkę Tadeusza Kościuszki“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 17 d.] <<http://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1702184,1,dlaczego-warto-przypominiec-sylwetke-tadeusza-kosciuszki.read>>.

⁸² Czuby, Jarosław. „W rosyjskiej niewoli: śledztwo i zeznanie“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 17 d.] <<http://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1702218,1,w-rosyjskiej-niewoli-sledztwo-i-zeznania.read>>.

Tyrimo problemos formulavimas

Kadangi mano tyrimas koncentruojasi į T. Kosciuškos sukilimo istorinę-kultūrinę atmintį, būtina pabrėžti, kad kultūrinė atmintis yra artimai susijusi su istorijos politika, atminties politika ir istorine sąmone (beje, nereikia pamiršti, kad istorija ir atmintis nuolatos „kovoja“ tarpusavyje). Tad tyrimas yra pakankamai šakotas, apimantis daugelį sričių. Negalima vienos iš jų suabsoliutinti ir / arba apsibrėžti, į kurią bus nukreiptas visas tyrimo dėmesys.

Trumpai aptarsiu, kas yra kultūrinė atmintis, kas ją sudaro ir kokios jos ypatybės. Kultūrinė atmintis kartu yra ir individuali, ir komunikacinė, įgaunanti materialų pavidalą – tekstus, atvaizdus, ritualus, geografinius orientyrus ir kitas „atminties vietas“. Tai ilgalaikiškiausia atmintis, galinti apimti ir keletą tūkstantmečių, pavyzdžiui, Vakarų kultūroje Homero poemas ar Biblijos autorius, Rytų kultūrose Rigvedą, Budą ar kitas tradicijas. Ir galiausiai politinė atmintis, kuri savo eksternalizacija ir simboline prigimtimi panaši į kultūrinę, tačiau priklauso nuo ją įtvirtinančių politinių institucijų. Tuo tarpu kultūrinė atmintis gyvuoja šimtmečiais kaip sąveika nekontroliuojamų, savarankiškai organizuotų ir kartu kontroliuojamų institucijų, tačiau nepriklauso nuo politinės organizacijos. Politinė atmintis gyvuoja palaikoma institucijų, todėl ji gali išlikti ir trumpai – 12 metų kaip nacių Vokietijoje ar keletą šimtmečių JAV, ar Prancūzijos Respublikos atveju. Kita svarbi kultūrinės atminties ypatybė yra ta, kad ji reiškiasi materialiu pavidalu arba per tarpininkus (*medium of memory*). Raštas, vaizdas, kūnas ar vietos laikomi atminties medijomis, kurių kiekvienas savaip atveria kultūrinę atmintį. Kūnas gali būti atminties talpykla, nes prisiminimo procesas ne vien neurologinis, bet ir somatinis, tad galima kalbėti apie trauminę kūno patirtį ir atmintį. Geografinės vietos dėl reikšmingų religinių, biografinių ar istorinių įvykių tampa atminties vietomis⁸⁴.

Tyrimas apims tris sritis – istoriografiją, viešąją opinią ir materialią kultūrinės atminties formą. Tyrime bus bandoma susieti šaltinių medžiagą su teorine literatūra, apimančia kultūrinės atminties istoriografiją. Tik tokiu būdu galima pasiekti teigiamus (siekiamus) tyrimo rezultatus. Viena iš tyrimo problemų – palyginti Lietuvoje ir Lenkijoje formuojamą atminties politiką per T. Kosciuškos figūros aktualizavimą. Kaip žinia, T. Kosciūška svariai prisidėjo prie JAV nepriklausomybės, todėl ten jo istorinė-kultūrinė atmintis labai gyvybinga. Vis tik į tyrimą

⁸³ Besala, Jerzy. „Kobiety w życiu Tadeusza Kościuszki“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 17 d.] <<http://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1702198,1,kobiety-w-zyciu-tadeusza-kosciuszki.read>>.

⁸⁴ Gaižutytė-Filipavičienė, Žilvinė. „Kultūrinė atmintis, kultūrinis kapitalas ir vizualumas“. *LOGOS* 83 (2015): 46. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 20 d.] <http://litlogos.eu/L83/Logos_83_045_049_Gaizutyte.pdf>.

įtraukus JAV atvejį, tyrimas per daug išsiplėstų. Dėl šios priežasties netyriau T. Kosciuškos atminties problemos JAV.

Kitas aspektas yra pati šio sukilimo vadovo figūra. Tyrime T. Kosciuškos asmenybė bus labai išryškinta ir dėl šios priežasties gali kilti problema – istorinės asmenybės iškėlimas į pirmą planą užgoš jos vadovaujamo 1794 m. sukilimo istorinę-kultūrinę atmintį. Vis dėlto šis istorinis asmuo yra pagrindinis sukilimo veikėjas, tad jo atmintis negali būti atskirta nuo sukilimo atminties. Dėl šios priežasties tyrime T. Kosciušką ir jo vadovojamą sukilimą traktuosiu kaip vieną istorinį-kultūrinį atminties objektą. Darbe bus nemažai vietų, kada naudosis terminą *atmintis*. Noriu pabrėžti, kad naudodamas šį terminą, turiu omenyje *istorinę-kultūrinę atmintį*.

Temos aktualumas ir naujumas

Šios temos tyrimas yra svarbus šiuolaikinio istorijos mokslo kontekste, nes tema priskiriama atminties tyrimams, kurie ne per seniausiai pasirodė Lietuvoje iš Vakarų Europos. Šiame darbe pirmą kartą būtų tiriamas T. Kosciuškos sukilimas kultūros atminties tyrimų diskurse. Tokiu būdu galiu prisidėti prie kultūros atminties tyrimų istoriografijos aktualinimo šių dienų istorijos moksle. Tyrinėjant šią temą pasinaudosis tiek Lietuvos, tiek užsienio istoriografija. Todėl tyrimo erdvė prasiplės, apimdama Lietuvą ir Lenkiją. Reikia pridurti, kad Lietuvą, Lenkiją, Baltarusiją ir JAV vienija istorinė T. Kosciuškos asmenybė. Tyrimas yra nukreiptas į T. Kosciuškos sukilimo materializuotas atminties vietas (pvz., paminklai, gatvėvardžiai ir pan.). Lietuvos akademinėje bendruomenėje dar niekas nesiryžo atlikti bent jau istoriografinio tyrimo šia tema (išskyrus mano bakalauro darbą), matyt, dėl to, kad jaučiamas svetimumas ir abejingumas šiam sukilimui.

Būtina pridurti, kad šių metų spalio 15 d. JAV, Lenkija ir Lietuva minės generolo, laisvės kovotojo T. Kosciuškos 200-ąsias mirties metines. 2017-uosius Lenkija paskelbė T. Kosciuškos metais. Šis istorinis veikėjas bus pagerbtas ir Lietuvoje. Panevėžio kraštiečių klubas „Tėviškė“ inicijuoja projektą pagerbti T. Kosciuškos atminimą. Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje, Panevėžio apskrities G.Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje vyks renginiai. Tam yra tvirtas pagrindas. 2016 m. leidykla „Algimantas“ išleido Lietuvos diplomatės, ambasadorės Šveicarijoje Valentinės Zeitler knygą „Laisvės sūnus Tadas Kosciūška. Kovotojas už JAV, Lenkijos ir Lietuvos laisvę“. Galima drąsiai teigti, kad savo tyrimu prisidedu prie T. Kosciuškos atminimo aktualinimo ir puoselėjimo.

Temos chronologinės ribos

Darbo temos chronologinės ribos apima laikotarpį nuo XIX a. iki XXI a. (iki šių dienų). Temos chronologinių ribų atskaitos tašką pasirinkau XIX a., nes būtent tada pradėta konstruoti T. Kosciuškos atminties vieta istoriniame diskurse.

Tyrimo objektas

T. Kosciuškos sukilimo istorinė-kultūrinė atmintis.

Tikslas

Ištirti T. Kosciuškos sukilimo istorinės-kultūrinės atminties formavimą Lietuvoje ir Lenkijoje.

Uždaviniai

1. Palyginti T. Kosciuškos atminties funkcionavimą Lietuvos ir Lenkijos istoriniame diskurse.
2. Nustatyti, kaip T. Kosciuškos atmintis materializuota Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse.
3. Išsiaiškinti, kaip T. Kosciuškos atmintis formuojama Lietuvos ir Lenkijos viešajame diskurse.

Tyrimo metodai

Mano pasirinkti tyrimo metodai nurodo kryptis, kuriomis stengsiuosi spręsti keliamą problemą, pasiekti iškeltą tikslą. Kaip žinia, tyrimo metodai yra svarbūs tiek tyrėjo praktinėje veikloje, tiek perkeltant tyrimo eigą ir rezultatus į materialų pavidalą. Rašydamas darbą, pasinaudosiu tradiciniais istoriko (tyrėjo) naudojamais metodais.

Lyginamuoju metodu gretinsiu Lietuvos ir Lenkijos akademikų darbuose formuojamą T. Kosciuškos istorinę-kultūrinę atmintį. Taip pat šis metodas padeda man nušviesti, kokią padėtį užima T. Kosciūška, kaip istorinis asmuo, bendroje šių valstybių kultūrinėje atmintyje. Be to, šis metodas padės sugretinti skirtingose šalyse formuojamą kultūrinę atmintį, išskiriant vienodus (arba skirtingus) instrumentus. Naudodamasis mokslinės literatūros ir šaltinių analizės metodu, pritaikysiu tyrime teorinę literatūrą. Tai leis žymiai giliau pažiūrėti į analizuojamamus šaltinius. Tokiu būdu sujungsiu faktinę medžiagą su teorine. Pasitelksiu apibendrinimo metodą, kuriuo kiekviename darbo skyriuje nusakysiu bendruosius teiginius ar dėsningumus. Pastarieji bus lyg išvados, padedančios nustatyti, ar suformuluoti darbo uždaviniai davė tam tikrus rezultatus. Taip pat pasitelksiu sintezės metodą. Šį metodą dažniausiai taiko visi istorikai, tačiau ne visada jį nurodo. Šis

metodas yra praktinis arba mintinis elementų jungimas į visumą. Kadangi tyrimas orientuojasi į daugelį sričių (atminties politiką, istorijos politiką, istorinę sąmonę), tad iš jų iškilę elementai turės būti sujungti į visumą (kultūrinę atmintį), konstruojant tyrimo eigą.

Darbo struktūra

Šį tiriamąjį darbą sudaro:

1) įvadinė dalis, kurioje supažindinama su tyrimu;

2) dėstymo dalis, kurią sudaro trys skyriai. Pirmasis skyrius yra įvadinio pobūdžio, nes jame aptariamos tyrimo teorinės priegijos. Likę du skyriai yra išskirstyti į du poskyrius. Antrame skyriuje nagrinėjama, kaip T. Kosciuškos atmintis funkcionuoja Lietuvos istorikų ir akademikų darbuose, urbanistinėje erdvėje ir viešojoje opinijoje. Trečiame skyriuje nagrinėjamas T. Kosciuškos atminties funkcionavimas Lenkijoje. T. Kosciuškos atminties puoselėjimo užuomazgų ieškoma muziejuose, gatvėvardžiuose, paminkluose, naujienų portaluose, parašytose knygose ir kt. Taip pat aiškinamasi, kaip formuojama atminties politika T. Kosciuškos figūros atžvilgiu. Noriu akcentuoti, kad T. Kosciuškos materialinė atmintis ir viešasis diskursas yra tarpusavyje artimai susiję. Dėl šios priežasties nagrinėju juos tuose pačiuose poskyriuose, kurie priklauso antrajam ir trečiajam skyriui.

3) išvados, kuriose apžvelgiamas atliktas tyrimas, bei gale pateikiama magistro darbo santrauka.

1. Tyrimo teorinės prieigos

Atminties tematika Lietuvos istorikų akiratin pateko palyginti neseniai. Nors atminties tyrimų metodologiją, XX a. pab. išplėtota V. Europoje (ypač Vokietijoje ir Prancūzijoje), dar praeitame dešimtmetyje pirmoji Lietuvoje pradėjo taikyti Irena Šutinienė, Lietuvos istorikai (Alvydas Nikžentaitis, Darius Staliūnas, Vasilijus Safronovas, Alfredas Bumblauskas, Rasa Čepaitienė ir kt.) pirmuosius žingsnius šios metodologijos taikymo linkme žengė tik apie 2003–2004 m. Lietuvos istorijos institute ir Vilniaus universiteto Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedroje. Tais pačiais metais D. Staliūnas išleido pirmąją „atminties vietai“ skirtą monografiją. Galiausiai 2009 m. Lietuvos istorijos institute startavo kompleksinė atminimo kultūros Lietuvoje tyrimų programa. Visa tai liudytų gana sparčią atminties, viešojo atminimo ir viešojo santykio su praeitimi tyrimų plėtrą. Šis Lietuvos istoriografijoje vykstantis procesas siejasi su dabartinėmis Vakarų pasaulio istoriografijos raidos tendencijomis. Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, vis dar stinga sutarimo dėl to, kaip tyrinėti atminties tematiką – remiamasi nevienodo svarumo teorijomis, įvardijant iš esmės tuos pačius reiškinius vartojamos skirtingos sąvokos ir t. t. Tai, suprantama, verčia kelti klausimą, ar esama pakankamo tiriamų reiškinių suvokimo ir ar adekvačiai sprendžiamos šiuose tyrimuose keliamos problemos. Egzistuoja dvi kertinės sąvokos viešojo atminimo tyrimo metodologijoje: „kultūrinė atmintis“ ir „atminties kultūra“.

Kultūrinės atminties teorija buvo išplėta XX a. 9-ajame deš. tarpdalykiniuose tyrimų centruose mokslininkų grupės, tyrinėjusios literatūrinės komunikacijos archeologiją. Didžiausią įtaką jai padarė prancūzų sociologo Maurice'o Halbwachs'o tarpukario metais suformuluotos įžvalgos apie individualumo ir socialumo lygmenis žmogaus atmintyje. Jis 1925 m. paskelbtame veikle „Socialiniai atminties rėmai“ pagrindžia poziciją, jog atmintis negali būti interpretuojama vien atskiro individo kontekste, nes ji yra socialiai konstruojama, todėl turinti „socialinius rėmus“. M. Halbwachs'as sprendė dilemą – kas atsiminimuose yra individualu, o kas kolektyviška. Sprendžiant iš jo nebaigto veikalų „Kolektyvinė atmintis“, išspausdinto jau po autoriaus mirties, jis linko švelninti savo ankstesnes kolektyvistines durkhaimiškas pažiūras, kadangi būtent šiame veikle turėjo atsirasti aiškesnis individualios ir kolektyvinės atminties atskyrimas. Pradėdamas plėtoti savo teoriją, jis, perimdamas Henri'o Bergson'o mintį apie vaizdinį kaip atsiminimo pagrindą, šį klausimą sprendė pabrėžtinai rašydamas apie individualius vaizdinius, egzistuojančius

tokius, kokie jie yra atmintyje po to, kai jie tam tikru momentu pateko į mūsų sąmonę ir vėliau vėl pasirodė atsiminimų forma. Tuomet M. Halbwachs'as manė, kad atsiminimo atgaminimas yra sukeliamas kolektyvinių rėmų, ir jų turinys (objektai, žmonės, žodžiai ir jų prasmės) yra toks, kurį galėtų atpažinti bet kuris tam tikro kolektyvo narys. Tačiau atsiminime esama ir individualaus momento, ir individualus yra ne tik atsiminimo pagrindą formuojantis vaizdinys, bet ir pats atgaminimo procesas⁸⁵.

Tokios jo išvalgos padarė nedaug įtakos amžininkams. Tačiau visa tai suteikė teorinius pagrindus istoriko Pierre'o Nora Paryžiaus aukštojoje socialinių mokslų mokykloje inicijuotam *lieux de memoire* („atminties vietų“) projektui, kurio metu dešimtys autorių nagrinėjo praeities simbolių ir vaizdinių reikšmių kaitą viešojoje komunikacijoje, vykusių priklausomai nuo politinių, ideologinių ir kitų veiksnių. Būtent tokia kontekste pagrindinių M. Halbwachs'o veikalų vertimai pasirodė JAV ir Vokietijoje, o jo kolektyvinės atminties teoriją transformavo Jan'as ir Aleida Assmann'ai. Šie mokslininkai, plėtodami M. Halbwachs'o išvalgas, atskyrė du kolektyvinių atsiminimų būdus. Vienas iš jų reikalauja socialinio konteksto ir jau buvo apibūdintas M. Halbwachs'o socialinių rėmų teorijoje. Tačiau antrajam yra būtinas materialių medijų ir ritualų, kuriuose yra „įkūnijama atmintis“, tarpininkavimas. Remdamasis šiuo ir kitais veiksniais, J. Assmann'as nurodė, kad iš tiesų žmogaus atmintis turi specifinius trijų lygmenų laiko ir tapatybės horizontus – individualaus, socialinio (komunikacinio) ir kultūrinio⁸⁶.

Remiantis šia teorija buvo išvesti du nauji terminai – komunikacinė ir kultūrinė atmintis. Komunikacine atmintimi J. Assmann'as pavadino tą kolektyvinės atminties „registrą“, kuris susieja individą su jo artimiausia socialine aplinka, todėl tokia atmintis dar vadinama socialine arba generacine atmintimi. J. Assmann'o teorijoje tai – maždaug trijų vidutinių kartų (t. y. 80–100 metų) gyvenimo laikotarpiu besiformuojantys, tarpusavio komunikacija palaikomi atsiminimai, kurie nėra fiksuoti bei ritualizuoti, bet transformuojasi kaskart, kai įvyksta juos suaktyvinanti komunikacija. Šie atsiminimai yra susiję su išgyventa patirtimi, perduodama iš kartos į kartą arba gyvuojančia socialinėje grupėje. Kultūrinė atmintimi buvo pavadintas kitas kolektyvinės atminties „registas“, susiejantis individą su kultūra, kuriai jis priklauso. Šią sąsają tvirtinantys atsiminimai susiję ne su kasdienybe ar dabar gyvenančiųjų patirtimi, bet su fiksuotais išskirtiniais momentais tolimoje praeityje (juos J. Assmann'as vadina atminties figūromis). Tokie atsiminimai palaikomi ne kasdienės, bet organizuotos, institucionalizuotos ir ceremonializuotos komunikacijos, tokiomis

⁸⁵ Safronovas, Vasilijus. „Kultūrinė atmintis ar atminimo kultūra? Kultūrinės atminties teorijos taikymo moderniųjų laikų tyrimams problemos“. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 40–41.

⁸⁶ Ten pat. P. 43–44.

formomis kaip ritualas, ceremonija arba šventė, tad jiems palaikyti reikalingi materialūs tarpininkai: tekstai, paveikslai, pastatai, paminklai, miestai ar net ištisi kraštovaizdžiai. Anot J. Assmann'o, kultūrinė atmintis susijusi su ta kiekvienai visuomenei kiekvienoje epochoje būdingų vėl ir vėl naudojamų, tekstų vaizdinių ir ritualų dalimi, kurios „kultivavimas“ stabilizuoja ir išreiškia tos visuomenės savivaizdį; šiuo savivaizdžiu yra grindžiamas grupinis bendrumo ir unikalumo supratimas (arba tapatybė)⁸⁷.

V. Safronovas kelia esminį klausimą: kaip atmintį gali ištirti istorikai? Atmintį tiriantiems istorikams daugelis esminių Assmann'ų pateiktų įžvalgų ir teorinių apibendrinimų yra aktualūs nepaisant to, ar bus taikomas kultūrinės atminties terminas. Manytina, kad reikėtų pasvarstyti, ar moderniųjų laikų tyrimų kontekste išvis esama didelės būtinybės vartoti šį terminą. Iš tiesų Assmann'ai, rašydami apie „kultūrinę atmintį“, turėjo omenyje kultūrinį žmogaus atminties lygmenį. Tad pirmiausia gali būti keliamas klausimas, ar istorikai turi veiksmingų priemonių atpažinti būtent jį vienintelį? Viskas, ką istorikai gali padaryti, tai apčiuopti tam tikras simbolinių tarpininkų, arba medijų, viešojoje erdvėje kuriamų prasmų tendencijas, t. y. nagrinėti kultūrinės atminties palaikymo kryptis suvokiant ją metaforos lygmeniu. Visgi šiuo atveju susiduriama su problema, kad kultūrinis individo atminties lygmuo moderniaisiais laikais dažnai yra susikirtęs su kitais atminties lygmenimis, kuriuos išskiria Assmann'ai, pirmiausia politiniu ir socialiniu, o tai komplikuoja galimybę išgvildinti jį vienintelį. Pavyzdžiui, pasak A. Assmann'os, siekimas memorializuoti atitinkamus įvykius ar asmenybes įrengiant viešus monumentus, statant filmus ir naudojant kitas medijas, yra būdingas ir ne tik kultūrinio ar politinio, bet ir socialinio atminties lygmens organizavimo bruožas. Kaip šie lygmenys susikirtę, galima iliustruoti Klaipėdos miesto pavyzdžiais. 1925 m. Lietuvos šaulių sąjunga įrengė paminklą šauliams, žuvusiems 1923 m. „sukilimo“ metu. 1945 m. 32-oji šaulių divizija, dalyvavusi užimant Klaipėdą, praėjus keturiems mėnesiams po užėmimo, ant raudonarmiečių kapų pastatė Pergalės paminklą. Abu pavyzdžiai rodo konkrečių socialinių grupių interesą memorializuoti žuvusius savo grupės narius, tačiau abiem atvejais žuvusių asmenų pagerbimas, suprantama, gali būti traktuojamas ir kaip politiškai svarbių įvykių aktualizavimas.

Be to, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad istorikai neturi metodologinių galimybių ištirti medijų palaikomų grupinių refleksijų reikšmių. Iš pradžių gali atrodyti, jog tai, kad ir apsiribodami vien dabarties laikotarpiu, gali padaryti tik sociologai. Tačiau 2009 m. Irenos Šutinienės Klaipėdoje atlikti sociologiniai tyrimai parodė, kad žmonių pasakojimuose šios reikšmės, nors ir atpažįstamos,

---

⁸⁷ Ten pat. P. 45–46.

būna susikertančios su atskirose socialinėse grupėse palaikomomis reikšmėmis, jau neminint to, kad patys atsiminimų pagrindu kuriami žmonių pasakojimai visuomet yra priklausomi nuo konkrečios situacijos, kurioje yra konstruojami. Visa tai suponuoja mintį, kad istorikai gali iširti ne tiek konkrečios žmonių grupės atminties kultūrinį lygmenį, kiek medijų viešojoje erdvėje kuriamų reikšmių palaikymo tendencijas. Ir šiuo atveju gerokai adekvačiau tyrimo objektą nusakytų ir leistų tikėtis atitinkamų tyrimo rezultatų orientavimasis į kitą Assmann'ų pasiūlytą terminą – „atminties kultūra“ (arba „atminimo kultūra“)⁸⁸.

V. Safronovas, pritardamas vokiečių istorikui Christoph'ui Cornelifsen'ui, mano, jog būtent atminties kultūra yra tas terminas, kuris leidžia išreikšti bene plačiausią praeities reprezentavimo ir santykio su praeitimi būdų spektrą. Tačiau jis savąjį atminties kultūros apibrėžimą pateikia kiek kitaip nei pastarasis istorikas. V. Safronovas, suvokdamas kultūrą kaip reikšmių sistemą, simboliškai išreiškiamą komunikacijos praktikų metu, atminties kultūrą apibrėžia kaip tokią reikšmių sistemą, kuri formuojasi įvairiomis praeities reprezentavimo formomis aktualizuojuant praeitį ir stimuliuojant kolektyvinę atmintį (kolektyvinė atmintis savo ruožtu suprantama kaip atmintis, besiformuojanti komunikacijos aktų metu homogenizuojant individualių atsiminimų skirtybes). Šitaip suvokiant atminties kultūrą, pagrindiniu jos tyrinėtojų tyrimo objektu laikytini viešojoje komunikacijoje nuolat vykstantys reikšmių kūrimo procesai, reguliuojantys, palaikantys ir transformuojantys žmonių, dalyvaujančių vienoje komunikacijos terpėje, atmintį.

Pats universaliausias atminimo kultūrų tyrimo modelis (nors, tenka pripažinti, gerokai komplikotas) buvo suformuotas Gyseno atminties tyrinėtojų padalinyje. Šiame modelyje yra įvardinti veiksniai, į kuriuos būtina atsižvelgti analizuojant bet kokią atminimo kultūrą. Be to, jie sugrupuoti į tris atminimo kultūrą apibūdinančius kontekstinius lygmenis:

1) atminimą sąlygojantys rėmai; šiuo lygmeniu akcentuojama būtinybė atsižvelgti į visuomenės sąrangą (kokia visuomenė tiriama – ikimoderni ar modernųjų laikų), žinijos tvarka (kokios diskurso konstravimo taisyklės dominuoja), tiriamojoje visuomenėje egzistuojantį laiko suvokimą ir iššūkius (pvz., krizes), nuo kurių gali priklausyti kardinalūs tam tikri įvykių vertinimo pokyčiai atminimo kultūroje;

2) atminimo kultūros specifika formuojantys veiksniai; čia siūloma atkreipti dėmesį į atminimo kultūros padėtį, atsižvelgiant į santykį su kitomis atminimo kultūromis (ar ši padėtis yra hegemoninė ar atminimo kultūros konkuruoja tarpusavyje), įvairių visuomenės grupių ir jų

---

⁸⁸ Ten pat. P. 56–57.

tarpusavio sąveiką, atminimo technikas (atminimo strategijas ir atminties perteikimo būdus), atminimo žanrus (kokie atsiminimų žanrai naudojami atminimo kultūroje, pvz., istoriniai filmai, romanai, istoriografija ir pan.);

3) atmenami įvykiai; šiame lygmenyje siūloma atskirti atmintį (kaip diskursyvinį, t. y. specialios kompetencijos žinių reikalaujantį darinį) nuo atsiminimų (nuolat besikeičiančių ir kassyk keičiančių žinias apie praeitį), atkreipti dėmesį į atminimo veiklos tipus (kokias strategijas naudojant formuojasi atsiminimai: daugiau mokslines-diskursyvines ar įsivaizduojamas-fiktyvias), patyrimo veiksnio vaidmenį atminimo kultūroje (kiek amžininkų patirtos ir nepatirtos praeities esame atminimo kultūroje), naudojamų objektyvacijų (kokie daiktai ir tarpininkai naudojami atminimui palaikyti) santykį su jų recepcija⁸⁹.

Savo tyrime remsiuosi šiuo modeliu. Atlikdamas tyrimą ypač remsiuosi antru ir trečiu kontekstiniu lygmeniu. Interpretuojant šį modelį, kai tiriama bet kokia atminimo kultūra, reikia atkreipti dėmesį į tokius veiksnius:

a) visuomenė susideda iš konkrečių, tarpusavyje „persidengiančių“ komunikacijos terpių, todėl visų pirmą šias terpes būtina identifikuoti išsiaiškinant, kas ir kaip tvirtai konkrečiu metu konkrečioje vietoje sieja ir skiria žmones;

b) atminimo kultūrų yra tiek, kiek yra komunikacinių terpių, todėl svarbu atsižvelgti į juose cirkuliuojančių reikšmių tarpusavio santykius: ar tos reikšmės yra komplementarios (papildančios viena kitą), ar konkuruojančios tarpusavyje;

c) kiekvienoje atminimo kultūroje palaikomos reikšmės užima tam tikrą padėtį viešojoje komunikacijoje priklausomai nuo to, kokias poveikio pastarajai galimybes turi konkrečios atsiminimus aktualizuojančios grupės. Todėl svarbu nustatyti, kas yra hegemonizuota (paversta savaiame suprantamu) viešojoje komunikacijoje, o kas marginalizuota, kiek vieša komunikacija yra kontroliuojama, kokios interesų grupės joje dominuoja ir kokios nedominuoja, kokį jos turi palaikymą.

d) identifikuojant atsiminimus „įkūnijančias“ ir perduodančias medijas (praeities reprezentavimo formas ir įrankius), būtina jas susieti su konkrečiomis formaliomis ir neformaliomis grupėmis ir įtvirtinti savo grupinę tapatybę palaikančius atsiminimus⁹⁰.

---

⁸⁹ Ten pat. P. 61.

⁹⁰ Ten pat. P. 62–63.

e) reikšmės atminimo kultūroje yra palaikomos perduodant jas tekstiniais, vaizdiniais, verbaliniais (o šiais laikais – ir virtualiais) informacijos perdavimo kanalais. Jas perteikia švenčių, jubiliejų, atminimo ceremonijų metu pasakytos kalbos ir atliekami ritualai, paminklų, memorialų ir kitų įpaminklinimo objektų (pvz., architektūros) semantika, topografinių vietų (gatvių, aikščių ir kitų viešųjų erdvių) pavadinimai (sureikšminamos gali būti ir tokios vietos kaip miestas ar kraštovaizdis), muziejų ir parodų eksponacijos, profesionali, didaktinė ir mėgėjiška istoriografija, grožinės literatūros, kino filmų, fotografijų ir kitos ikonografijos, kurioje naudojami praeities simboliai ir vaizdiniai, semantika; atmintį palaikančių įrankių gali būti laikoma ir bet kuri dokumentų saugykla; pagaliau šiuolaikinėje visuomenėje gana svarbų vaidmenį šiame kontekste vaidina ir vieši debatai apie praeitį. Identifikuojant visus šiuos atminimo kultūros reikšmių palaikymo šaltinius, būtina nustatyti ne tik jų iniciatorius, bet ir tai, kodėl pasirenkama konkreti praeities reprezentavimo forma ar įrankis (ir kodėl tai daroma konkrečiu metu), kaip jų semantika (reikšminis turinys) įsikomponuoja į viešojoje komunikacijoje dominuojančias ir nedominuojančias nuostatas, kokie praeities vaizdiniai aktualizuojami, o kokie ne.

Istorikai turi galimybę įvertinti visus minėtus veiksnius pasitelkdami ne tik savo, bet ir kitų mokslo sričių bei kryptių metodus. Viešojoje komunikacijoje vykstančių procesų tyrimu pagrįsta atminimo kultūros analizė yra aktuali būtent šiuo metu, nes šiandien tai yra vienas adekvačiausių metodologinių raktų, įgalinančių svarstyti tapatybių kaitos praeityje ir dabartyje klausimus.

Noriu pabrėžti, jog savo tyrime neapimsiu visų minėtų veiksnių, nes jie pernelyg įsiskverbę į komunikacijos, grupinės išraiškos sferą, tad reikalingi milžiniškos apimties sociologiniai tyrimai (apklausos). Galima teigti, jog tokiu būdu būtų paliesta socialinė atminties sritis ir tyrimas per daug išsiplėstų. Dėl šios priežasties T. Kosciuškos sukilimą tirsiu per istorinę-kultūrinę atminties prieigą, kad būtų susiaurintos tyrimo ribos. Dėl šios priežasties apsiribosiu tik „a“, „b“ ir „e“ veiksniais.

Pereidamas prie kitų tyrėjų darbų, bandysiu pavyzdžiais nurodyti kultūrinės atminties tyrimų metodologines prieigas. Kultūrinės atminties tyrimuose priklausomai nuo mąstymo tradicijų ir disciplinų pasitelkiamos įvairios tyrimo prieigos ir sąvokos, nusakančios ilgalaikės kultūrinės bei kolektyvinės istorinės atminties savitumą ir veikimą. Esama mokslininkų, kurie kultūrinę atmintį aiškina kaip tam tikrą kultūrinio kapitalo formą. Kultūros kaip tam tikro kapitalo idėja susijusi su marksistinės sociologijos tradicija. Ją XX a. 7–8 deš. suformulavo Pierre'as Bourdieu'as ir jo mokyklos sociologai. Šių tyrėjų darbuose kolektyvinės bei kultūrinės atminties problematika

nebuvo esminė. Jiems labiau rūpėjo aktualios visuomenės, sąmonės, mąstymo struktūrų kaitos ir pastovumo, t. y. kultūros reprodukcijos ir ilgalaikiškumo problema. Tačiau reikia pabrėžti, jog P. Bourdieu'o sociologija išaugo iš durkheimiškosios sociologijos, kuriai būdingas dėmesys mąstymo, žinojimo, sąmonės struktūroms, nuo kurių neatsiejama atminties problematika. Emile'iu Durkheim'u rėmėsi ir vienas įtakingiausių XX a. pirmosios pusės kolektyvinės atminties tyrėjų M. Halbwachs'as. Šiuolaikiniai įtakingiausi kultūrinės atminties tyrinėjimai remiasi istorijos, antropologijos, kultūrologijos, literatūrologijos, psichologijos bei kitų disciplinų teorinėmis priegomis.

Laikant kultūrinę atmintį tam tikra kultūrinio kapitalo forma ir aiškinantis dėl jos tinkamumo kultūrinės atminties tyrimuose, pirmiausia verta priminti tris pagrindines P. Bourdieu'o išskirtas kultūrinio kapitalo formas – įkūnytą, įobjektintą ir institucionalizuotą kultūrinį kapitalą⁹¹. Šios formos nevienodai pasiskirsto įvairiose visuomenės klasėse ir grupėse – vadinasi, ir kultūrinės atminties formos nevienodai pasiskirsto konkrečioje visuomenėje. Įkūnytu individo kultūriniu kapitalu vadinamos *habitus* forma įgytos ilgalaikės dispozicijos, jo kaupimui reikia laiko bei asmeninių investicijų, jo įgijimą varžo biologiniai veiksniai. Vadinasi, įkūnyto kultūrinio kapitalo savybės susijusios su konkrečiu asmens psichofizinėmis ypatybėmis – atmintimi, kūnu, savimone. Toks įkūnytas kapitalas yra nematerialus, jo negalima lengvai perduoti kitam asmeniui. Antroji kultūrinio kapitalo forma – tai įobjektintas kapitalas, kurį sudaro materialūs objektai: knygos, meno kūriniai, muzikos instrumentai ir kt. Nors šį kapitalą galima perduoti kitam panašiai kaip ekonominį, tačiau jis susijęs su įkūnytu kapitalu – kad šiuo kapitalu būtų galima pasinaudoti, reikalingos įkūnytos kultūrinės dispozicijos. Ir galiausiai kultūrinis kapitalas gyvuoja institucionalizuota forma – kaip įvertinimai, diplomai ir pan., jis, kaip ir ekonominis kapitalas, yra palyginti nepriklausomas nuo asmens.

Ši P. Bourdieu'o trinario kultūrinio kapitalo idėja atgarsį randa britų antropologo, įkūnytos kultūrinės atminties ir užmaršties tyrinėtojo Paul'o Connerton'o darbuose. Aptardamas M. Halbwachs'o bei kitų mokslininkų kolektyvinės atminties tyrimus bei remdamasis Marcel'io Mauss'o kūno technika, *habitus* ir per kūno technikas pasireiškiančių esminių kultūrinių skirtumų idėja, P. Connerton'as iškelia mintį apie autentišką įkūnytą kultūrinę atmintį⁹². Mokslininko manymu, gebėjimas atsiminti yra ne vien psichinės veiklos rezultatas. Žmogaus kūnas taip pat geba kaupti ir saugoti prisiminimus bei atlikti socialines užrašymo ir įkūnijimo praktikas.

⁹¹ Bourdieu, Pierre. „Les trois états du capital culturel“, *Actes de la recherche en sciences sociales* 30 (1979): 3–6. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. kovo 15 d.] <http://www.persee.fr/doc/arss_0335-5322_1979_num_30_1_2654>.

⁹² Connerton, Paul. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. P. 72–79.

Fotografuodamas, filmuodamas, rašydamas, spausdindamas, piešdamas ir atlikdamas kitus „įrašymo“ veiksmus, jis išsaugo prisiminimus ir atkuria informaciją. Atminties įkūnijimo praktikomis galima vadinti fizinę veiklą – kalbėjimą, kūno judesius, muzikinius, vaidybinius pasirodymus, kurių metu stiprinama ir įtvirtinama atmintis žmogaus kūno teknikose ir kūniškoje sąmonėje. Kadangi, pasak M. Mauss'o, žmogaus kūniškasis *habitus* nusako ne iš anksto apgalvotą, o automatišką, savaiminį kūno veikimą, įkūnyta, išsaugota ir perduodama kultūrinė atmintis gestuose, kalboje bei elgesio įpročiuose yra, P. Connerton'o manymu, gerokai autentiškesnė nei netiesioginė užrašyta atmintis.

2. T. Kosciuškos sukilimo istorinė-kultūrinė atmintis Lietuvoje

2.1. T. Kosciuškos atmintis istoriniame diskurse

Prieš nagrinėjant šių dienų akademinį diskursą, pirmiausia turime atkreipti dėmesį į ankstesnius laikus, kada T. Kosciuškos atminties vieta formavosi istorikų romantikų diskurse. Reikia išsiaiškinti, ar jie kūrė šio istorinio asmens mitą ar anti-mitą. Iš tiesų svarbu sužinoti, kaip konstruojama T. Kosciuškos atminties vieta XIX–XXI a. istoriniuose diskursuose.

XIX amžius – tai kultūrinių pertvarkų metas, kai formavosi savitos simbolinės struktūros, kuriose dominavo keturi ryškūs to meto simboliniai elementai – pasaulietinis sąmoningumas, istorinis jausmas, novatoriškumo džiaugsmas ir socialinė kritika, kai aktyvėjančių procesų dėka atsiradęs judrusis žmogus, prasidedanti tautos raiška saviaktyvuojančių sistemų link – įgalina XIX a. pabaigoje kalbėti apie moderniosios ideologijos kilimą lietuvių bręstančioje kultūroje.

Visus Lietuvos istorikus romantikus vienijo bendras tikslas – tautinio identiteto paieškos ir universalizmo siekimas, ir tai lėmė ypatingą susidomėjimą savąja kultūra. Tas bendras tikslas atsispindi Simono Daukanto ir Juozo Jaroševičiaus darbuose. Abu istorikai peržengė lenkų istoriografijoje įsigalėjusias nuostatas tyrinėti LDK istoriją tik iki 1569 m. Liublino unijos ir praplėtė jos raidą iki pat XVIII a. pabaigos⁹³. XIX a. Europoje atsirado istorizmo kryptis istoriografijoje. Šios krypties pagrindinis tyrimų objektas buvo politinė istorija. Tačiau pažvelgus į romantiko J. Jaroševičiaus tyrimo objektą matome kitą vaizdą – kultūros istoriją. Jo veikalas, kuriuo jis išgarsėjo, „Lietuvos vaizdas civilizacijos požiūriu nuo seniausių laikų iki XVIII a. pabaigos“ tėra „civilizacijos“ sąvoka persmelktas darbas. Jame T. Kosciuška ar jo 1794 m. vadovaujamas sukilimas nėra minimas, nes pastarasis priklauso politinės istorijos sričiai. Todėl reikia akcentuoti 1905 m. Juozapo Albino Herbačiausko parašytą veikalą „Lietuvos atgimimas lenkiškosios idėjos atžvilgiu“, kuriame T. Kosciuškos idėją jis įvardija, kaip jo kreipimąsi į liaudį (valstiečius ir miestiečius). Autorius rašo, jog „liaudies dalyvavimas tautiniame politiniame gyvenime yra

⁹³ Berenis, Vytautas. „Simono Daukanto ir Juozo Jaroševičiaus istorinės Lietuvos samprata“, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. 1993. T. 5. P. 10.

būtinumas⁹⁴. Taigi jis T. Kosciuškos idėją suvokia ir iškelia, ne kaip sukilimą (kaip kovą), arba, kitaip tariant, ne kaip veiksmą, o to veiksmo organizavimo ypatybę – kreipimąsi į liaudį. Kadangi T. Kosciūška kreipėsi tiek į lietuvių, tiek į lenkų liaudį, galima teigti, jog autoriaus idėjoje vyrauja vienybės principas.

S. Daukanto istorijos tyrimai buvo kitokio pobūdžio – subjektyvūs ir pragmatiški. Jis siekė supažindinti lietuvių tautą su jos praeitimi, išaukštinti ją bet kokiomis priemonėmis: atsirinkdavo, ką reikia minėti, tyrinėti ir ko nereikia. Istorikas savo darbuose „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“, „Istorija žemaitiška“, „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ išaukštino senovės lietuvių.

S. Daukantas yra centrinė figūra lenkų antipatijos propagavime, nes jam didžiausi lietuvių tautos nelaimių kaltininkai yra lenkai: jie nuvertino ir privertė lietuvių diduomenę atsisakyti godos, garbės, didybės ir stiprybės – kertinių senovės lietuvių civilizacijos pagrindų⁹⁵. Be to, aiškiai matosi, kaip jis šią antipatiją skleidžia savo korespondencijoje su Teodoru Narbutu, kur jis teigia, kad Lietuvos istoriją iškraipė Dlugošas ir Kromeris, o paskui ir Naruševičius⁹⁶. Taigi S. Daukantas, kaip tautinės ideologijos kūrėjas ir pagrindėjas, ją kūrė supriešinimo principu. Antilenkiškumo principas buvo taip išsaknyjęs, kad daugumai lietuvių romantikų Lietuvos istorija prarado aktualumą po Liublino unijos, tad T. Kosciuškos sukilimas bei apskritai XVIII a. nebuvo tirtinas. Šią problemą atskleidžia S. Daukantas, ragindamas istorijoje atsisakyti unijinio Lenkijos–Lietuvos valstybės laikotarpio, kuris XIX a. lenkų nacionalinio judėjimo ideologų buvo traktuojamas kaip siektinas idealas⁹⁷.

Carinės Rusijos spaudoje lietuvių romantikų dar tik formuojama tautinės atminties kultūra iškart buvo paremta antilenkiškumo principu. S. Daukantas veikale „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ užsimena kartą apie 1794 m. sukilimą: „Toku dar senovės būdu išjojo žemaičiai metuose 1794 kariauti Paliepojoje, Pagruobinėje, Pasalotėje ant žirgais namie augusiais, ne plaušomis nuvyžtais, bet gelumbėmis apsiūtais, ką dar tarp senūnų šiandien kiekvienas tebminavoja“⁹⁸. Šitoks sukilimo paminėjimas, kai net nenurodomas sukilimo vadas, nieko vertas žvelgiant iš politinės istorijos perspektyvos. Šio paminėjimo tikslas – pateikti senovės lietuvių

⁹⁴ Herbačiauskas, Juozapas Albinas. *Lietuvos atgimimas lenkiškosios idėjos atžvilgiu*, Vilnius: Regnum fondas, 2001. P. 35.

⁹⁵ Žukas, Saulius. *Simonas Daukantas*. Kaunas: Šviesa, 1988. P. 50–51.

⁹⁶ Daukantas, Simonas. *Laiškai Teodorui Narbutui: Epistolinis dialogas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. P. 371.

⁹⁷ Berenis, Vytautas. „Simono Daukanto ir Juozo Jaroševičiaus istorinės Lietuvos samprata“, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. 1993. T. 5. P. 101.

⁹⁸ Daukantas, Simonas. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*, Čikaga: Vytautas Saulius, 1954. P. 240.

kultūrinį elementą, o ne politinį. Žinoma, negalima teigti, jog S. Daukantas šiuo pateiktu pavyzdžiu buvo nusiteikęs prieš lenkus ir nenorėjo pateikti nors šiek tiek daugiau informacijos apie sukilimą, jog, pavyzdžiui, jis yra bendras tiek lietuvių, tiek lenkų. Tačiau toks neaiškus paminėjimas nugramzdina T. Kosciuškos figūrą į užmarštį.

T. Kosciuškos vardo ir jo vadovaujamo sukilimo paminėjimo neaktualumas akivaizdžiai pastebimas gretinant švietėjų ir romantikų istoriografiją. Švietėjų istoriografijoje pripažintas žmogaus vaidmuo istorijos procese, susidomėta karvedžių, monarchų psichologija, bet tautą švietėjai suvokė kaip atskirų žmonių kiekybinę visumą. Tautos vaidmenį istorijoje pripažino romantikai. Šie į tautą ėmė žiūrėti kaip į aukštesnės pakopos individualybę. Sureikšminę tautos savoką jie iškelė nacionalinės psichologijos problemą, ėmė domėtis unikalia, savitos geografinės padėties, ypatingų istorijos aplinkybių suformuota „tautos dvasia“. Nuo XVIII a. racionaliojo kosmopolitizmo siekta pereiti prie tautos praeities pažinimo, jos gyvenimo gilesnio supratimo, ypač pabrėžiant viduramžius, kuriuose savičiausiai reiškėsis tautos charakteris⁹⁹. Tačiau esama šiokios tokios išimties: pirmasis lietuviškai prabilęs apie T. Kosciuškos lietuvišką kilmę buvo poetas ir publicistas Mečislovas Davainis-Silvestravičius. Jis, prisidengdamas slapyvardžiu Veveris, dar 1883 m. „Aušroje“ paskelbė straipsnį „Tadeusz Kaszczka buvo Lietuvininkas“. M. Davainis-Silvestravičius rėmėsi lenkų kalba paskelbtu generolo 1784 m. rašytu laišku, kuriame jis pažymi savo lietuvišką kilmę. Tokia informacija lietuvių atgimimo laikotarpiu visiškai suprantama. Kartu ji padėjo pagrindus vėlesnėms lietuvių-lenkų-baltarusių diskusijoms dėl T. Kosciuškos savinimosi tautiniu pagrindu¹⁰⁰. Straipsnyje M. Davainis-Silvestravičius pateikia T. Kosciuškos biografiją; bando parodyti, jog jis buvo lietuvis: „Kad T. Kaszczka buvo Lietuvininkas ko geriaus galime datuoti iš jo paties gromatos, rašytos 1784 metuse iš Lenku žemės pas generolą Niesiolovskį, kurę pridur lenkiški laikraštei“¹⁰¹. Apie patį sukilimą nerašoma nieko, tačiau pažymima detalė, jog vienoje knygelėje „Lietuvos Bičiulis“ rašoma, kad „Viriausias Lenku ir Lietuvos vadas Tadeušas Kaszczka savo vysotimą Apskelbimą (universalis) išdavė lenkiškai ir lietuviškai“¹⁰². Manau, šio straipsnio tikslas, parodyti lietuvių tautai, kokių žmonių ji yra sukūrusi (ji turi kuo didžiuotis) ir kad T. Kosciška priklauso ne tik lenkams, bet ir lietuviams. Straipsnio autorius, pagerbdamas ir puoselėdamas T. Kosciuškos atmintį, pažymi, jog būtent jis sugebėjo gražinti lietuviams senovės karinę garbę. Mintis pateikiama paskutiniame straipsnio sakinyje: „Mums, šios gadinės Lietuvems,

⁹⁹ Žukas, Saulius. *Simonas Daukantas*. Kaunas: Šviesa. 1988. P. 95.

¹⁰⁰ Skirius, Juozas. „XX amžiaus JAV lietuvių ir Lietuvos istorikų požiūris į generolą Tada Kosciuską“, *Istorija*. 2011. T. 82. P. 52.

¹⁰¹ Vaversis. „Tadeusz Kaszczka buvo Lietuvininkas“, *Auszra*. 1883. Nr. 5. P. 136.

¹⁰² Ten pat. P. 136.

senovės karinę garbę, užpakalij palikusems, gali geriaus intikti šioji paskutinioji garbė žmogaus doro ir protingo, mūsų viengenčio¹⁰³.

Istorinės atminties epizodiškumą apie T. Kosciuską paaškina kultūriniai ir politiniai lietuvių nacionalinio judėjimo ypatumai. Jau nuo XIX a. antrosios pusės lietuvių istorinė atmintis buvo siejama su kunigaikščių epocha. Bendra Lietuvos ir Lenkijos istorija po Horodlės unijos (ir dar labiau po Liublino unijos) suvokta kaip „polonizatorių“ įsitvirtinimas etninėse lietuvių žemėse, kaip etninių lietuvių nutautinimo periodas. Lietuvių romantikams XIX a. buvo reikalinga atminties vieta, kuri ne tik rodytų valstiečio pilietinio individualumo ištakas, bet ir paryškintų valstietijos, kaip savarankiška (t. y. be lenkų bajorų pagalbos) besitvarkančios socialinės jėgos, kuri yra lietuvių tautos branduolys. T. Kosciuskos atminties vieta neatitiko šių reikalavimų, lietuvių romantikų minima tik jo sąsaja su valstiečių įpilietinimo ištakomis (J. A. Herbačiauskas, M. Davainis–Silvestravičius). Nors XIX a. T. Kosciuska turėjo savo vietą lietuvių atmintyje, tačiau galima pagrįstai abejoti jo figūros svarba ir aktualumu lietuvių nacionaliniame panteone.

Lietuvos tarpukario historiografijos tradicija radikaliai skiriasi nuo romantizmo historiografijos. Šito priežastis – pasikeitusi geopolitinė situacija Europoje po Pirmojo pasaulinio karo. Atsikračius carinės Rusijos valdžios ir susikūrus I-ajai Lietuvos respublikai, pradėta vykdyti atminties politika šalies viduje. Naujiems istorikams reikėjo pradėti konstruoti pamatus istorinės sąmonės srityje ne tik tautiniu, bet ir valstybiniu lygmeniu.

Adolfas Šapoka, kaip vienas žymiausių to meto Lietuvos istorikų, laikytinas visuomenės istorinės sąmonės kūrimo pagrindinė figūra dėl savo veikalo „Lietuvos istorija“. A. Šapoka, priešingai nei istorikai romantikai, tyrė XVIII a. ir aprašė 1794 m. sukilimą ATR. Žvelgiant į jo redaguotą veikalą „Lietuvos istorija“, galima pastebėti, kad sukilimas aprašytas ne detalai. Be to, Tadeui Kosciuskai skiriama daugiau dėmesio nei Jokūbui Jasinskiui (prie jo vardo paminima, jog jis buvo pulkininkas ir vadovavo Lietuvos sukilėlių vadovybei). Knygoje įkeltas T. Kosciuskos portretas, o J. Jasinskio – nėra. Istorikas pažymi, jog T. Kosciuska buvo kilęs iš Naugarduko ir laikė save lietuviu. Be to, istorikas akcentuoja, kad T. Kosciuska, norėdamas sukelti valstiečius, išleido atsišaukimų, žadėdamas visiems, prie sukilimo prisidėjusiems, laisvę (tokių atsišaukimų buvo išleista ir lietuvių kalba)¹⁰⁴. Beje, nereikia pamiršti, kad šis veikalas buvo skirtas tiek visuomenei, tiek mokykloms. Jaunimui formuojama istorinė sąmonė apie šį sukilimą gana aiškiai suprantama: sukilimas buvo ne tik lenkų, bet ir lietuvių, abu sukilimo vadai – lietuviai. Žinoma, įdomu tai, kad

¹⁰³ Ten pat. P. 138.

¹⁰⁴ Šapoka, Adolfas. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Mokslas, 1989. P. 438.

pačiam A. Šapokai tikroji Lietuvos istorija užsibaigia ties XVI a., tačiau istorikas negali nuneigti akivaizdžių faktų apie šį sukilimą.

Dar vienas to meto žymus istorikas Ivanas Lappo savo knygoje „Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos“ peržiangia romantizmo istorikų konservatyvius ir subjektyvius tyrimo principus. Knygoje pateikiami tyrinėjimai iš XVIII a. Tačiau šioje vietoje iškyla problema – 1794 m. sukilimas paminimas labai neaiškiai. Istorikas rašo, kad iš tikrųjų Lietuva 1792 m. labai griežtai atmetė 1791 m. Gegužės 3 d. konstituciją; be to, Laisva generalinė Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės konfederacija, sudaryta 1792 metais, kvietė Lietuvos tautą kovoti už jos laisvę ir nepriklausomybę, bet ne už popierį, gegužės 3 dienos smurtu įbruktą¹⁰⁵. Manau, galima kvietimą Lietuvos tautai kovoti už jos laisvę ir nepriklausomybę laikyti 1794 m. sukilimo idėja. Gali būti, kad tai ir turėjo omenyje istorikas, rašydamas šiuos sakinius.

Savo knygoje, pateikdamas tokį istorinį naratyvą, I. Lappo pademonstruoja, jog stovi Lietuvos pusėje. Šis veikalas priskiriamas ne kultūrinei istorijai, o politinei, tad 1794 m. sukilimo neaiškus paminėjimas, o tik jo užuominos pateikimas, kelia abejotinų klausimų. Tokiu atveju lieka neaišku, kaip istorikas traktavo šį sukilimą ir jo svarbą, o gal jis tiesiog matė šį sukilimą tik kaip lenkų.

Tarpukario historiografijoje sužibėjo profesorius Mykolas Biržiška, parašęs knygutę „Lietuvos sukilimas 1794 metais“. Sukilimas aprašytas tikrai detalai, nors pats autorius veikalo pradžioje teigia, jog nori „priminti bent vyriausius jo nutikimus“, tad tokiu būdu pripažįsta, kad dar yra ką tirti. Reikia pastebėti, kad M. Biržiška pirmasis tarpukario Lietuvoje pasisakė apie lietuvių T. Kosciušką¹⁰⁶. Veikale profesoriaus antilenkiškumo nesijaučia, studija pakankamai objektyvi ir mokslinė, daugiausia naudojama lenkų historiografija. Krinta į akis tai, jog autorius pateikia pakankamai daug informacijos apie J. Jasinskį: „Ypač daug veikė Vilniuje artilerijos pulkininkas Jasinskis, kurio giminė atvykusi iš Lenkijos, o jis gimęs Verkuose ties Vilniumi ir užaugęs pačiame Vilniuje, Lietuvai visas pritapo. Jis slaptai ruošė sukilimui neskaitlingą Vilniaus kariuomenę, taipgi žymiausius vietinius bajorus ir miestiečius“¹⁰⁷. Be to, M. Biržiška paaiškina, kodėl J. Jasinskis buvo pašalintas iš Lietuvos vyriausiojo kariuomenės vado pareigų: „Aukščiausios Lietuvių Tautos Tarybos paskirtas vyriausiuoju kariuomenės vadu ir Kasčiuškos pakeltas generolu Jasinskis buvo aiškus respublikos šalininkas ir didžiūnai bajorų per daug smarkių pažiūrų, kaip dabar kad

¹⁰⁵ Lappo, Ivanas. *Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1932. P. 143.

¹⁰⁶ Skirius, Juozas. „XX amžiaus JAV lietuvių ir Lietuvos istorikų požiūris į generolą Tada Kosciušką“, *Istorija*. 2011. T. 82. P. 52.

¹⁰⁷ Biržiška, Mykolas. *Lietuvos sukilimas 1794 metais*. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1919. P. 5.

sakytume – „kairysis“. Tad bajorų vadai raštais ir per tam tyčia Varšuvon siunčiamus žmones skundė jį Kasčiuškai. Šis nenorėdamas bajorų atstumti, birželio pradžioje jo vietoj paskyrė kitą vadovą, gen. Vielgorskį¹⁰⁸. Šių elementų paminėjimo trūko A. Šapokos „Lietuvos istorijoje“. Be to, A. Šapoka neaprašė reikšmingų sukilėlių vadovybėje vykusių politinių vingių, kurie būtų tikrai naudingi moksleiviams pažinti tiek patį sukilimą, tiek tvirčiau jį suvokti ir įsisavinti.

Manau, būtina išsiaiškinti abiejų veikalų paskirtį. A. Šapokos formuojamas požiūris į istorijos mokslą atsispindi, anot V. Trumpos, komentavusio A. Šapokos parašytą įvadą jo redaguotai „Lietuvos istorijai“, kad jis laikėsi objektyviosios, arba kritiškosios istorijos sampratos, kuri naujaisiais laikais išgarsėjo Leopoldo von Rankės formule „*wie es wirklich gewesen*“¹⁰⁹. Tačiau A. Šapoka pirmenybę teikė ne politiniams, o socialiniams ir kultūriniais santykiams. Nors jo redaguotoje „Lietuvos istorijoje“ ši proporcija ir neišlaikyta. Vis dėlto šio veikalo-vadovėlio įvade A. Šapoka, rašydamas apie istorijos mokymosi tikslus, kultūrinius ir socialinius santykius pamini pirma politinių: „Istorija yra praeities mokslas. Ji parodo, kaip žmonija gyveno seniau ir kuriuo būdu sukūrė dabartines gyvenimo formas. Parodydama, kaip susidarė dabartiniai kultūriniai, socialiniai ir politiniai santykiai, ji padeda juos suprasti ir įvertinti, bet ir šiek tiek numatyti, kaip gyvenimas plis toliau. Taigi iš jos galima pasimokyti ir ateities“¹¹⁰. Taigi šis istorikas iškelia istorijos mokslo svarbą ir tikslą, istorija perduoda tam tikras žinias jaunimui, nes istorijos mokslas gretinamas su ateitimi, o jaunoji karta priklauso ir kurią tą ateitį.

M. Biržiška savo veikalo pradžioje rašo: „Šitoks priminimas, kaip Lietuvos visuomenė yra gynusi savo šalies nepriklausomybę, ypač mūsų metu, bus, tariuosi, suprantamas ir naudingas“¹¹¹. Taigi studija apie 1794 m. sukilimą skirta visai Lietuvos visuomenei, siekiama priminti patriotiškumą ir vienybę bei suaktualinti to meto šalies nepriklausomybės problemą, kovą už ją. Šioje vietoje labiau atsispindi politiniai motyvai nei A. Šapokos akademiniai. Be to, galima pamatyti ir dar vieną M. Biržiškos knygutės paskirtį, kur jis rašo: „1794 metų sukilimo vado Kasčiuškos vardas ir įvairūs jo nutikimai mūsų žmonių ilgai tebebuvo minimi. 1831 ir 1863 m. sukilimai vėliau juos išdildė iš mūsų atminties, kaip vėlei šių dviejų atsiminimas vis labiau nyksta, 1905 m. judėjimo ir šio pasaulinio karo atsitikimais temdomas. Pirmojo sukilimo nutikimus kiti jau painioja su vėlesniais žygiais, anąjį lyg ir visai pamiršę. Knygose terasime jį trumpai esant

¹⁰⁸ Ten pat. P. 18.

¹⁰⁹ Selenis, Valdas. „Adolfas Šapoka ir nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo programa „Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“, *Istorija*. 2008. T. 71. P. 14.

¹¹⁰ Šapoka, Adolfas. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Mokslas, 1989. P. 1.

¹¹¹ Biržiška, Mykolas. *Lietuvos sukilimas 1794 metais*. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1919. P. 3.

minimą¹¹². Taigi profesorius skiria šį veikalą lietuvių visuomenės atminčiai apie šį sukilimą išlaikyti. Be to, jis sureikšmina šį sukilimą ir siekia, jog jo svarba nebūtų sumenkinta prieš 1831 m. ir 1863 m. sukilimus.

Grįžtant prie 1794 m. sukilimo aukščiausiojo vado, M. Biržiškai nebuvo prioritetas išryškinti T. Kosciuškos asmenį, tai įrodo veikalo paskirtis (kurią jau minėjau), taip pat darbo objektyvumas ir mokslinis stilius. Autoriui svarbu parodyti ne kokią nors asmenybę, o sukilimo esmę – vienybę, patriotiškumą, kovą dėl nepriklausomybės. Tuo tarpu A. Šapokos „Lietuvos istorijoje“ iškart krinta į akis didelis dėmesys skiriamas T. Kosciuškai ir žymiai mažiau rodomas dėmesys J. Jasinskiui. Reikia prisiminti, jog A. Šapoka „ieškojo lietuvių Lietuvos istorijoje“. Kokių lietuvių istorikas ieškojo? Žymesnius jis yra įvardijęs straipsnyje apie valstybinius lietuvių gabumus: „Bet šiaip ar taip kaleidoskopiškai savo galvoje permetę visą mūsų valstybės istoriją ir XVII–XVIII a. matome ten didelių asmenybių, gabių politikų“. Jis paminėjo Joną Goštautą, Mikalojų Radvilą Juodąjį, Mikalojų Radvilą Rudąjį, kardinolą Jurgį Radvilą, Jeronimą ir Joną Karolį Chodkevičius, Leoną Sapiegą, Kristupą ir Jonušą Radvilas, Pacus, Sapiegas, Oginskius, pridūrė, kad „pagaliau lietuviams savo kilme buvo ir XVIII–XIX a. lenkų dievaičiai Čartoriskiai, lietuvis taip pat buvo vienas didžiausių XIX a. lenkų politikų vadų Mykolas Kleopas Oginskis. Pagaliau lietuvis buvo Brastos bajoras T. Kosciūška ir jo įpėdinis kaunietis Vavžeckis¹¹³. Taigi šioje vietoje A. Šapoka prirašo T. Kosciūšką dėl jo gabumų ir nuopelnų, tačiau ir vėl užmiršta paminėti J. Jasinskį.

T. Kosciuškos sukilimo atminimo figūra istoriniame diskurse negalėjo konkuruoti su kitomis figūromis, nes Lietuvos visuomenė buvo prieš lietuvių–lenkų vienybę, kurią simbolizavo T. Kosciuškos idėja. Įsitvirtinus Vytautui lietuvių atmintyje, T. Kosciūška, galima teigti, tampa užmaršties dalimi. Vytauto figūra simbolizuoja stiprybę politinėje erdvėje dar nuo LDK laikų, o T. Kosciūška – silpnybę, nes jo vadovaujamas sukilimas pralaimėjo.

Sovietų Lietuvos istoriniame diskurse 1794 m. sukilimo atminties vietos formavimas tiesiogiai siejasi su istorijos politikos problema. Istorikai Juozas Žiugžda, Konstantinas Jablonskis ir Juozas Jurginis iki 8-ojo deš. T. Kosciuškos sukilimo idėją performavo į J. Jasinskio sukilimo idėją. Tokiu būdu buvo pradėta formuoti J. Jasinskio atminimo figūra. J. Žiugžda, K. Jablonskis sukilimo aprašyme mini tik sukilėlių karines nesėkmes, tačiau iškelia J. Jasinskio kaip karo vado gudrumą bei narsą ir kaip priešpriešą įvardija T. Kosciuškos politines klaidas. Tačiau J. Jasinskio sukilimo

¹¹² Ten pat. P. 5.

¹¹³ Selenis, Valdas. „Adolfas Šapoka ir nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo programa „Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“, *Istorija*. 2008. T. 71. P. 16.

atminimo figūra negalėjo užimti jokios pozicijos lietuvių atminties kultūroje, nes pastaroji buvo visiškai apmirusi ir pakeista SSRS atminties kultūra, kurioje nuo 6-ojo deš. dominuojančią poziciją užėmė „pergalės mitas“. Šalia jo vyravo svarbios atminimo kultūros – „pasaulinė darbininkų klasės idėja“ ir „marksizmo–leninizmo ideologija“. Nuo 8-ojo deš. istoriniame diskurse pradedama vėl formuoti T. Kosciuškos atminimo figūra, nes sukilimo aprašyme dingsta marksistinės–lenininės ideologijos aspektai. J. Jurginis, pakeitęs požiūrį į sukilimą, ir V. Merkys aprašo J. Jasinskio pašalinimą iš Lietuvos sukilėlių vado pareigų, taip pat didesnis dėmesys skiriamas valstiečiams ir baudžiavos panaikinimui. B. Rybakov'as išaukština T. Kosciušką, minėdamas jį kaip drąsų karvedį ir liepsningą patriotą. A. Gumuliauskas plačiai aprašo T. Kosciušką ir J. Jasinskį, istorikas pamini T. Kosciuškaitę lemtingą mūsų ties Macejovicais, akcentuoja Polaneco universalą esmę. Nors istoriniame diskurse ir buvo aktualizuojami svarbūs sukilimo įvykiai, užsitęsusi istorijos politikos problema neleido pakankamai suaktualinti T. Kosciuškos figūros¹¹⁴.

Istoriografijos mokyklų užuomazgos sovietmečio Lietuvos istoriografijoje rodo, kad net ištisas mąstymo vienodinimo priemonių arsenalas negalėjo sustabdyti tam tikrų skirtingų metodų ar konceptualių pažiūrų sklaidos. Tai įgalino rasti dialogo ir polemikos užuomazgoms tuometiniame istoriniame diskurse, kas ir sukūrė sąlygas po 1990-ųjų išryškėjusioms lietuviškosios istoriografijos teorinėms bei metodologinėms skirtybėms.

Nors atgavusioje nepriklausomybę Lietuvoje sovietinė ideologija išnyko, nėra pagrindo teigti, kad galėjo be pėdsakų išnykti daugelį dešimtmečių diegta ir viso pasaulio istorikų sluoksniuose tebesanti populiaris ir įtakingas marksistinis istorijos samprata ir ja grindžiama konkrečių istorinių tyrimų metodologija. Atvirkščiai, – galima daryti prielaidą, kad marksistinis požiūris į istoriją – nors jau ne kaip privaloma dogma – išliko ne tik akademinuose istorikų sluoksniuose, bet ir visuomenės istorinėje sąmonėje¹¹⁵. Laikui bėgant prie išlikusios marksistinės istorijos sampratos Lietuvoje formuojasi istorinė antropologija, kasdienybės istorija, mikroistorija – tai neoistorizmo apraiškos istoriografijoje. Prie neoistorizmo greitai laiku prisideda Lietuvos visuomenės istorijos sąmonės tyrinėjimai, kuriuos papildo Lietuvos istorinės kultūros ir atminties tyrimai. Šiuolaikinėje istoriografijoje koegzistuoja metodologinės orientacijos, įkūnijančios visus istoriografijos raidos etapus pradedant XIX a.

¹¹⁴ Baranauskas, Deividas. *1794 metų sukilimo atmintis ir atminimai Lietuvoje. Bakalauro darbas*. Šiauliai. 2015. P. 48–49.

¹¹⁵ Merkinaitė, Simona ir Radžvilas, Vytautas. „Istorijos mokymas mokyklose kaip valstybinės istorijos politikos problema“. *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011. P. 124.

1994 m. Rimantas Jasas savo straipsnyje iškelia naują idėją dėl 1794 m. sukilimo. Ieškodamas šio sukilimo Lietuvai reikšmės, jis padaro įdomią išvadą: „Nei XIX a. Rusijos, nei jos paveldėtoja vadinama Sovietų Sąjunga negali net bandyti įrodinėti, kad Lietuva laisva valia amžinai prisijungia prie „motinos“ Rusijos, kaip 1654 metais Ukrainos kazokai ar kai kurios Kaukazo tautos. LDK reguliarios kariuomenės pulkai, 1794 m. balandžio mėn. masiškai perėmę T. Kosciuškos sukilimą Lenkijoje, išgelbėjo savo ir Lietuvos garbę, o to nepajėgė padaryti Nepriklausomos Lietuvos kariuomenė 1940 m. birželio 15 d., įsileidusi tą patį okupantą be vienintelio šūvio. Tai būtų pirmasis didžiausias sukilėlių nuopelnas Lietuvos istorijoje“¹¹⁶. Pasak autoriaus, T. Kosciuškos vadovaujami sukilėliai savo veiksmais išgelbėjo Lietuvos garbę. Taip pat autorius teigia, jog šio sukilimo negalima nei smerkti, nei braukti iš Lietuvos istorijos, nes buvo susidorota su sukilimo priešininkais Kosakovskiais, be to, Lietuvos sukilimo vyriausybė ėjo Lietuvos savarankiškumo keliu. Žinoma, istorikas pažymi, kad tą „savarankiškumo kelią“ panaikino T. Kosciūška ir jo patarėjai, be to, pastarieji ir J. Jasinskį pašalino iš Lietuvos sukilėlių kariuomenės vado pareigų¹¹⁷. Tačiau, mano nuomone, R. Jasas tų neigiamų elementų nesureikšmina ir toliau laikosi pozicijos, jog šio sukilimo nereikia nei smerkti, nei išbraukti.

Zigmantas Kiaupa savo straipsnyje pateikia svarbias mintis apie 1794 m. sukilimą. Paties sukilimo eigos neaprašo, tačiau nurodo reikšmingus įvykius ir juos apibendrina. Jis rašo: „Svarbu, kad prie šio sukilimo prisidėjo ne tik bajorai – Ketverių metų reformų paveikti, vienijosi ir kiti luomai.“¹¹⁸ Minimi ir Vilniaus miestiečiai, kurie įsitraukė į sukilimą ir pasiaukojančiai kovojo. Tęsdamas mintis apie miestiečius, jis priduria, jog jie, „kad ir ypatingomis sąlygomis, kai tėvynė buvo pavojuje ir reikėjo bet kokia kaina telkti visus ją ginti pasiryžusius visuomenės sluoksnius, buvo priimti į valstybės aukščiausią instituciją – Vyriausiąją tautos tarybą“¹¹⁹. Taigi parodoma, kad miestiečių luomas įgauna pagarbą ir tampa svarbiu tuo metu. Istorikas pažymi ir T. Kosciuškos universalio reikšmingumą: pirmasis atsišaukimas buvo adresuotas lietuviškai kalbantiems valstiečiams ir miestelėnams. Straipsnio autorius daro išvadą: „Visuomenėje įvyko kokybinis lūžis ir 1794 m. sukilimo metu jau formavosi daugialuomės tautos ir valstybės vizija (nors dar ne visai aiški), dėl jos nepriklausomybės ir laisvės buvo pasiaukojamai kovojama.“¹²⁰ Manau, istorikas nori iškelti sukilimo suvisuotinimo idėją, parodydamas, jog sukilimo valdžia rodė pagarbą kitiems luomams ir juos pripažino svarbiais valstybei. Visų luomų nukreipimas vienam tikslui – kovoti dėl

¹¹⁶ Jasas, Rimantas. „1794 metų sukilimo reikšmė Lietuvai“, *Mokslas ir gyvenimas*. 1994. Nr. 3. P. 6.

¹¹⁷ Ten pat. P. 7.

¹¹⁸ Kiaupa, Zigmantas. „Sužlugytos pertvarkos metas Lietuvoje XVIII amžiaus pabaigoje“, *Acta academiaeartium Vilnensis*. 2004. T. 32. P. 13.

¹¹⁹ Ten pat. P. 13.

¹²⁰ Ten pat. P. 14.

„naujos“ valstybės (daugialuomės tautos). Šioje sukilimo idėjoje atsispindi absoliutus vienybės principas.

Eduardas Brusokas išsamiai straipsnyje aprašo Vilniaus miestiečius 1794 m. sukilime. Noriu tik išskirti kelias išvadas, kurias jis pateikia. Autorius rašo, jog „1791 m. konstitucija suteikė miestiečiams galimybę dalyvauti krašto politiniame gyvenime. Po Gardino seimo nutarimų ši galimybė buvo apribota. Tai tapo viena iš svarbiausių aktyvaus miestiečių įsijungimo į 1794 m. sukilimą priežasčių“¹²¹. Autorius nurodo, kad Vilniaus miestiečiai kovojo dėl savo teisių, pateiktų 1791 m. Konstitucijoje. Autorius teigia: „Vilniaus miestiečiai dalyvavimu sukilime nenusileido varšuviečiams, o Lietuvoje buvo aktyviausi; nesiribodami vien savo miestu, jie skleidė sukilimo idėjas ir kituose miestuose“¹²². E. Brusokas akcentuoja Lietuvos miestiečių luomo vieningumą bei lygiavertiškumą Lenkijos miestiečių luomui, be to, stengiasi pabrėžti šio luomo svarbą sukilimo metu.

Z. Kiaupos ir jo komandos parašytoje akademinėje istorijoje 1794 m. sukilimas pateiktas glaustai. Krinta į akis tai, jog pateikti Simono Kosakovskio ir T. Kosciuškos portretai, o J. Jasinskio nėra. Tačiau to negalima sureikšminti, nes aprašoma tema pavadinta „1794 m. sukilimas“. Be to, autoriai dėsto sukilimo eigą gana objektyviai ir nepateikia jokių subjektyvių vertinimų. Reikia pridurti, kad matosi tekste Z. Kiaupos propaguojama sukilimo suvisuotinimo ir vienybės idėja (iš jo anksčiau pateikto straipsnio), nes tekste rašoma, jog „ieškota ne tik karininkų ar politiškai labiausiai išprususių bajorų paramos, bet kreiptasi ir į miestiečius, miestelėnus bei valstiečius“, ir tokiu būdu „sukilimas susilaukė plačios LDK gyventojų paramos“¹²³.

Originalią idėją dėl T. Kosciuškos sukilimo pateikia Alfredas Bumblauskas. Jis sukilimo idėją įvardija kaip kovą dėl 1791 m. Gegužės 3 d. konstitucijos – ji yra viso sukilimo šaltinis. Jis mano, kad Gegužės 3-iosios konstitucijos kelias į lietuvių savimonę yra nelengvas. Istorikas rašo: „Kyla klausimas, kodėl už konstituciją pasisakė platūs Lietuvos visuomenės sluoksniai (iš 34 pavičių seimelių tik 3 – prieš), kodėl ji buvo išversta į lietuvių kalbą (tai pirmasis politinis dokumentas lietuvių kalba), kodėl konstitucijai prisiekė bene vieninteliai to meto lietuviško žodžio puoselėtojai ir politinės lietuvių raštijos pradininkai Antanas Klementas ir Dionizas Poška, kodėl A. Klementas lietuviškomis eilėmis, o kunigas Mykolas Pranciškus Karpavičius ne tik

¹²¹ Brusokas, Eduardas. „Už vientisą ir laisvą Respubliką: Vilniaus miestiečiai 1794 metų sukilime“, *Darbai ir Dienos*. 2004. T. 37. P. 173.

¹²² Ten pat. P. 174.

¹²³ Kiaupa, Zigmantas, et al. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 2000. P. 344.

lenkiškais, bet ir lietuviškais pamokslais kvietė 1794 m. į sukilimą, ginantį konstituciją?¹²⁴. A. Bumblauskas kelia retorinius klausimus dėl konstitucijos ir 1794 m. sukilimo egzistavimo lietuvių atmintyje, nes istorikas tiek konstituciją, tiek sukilimą absoliučiai sugretina ir laiko juos lyg vienu subjektu.

Istorikas Andrea'as Griffante'is straipsnyje „Savo valstiečių beieškant. Dėl valstiečių simbolinio įpilietinimo Lietuvoje XIX a. pab. – XX a. pr.“ žvelgia į T. Kosciuškos sukilimą per atminties prizmę, nepateikdamas 1794 m. sukilimo įvykių. Istorikas pristato T. Kosciuškos sukilimą kaip prasidėjusį valstiečių įpilietinimą. Tokią iškeltą idėją A. Griffante argumentuoja teigdamas, kad „negausūs pilietiškai nusistačiusių Lietuvos lenkų sluoksniai (krajovcai) T. Kosciuškos asmenyje išvelgė valstietijos įpilietinimo pradininką, kurio pastangos, esą, buvo neįgyvendintos dėl bajorijos pasipriešinimo“¹²⁵.

XIX a. buvo dar tik kuriama lietuvių visuomenės istorinė-kultūrinė atmintis, tad akivaizdu, jog istorikas šiame straipsnyje teisingai rašo apie žemesnius visuomenės sluoksnius, kurie nedaug ką nežinojo apie 1794 m. sukilimą ir jo vadą. Tačiau lietuvių inteligentams T. Kosciūška buvo gerai žinoma asmenybė. Lietuviai inteligentai į sukilimo vadą žiūrėjo kaip į kovotoją dėl valstiečių laisvės. Tokiai minčiai pagrįsti istorikas pasiremia M. Davainio-Silvestraičio publikuotu straipsniu „Aušroje“, kuriame T. Kosciūška yra garbinamas. Tačiau čia tik vieno inteligento nuomonė, kuri pritaikoma visai inteligentijai. Kad ir kaip būtų, istorikas, remdamasis M. Davainiu-Silvestraičiu ir Polaneco universalu paminėjimu, iškelia T. Kosciūšką: „Viena vertus, kaip neturtingų bajorų sūnus T. Kosciūška simboliu lygmeniu reprezentavo sluoksnį, kurį lietuviai siekė įtraukti į nacionalinį judėjimą. Kita vertus, nors T. Kosciuškos veikla nebuvo skirta vien lietuviams, bet visiems ATR valstiečiams, Universalu skelbimas dviem kalbomis įteisino lietuvių kultūrinės teisės: lietuvių diskurse T. Kosciūška buvo ne tik kovotojas dėl ATR valstietijos socialinių teisių, bet ir lietuvių (lietuviškai kalbančiųjų) valstiečių kultūrinio individualumo gynėjas.“¹²⁶ Taigi istorikas nurodo Polaneco universalą kaip T. Kosciuškos labai svarbų „įrankį“, kuriuo jis patenka į istorinį Lietuvos paveldą. T. Kosciuškos sukilimo idėja persmelkta ne tik kovojimo dėl ATR valstietijos socialinių teisių, bet ir dėl lietuviškai kalbančių valstiečių kultūrinio individualumo gynimo.

¹²⁴ Bumblauskas, Alfredas. „Dar kartą apie Lietuvos ir Lenkijos užmarštis“, *Lietuvos istorijos studijos*. 2012. T. 30. P. 45–46.

¹²⁵ Griffante Andrea. „Savo valstiečių beieškant. Dėl valstiečių simbolinio įpilietinimo Lietuvoje XIX a. pab. – XX a. pr.“, *Istorija*. 2014. T. 93. Nr. 2. P. 63.

¹²⁶ Ten pat. P. 64.

Istorikas Egidijus Aleksandravičius savo knygoje „Karklo diegas“ labiau atsigręžia į T. Kosciuškos asmenį nei į jo vadovaujamą 1794 m. sukilimą. Autorius pateikia T. Kosciuškos pasiekimus Amerikos nepriklausomybės kare, minėdamas, kad tik dėka jo išmonės ir ryžto jauna amerikiečių armija 1777 m. sumušė anglus lemtingame mūšyje prie Saratogos. Jo gebėjimai atkreipė Dž. Vašingtono dėmesį, todėl jis tapo vyriausiojo vado adjutantu ir artimiausiu patarėju. Vėliau grįžęs į Lietuvą jis tapo karštas Gegužės 3 d. konstitucijos šalininkas, kuris gynė laisvės idėjas mūšiuose su Targovicos konfederacija ir rusais. Tačiau „pralaimėta kova pirmąsyk pavertė jį kartu su kitais kariais politiniu pabėgėliu, emigrantu Saksonijoje. Neužilgo jis grįžo ir Krokuvoje buvo paskelbtas sukilėlių vadu. T. Kosciūška buvo revoliucingas demokratas, siekęs paversti liaudį politinės tautos dalimi, kovojančia už savo teises, žemę ir tėvynės laisvę. Pragaištingame mūšyje ties Macejovicėmis generolas buvo sužeistas, pateko rusams į rankas, kalėjo Petropavlovskio tvirtovėje du metus“¹²⁷.

Istorikas akcentuoja problemą, kurią jau senokai dalijasi lietuviai ir lenkai. Problema yra abiejų tautų formuojami atskiri nacionaliniai istoriniai naratyvai, susidedantys iš istorinės atminties, kuriai priklauso tam tikri herojai. Vienas iš tų herojų yra T. Kosciūška. Lenkai jį savinasi savajam „panteonui“, o lietuviai vis trypčioja vietoje nenuspręsdami – jis lietuvis ar lenkas? Beje, ne tik jis, bet ir kiti. Istorikas nurodo, jog T. Kosciuškos asmenybė priklauso tiek lenkams, tiek lietuviams: „Kas jie: lietuviai ar lenkai? Šis klausimas nuolat it šešėlis lydi T. Kosciūšką, Mykolą Kleopą Oginskį, Adomą Mickevičių ir tūkstančius lietuvių bajorų, liejusių kraują už Abiejų Tautų Respubliką, o neretai ir už viso pasaulio demokratijos idėjas, savame krašte ir toli už jo ribų.“¹²⁸ Autorius nurodo, kad T. Kosciūška ir kiti bajorai savame krašte sukilo ir liejo kraują ne tik už ATR, bet ir už viso pasaulio demokratijos idėjas. 1794 m. sukilimas – tai kova už demokratines vertybes (laisvė, lygybė, pagarba įstatymui), kurių puoselėjimas vienodai priskiriamas lenkams ir lietuviams.

Mindaugas Šapoka straipsnyje „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: naujas bandymas atrasti sąlyčio taškus tarp Lenkijos ir Lietuvos istorinės atminties“ apžvelgia visą LDK istoriją. Aptardamas XVIII a. pab. įvykius, istorikas akcentuoja Ketverių metų seimą, kuris priėmė Gegužės 3 d. konstituciją. Pabrėžiamas šios konstitucijos reikšmingumas: ji sudarė galimybes luominės demokratijos plėtojimui, įvedė konstitucinės monarchijos santvarką, skatino miestų plėtrą, lengvino baudžiavos sąlygas. Minimi reformų priešininkai, kurie 1792 m. Targovicos mieste paskelbė įkuriantys bajorų sąjungą – konfederaciją, siekiančią atstatyti senąją ATR santvarką. Tačiau istorikas tik labai glaustai nušviečia T. Kosciuškos sukilimą: „Atsakydamos į reformų bandymus,

¹²⁷ Aleksandravičius, Egidijus. *Karklo diegas*. Vilnius: Versus aureus, 2013. P. 96.

¹²⁸ Ten pat. P. 93.

baimindamosi dėl Didžiosios prancūzų revoliucijos idėjų sklaidos ir siekdamos jėgų pusiausvyros Europoje, 1793 m. Rusija ir Prūsija įvykdė antrąjį Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimą. Tačiau 1794 m. pavasarį Respublikoje kilo sukilimas, kuriam vadovavo iš istorinės Lietuvos kilęs Jungtinių Amerikos Valstijų nepriklausomybės karo didvyris generolas Tadas Kosciūška. Vilniuje sudaryta atskira Lietuvos sukilėlių vyriausybė – Lietuvos tautinė aukščiausioji taryba. Sukilimą malšinanti Rusijos kariuomenė jau 1794 m. rugpjūtį užėmė Vilnių, o spalį – visą Lietuvos teritoriją iki Nemuno. Lapkričio 5 d. kapituliavo Varšuva, sukilimas buvo numalšintas.¹²⁹ Istorikas, paliesdamas istorinės atminties temą, nesureikšmina šio sukilimo. Jis nepateikia jokių šio sukilimo išvadų ar apibendrinimo, neaktualizuoja T. Kosciūškos nuopelnų.

Verta atkreipti dėmesį į istoriko Gintauto Čižiūno straipsnį „Tado Kosciūškos sukilimas ir Mykolas Kleopas Oginskis“. Straipsnio pradžioje glaustai pateikiama T. Kosciūškos biografija, kurioje įvardijami jo nuopelnai, ir retai minimi faktai iš jo gyvenimo. Pavyzdžiui, rašoma, kad po 1794 m. sukilimo iš politinio gyvenimo jis nepasitraukė: daugelį metų siekė, kad ATR būtų sugrąžinta nepriklausomybė. Tai padaryti Rusijos carą Aleksandrą I jis įtikinėjo 1814 m. Paryžiuje ir tais pačiais metais dar kartą su juo bendraudamas Vienoje vykusiame kongrese. Tada Aleksandras I jam pažadėjo, kad bus įkurta Lenkijos karalystė¹³⁰. Toliau istorikas straipsnyje išskiria esmines sukilimo priežastis: „Didžiulį Abiejų Tautų Respublikos (ATR) gyventojų patriotų nepasitenkinimą sukėlė 1773 m. įvykęs Antrasis Respublikos padalijimas ir Gegužės 3-osios konstitucijos panaikinimas. Šalyje politinė situacija, socialinės sąlygos nuolat blogėjo, įtampa tarp ATR ir Rusijos didėjo. Dėl šios priežasties Respublikoje susilpnėjo po Gegužės 3-osios konstitucijos priėmimo pradėtos reformos. Po Antrojo ATR padalijimo susilpnėjo Rusijos politiką rėmusi Targovicos konfederacija, Respublikoje susiformavo stipri šlėktų ir miestiečių opozicija prieš bajorus ir jų valdžią“¹³¹ Pastebėjau, kad paskutiniosios sukilimo priežasties (šlėktų ir miestiečių priešprieša ponams) istorikai nemini. Galbūt ji yra nesureikšminama. Toliau straipsnyje išsamiai ir chronologiškai pateikiami 1794 m. sukilimo įvykiai. Po to ypatingai didelis dėmesys skiriamas turiningai ir nuosekliai Mykolo Kleopo Oginskio dalyvavimo sukilime įvykiams aprašyti.

¹²⁹ Šapoka, Mindaugas. „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: naujas bandymas atrasti sąlyčio taškus tarp Lenkijos ir Lietuvos istorinės atminties“. *IESW. Projekt: Historia a terażniejszość. Dziedzictwo Rzeczpospolitej Obojga Narodów a aktualne stosunki polsko-litewskie* (2012): 13. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 10 d.] <<http://www.iesw.lublin.pl/projekty/pliki/IESW-121-02-02.pdf>>.

¹³⁰ Čižiūnas, Gintautas. „Tado Kosciūškos sukilimas ir Mykolas Kleopas Oginskis“. *Žemaičių žemė* 1 (2015): 37. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 9 d.] <http://samogitia.mch.mii.lt/ZZ_2015_1/ZZ_2015_1_puslapis_36_41.pdf>.

¹³¹ Ten pat. P. 37.

Reikia pabrėžti, kad šis straipsnis parašytas turiningai, išdėstant įvykius chronologine seka. Istorikas pateikia retus, mažai kam žinomus faktus. Didžiausias dėmesys skiriamas dviejų istorinių veikėjų – T. Kosciuškos ir M. K. Oginskio – gyvenimo aprašymui ir jų svarbos 1794 m. sukilime akcentavimui. Nors straipsnyje nėra išvadų ar vertybinio sukilimo apibendrinimo, tačiau jame nemažai iliustracijų, pateikiami abiejų istorinių veikėjų portretai. Be to, patalpintas sukilimo žemėlapis, nurodant jame žymiausius mūšius.

Kristinos Mačiulytės straipsnyje „Religinė ir pilietinė tapatybė LDK apšvietos pamoksluose“ minimas T. Kosciuškos sukilimas. Ji rašo, kad T. Kosciuškos sukilimas buvo savotiškas išmėginimas nuo 1791 m. Gegužės 3-iosios konstitucijos paskelbimo pabrėžiamai tautos vienybei. Lituanistė akcentuoja, kad Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus pamoksle, sakytame Šv. Jono bažnyčioje Vilniuje 1794 m. gegužės 20 d. gedulingose iškilmėse minint tuos piliečius, kurie tautos sukilimo dieną Vilniuje ir vėliau vydami priešus narsiai paaukojo savo gyvybę už laisvę ir tėvynę, visi tėvynės gynėjai be išimties pripažįstami piliečiais: „Nėra luomo, lyties, amžiaus, pareigų, rango, kilmės ir tikėjimo skirtumų, – kas ne su tėvyne, tas prieš tėvynę.“¹³² Ji teigia, kad M. P. Karpavičiaus pamoksluose atsispindi kitas svarbus akcentas – tai pastangos suteikti teisingos kovos motyvaciją Dievo ir pasaulio akivaizdoje, parodyti žūtūtinį tautos apsisprendimą apginti šalies laisvę, nes ji kartu yra pilietinių laisvių garantas. Lituanistė straipsnio pabaigoje daro išvadą, kad XVIII a. antrosios pusės pamoksluose aktyviai svarstyta žemių luomų (pirmiausia – baudžiavinių valstiečių) padėties, jų teisių klausimas ir pripažinimo „piliečiais“ argumentacija. Siūlymas pripažinti valstiečius valstybės piliečiais dėl atliekamo darbo vertės daugiausia buvo paremtas prancūzų fiziokratų ekonominėmis nuostatomis. Piliečiai buvo laikomi visi be išimties 1794 m. sukilimo dalyviai, stoję ginti savo tėvynės¹³³. Taigi straipsnio autorė iškelia 1794 m. sukilimo laikotarpio tautos tapatybės klausimą. Galima suvokti, kad „pilietiška tapatybė“ buvo siektinas idealas – tai buvo suvokta kaip dabarties ir ateities vertybė. Lietuvos istorikų tarpe galima pasigesti tokios tyrimo prieigos, kurią panaudojo straipsnio autorė. Trūksta istoriniame diskurse tapatybės problemos iškelimo, susijusio su XVIII a. pab. istoriniais įvykiais, kurie dabarties lietuvių istorinėje atmintyje nėra pakankamai sureikšminti. Ši atsakomybė priklauso istorikams, nes tai yra jų veiklos baras.

Politinės filosofijos atstovas Tomas Kačerauskas moksliniame straipsnyje „Pilietinis nepaklusnumas: individų laisvė ir visuomeninė tvarka“ kritiškai analizuoja T. Kosciuškos sukilimą per laisvės, pilietiško ir tapatumo prizmę. Filosofas akcentuoja svarbų dalyką, kad LDK

¹³² Mačiulytė, Kristina. „Religinė ir pilietinė tapatybė LDK apšvietos pamoksluose“, *Literatūra*. 2006. T. 48(7). P. 112.

¹³³ Ten pat. P. 117.

konfederacija, kovojusi dėl dvigubos laisvės, ėmėsi riboti spaudos ir žodžio laisvę – pirmą kartą ATR istorijoje buvo įvesta cenzūra. Straipsnio autorius ragina prisiminti John'ą Rawls'ą: žodžio ir spaudos laisvės apribotinos tik dėl didesnės laisvės reikšti mintis, t. y. dėl iškalbos laisvės. Besivaduojanti iš gniaužtų iškalba, pasak T. Kačerausko, pasiekė apogėjų T. Kosciuškos viešai duotoje priesaikoje: „Aš, Tadas Kosciūška, prieš Dievą ir visą lenkų tautą prisiekiu, jog panaudosiu visą man patikėtą valdžią, kad būtų neliečiamos sienos, atgauta tautinė savivalda ir suteikta visuotinė laisvė, bet ne dėl savo asmeninės naudos. Tepadeda man Dievas ir nekaltas, kenčias Jo Sūnus!“¹³⁴ Filosofas teigia, jog pastaroji priesaika – vieša ne tik ta prasme, kad ji duota tautos akivaizdoje Krokuvos turgaus aikštėje. Tai yra viešas aktas istorine prasme: jis ilgam sutelkė abi tautas politinės mirties akivaizdoje ir maitino dar du sukilimus prieš carinę priespaudą. Straipsnio autorius, tarsi, ragindamas skaitytoją susimąstyti, daro išvadą: „Taigi turime laisvių ir kovos dėl jų konfliktą: individo laisvės *versus* tautos laisvės ir taiki kova *versus* ginkluotas pasipriešinimas. K. N. Sapiega ir T. Kosciūška tautos laisvės iškelia virš individo laisvių, broliai Kosakovskiai, siekdami abi laisves suderinti, galiausiai paaukoja tautos laisvę; K. N. Sapiega ir broliai Kosakovskiai – taikios, teisinės kovos šalininkai, T. Kosciūška – prievartinės kovos, nukreiptos prieš svetimą jėgą, šauklys“¹³⁵. Filosofas sureiškina T. Kosciuškos iškalbą, teigdamas, kad būtent ji atnaujino „abiejų tautų paktą“ politinės mirties akivaizdoje. Abiejų tautų egzistencija – politinio sambūvio Europoje precedentas – išėjimas į vis atnaujinamą kalbinę aplinką, kurioje kovodamas dėl savo ir tautos laisvės tampa individas. Atnaujintas abiejų tautų paktas, pasak jo, pereikalavęs skaudžios laisvės sampratų kolizijos, leido dar šimtmetį išvien kovoti prieš primestą svetimų jėgų tvarką.

Galima teigti, kad per politinės filosofijos prieigą T. Kosciuškos sukilimas atrodo prasmingesnis mūsų istorijoje. Straipsnio autorius, pasitelkdamas J. Rawls'o pilietinio nepaklusnumo sampratą, sugeba žymiai giliau pažvegti į istorinio sukilimo vertingumą ir prasmę. Tokiu būdu, iškeldamas liberalios demokratijos problemą istorinio sukilimo metu, autorius skatina diskusiją šiuo klausimu. Manau, istorikai privalo dalyvauti šioje diskusijoje.

2.2. T. Kosciuškos materializuota atmintis ir viešasis diskursas

¹³⁴ Kačerauskas, Tomas. „Pilietinis nepaklusnumas: individų laisvė ir visuomeninė tvarka“, *Problemos*. 2009. T. 76. P. 36.

¹³⁵ Ten pat

Vakarų šalių istorikų ir sociologų dėmesys „atminties“ problematikai ypač sustiprėjo XX a. 8–9 deš. Šio dalyko priežastis slypi daugiakultūriškume, nes išaugo, įsigalėjo reliatyvistinis mąstymas, buvo desakralizuotos tradicijos, žlugo komunistiniai Vidurio ir Rytų Europos režimai, vėliau tų šalių politikoje kilo viktimizacijos banga ir t. t. Pats atminties tyrimų bumai prasidėjo dėl postmodernistinio mąstymo stiprėjimo XX a. antroje pusėje. Toks mąstymas radosi dėl nepasitikėjimo istorijos mokslu, jau nekalbant apie bandymus vaduotis iš ideologinės indoktrinacijos. Kartu, plėtojant atminties studijas, imta domėtis istorijos politikos ištakomis ir specifika.

Vienas pirmųjų atminties politikos stiprėjimą pastebėjęs austrų filosofas, meno teoretikas ir paveldosaugos pareigūnas Alois'as Riegl'is XX a. pr. prabilo apie iki tol neegzistavusį „modernųjų paminklų kultą“, dabar sakytume – naują atminties politikos tipą, ir jo priežastis siejo su Vakarų visuomenės sekuliarizacija. Taigi galima daryti prielaidą, kad atminties kultas, o XX–XXI a. sandūroje ir tikras bumai, tapo savotišku pasaulietiniu religijos pakaitalu. Šiandien „atminties vietos“ bando atlikti memorialinę funkciją kultūroje, kuri linkusi užmiršti, siūlyti ritualus deritualizuotam sociumui, patirti sakralinių išgyvenimų sekuliarizuotiems piliečiams, suteikti priklausomybės grupei ir solidarumo jausmą individams, netekusiems kolektyvinio tapatumo. Taigi modernųjų laikų istorijos politiką galima laikyti sekuliarizuotų visuomenių bandymu rasti ir pagrįsti postmodernaus žmogaus gyvenimo tikslą ir siekius¹³⁶.

Lietuvoje yra tik vienas T. Kosciuškos atminčiai materializuoti skirtas paminklas. Tai yra paminklinė lenta (autorius – Antanas Vivulskis), įrengta 1917 m. Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje. 1917 m. spalio 15 d. buvo minimos 1794 m. sukilimo vado generolo T. Kosciuškos šimtosios mirties metinės. Ta proga Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje įvyko gedulingos pamaldos. Minėjimo išvakarėse šoninėje šiaurinės navos sienoje atidengta paminklinė kryžiaus formos lenta. Jos autorius A. Vivulskis sukilėlių vadą pavaizdavo su vėliava rankoje. Kita ranka jis rodo į užrašą „Za wolność i swobodę ludów“ (Už tautų laisvę ir nepriklausomybę). Lentos viršuje pavaizduotas skydas su Lietuvos ir Lenkijos herbais, apačioje yra dalgiai – sukilime dalyvavusių valstiečių ginklas¹³⁷.

Reikia pasakyti, kad XIX a. pab. – XX a. pr., kai Vilnius ir didžioji Lietuvos dalis priklausė carinei Rusijai, tiek rusų valdžia, tiek patriotiškai nusiteikusi lenkų visuomenė stengėsi

¹³⁶ Čepaitienė, Rasa. „Keletas pamąstymų apie istorijos politikos antropologinį matmenį“. *Šiuolaikiniai istorinės sąmonės formavimo būdai: prielaidos, galimybės ir ribos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010. P. 69.

¹³⁷ Ilgiewiç, Henryka. „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“. *Kultūrologija* 18 (2010): 252. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 10 d.] <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367174152000/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>>.

įamžinti iškilias asmenybes. Paminklų ir paminklinių lentų atidengimas turėjo ne tik kultūrinį, bet ir politinį aspektą. Rusų valdžios iniciatyva pastatyti generalgubernatoriaus Michail'o Muravjov'o ir imperatorienės Jekaterinos II paminklai turėjo parodyti Rusijos galybę ir jos viešpatavimo buvusiose LDK žemėse amžinumą. Lenkų visuomenės pastangomis atidengti Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje įžymių lenkų poetų Adomo Mickevičiaus, Antano Edvardo Odyneco ir Liudviko Kondratavičiaus, apdainavusių šlovingą Lietuvos praeitį ir kovas su pavergėjais, paminklai liudijo apie pavergto krašto gyventojų siekius išsaugoti savo tapatumą ir išsikvoti nepriklausomybę. Ta pati tendencija išliko Pirmojo pasaulinio karo metais, kai 1915 m. vasarą rusai pasitraukė, o Vilnių užėmė vokiečiai. Sunkiomis vokiečių okupacijos sąlygomis Vilniuje pastatytas Trijų Kryžių paminklas, kryžius ant sukilėlių kapo Pilies kalne ir Šv. Jonų bažnyčioje atidengta paminklinė T. Kosciuškos lenta. M. Muravjov'o ir Jekaterinos II paminklus nukėlė nuo pjedestalų ir išsivežė patys rusai, traukdami 1915 m. vasarą iš Vilniaus. Lenkų poetų paminklai ir paminklinė T. Kosciuškos lenta Šv. Jonų bažnyčioje atlaikė sunkius laiko ir istorijos išbandymus ir išliko iki mūsų laikų, o sovietų valdžios įsakymu sunaikintas Trijų Kryžių paminklas atstatytas kaip tragiškos Vilniaus miesto istorijos simbolis¹³⁸.

Kyla elementarus klausimas – kodėl iki šių dienų įrengtas tik vienas T. Kosciuškos atminimui skirtas paminklas? Atsakymą galima rasti pažvelgus į istorinius procesus, kuriuose atsispindi atminties kultūros turinys konkrečioje valstybėje. Tas turinys geriausiai atpažįstamas iš dominuojančių didžiųjų ritualizuotų naratyvų praeityje. Čia reikia atsigręžti į tarpukario Lietuvą. Viduramžių siužetų pagrindu sukurta tarpukario Lietuvos atminties kultūra buvo stipriai orientuota į tuometinę dabartį: jos antilenkiškumas ir „Vilniaus vadavimo“ klausimas buvo centriniai šios atminties kultūros atramos taškai. Pagrindinis veikėjas, kuris turėjo realizuoti atminties kultūroje reiškiamus lūkesčius, buvo Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas. Ši figūra įkūnijo lietuvių viltis apginti lietuvių nuo sulenkinimo pavojaus. Vytautas buvo vadinamas ir pirmuoju Vilniaus vaduotoju. Tarpukario Lietuvos atminties kultūros, šiomis dienomis apibūdinamos atminimo kultūros vardu, konstrukciją supainioja ta aplinkybė, kad iki XX a. 3-ojo deš. pab. dominavo kitas tautinis naratyvas, grindžiamas tautinio atgimimo ir kovų už Lietuvos nepriklausomybę vaizdiniais. Nuo XX a. 4-ojo deš. jie prarado ankstesnę aktualumą, bet ne tiek, kad būtų visiškai ištrinti iš tarpukario atminties kultūros. Nors Lietuvos didieji kunigaikščiai buvo pagrindiniai herojai, XIX–XX a. pradžios tautinio atgimimo veikėjai ir tautinės valstybės kūrėjai buvo jų pradėtų darbų tęsėjai. Nors struktūriškai tarpukario Lietuvos atminties kultūra ir akcentavo aukos kompleksą per Vytauto asmenį, joje buvo stipriai išreikštas ir pasipriešinimo momentas, geriausiai matomas vienintelėje iš

---

¹³⁸ Ten pat. P. 252–253.

dalies pasaulietinėje šventėje, kurios centre atsidūrė nepavykusi Vytauto Didžiojo karūnacija. Pagrindinis šventės akcentas (Vytautas norėjo sukurti atskirą nuo Lenkijos valstybę, tačiau tam sutrukdė lenkai) geriausiai nusako ne tik pasipriešinimo ir aukos santykį tarpukario Lietuvos atminties kultūroje, bet ir apibūdina jos turinį. Tarpukario atminties kultūros palaipsnių transformavimą lėmė pasikeitusi po 1990 m. atsikūrusios Lietuvos Respublikos geopolitinė padėtis. Lenkija jau nebebuvo Lietuvos priešas, o po 1994 m. tarpvalstybinės sutarties pasirašymo buvo siekiama strateginės partnerystės su šia Lietuvos kaimyne. Ši aplinkybė turėjo didelę įtaką tolesnei tarpukario atminties kultūros transformacijos eigai ir jos virtimui atminimo kultūra¹³⁹.

Nepriklausomoje Lietuvoje gyvuoja dar tarpukario laikotarpiu sukurtas didžiojo tautinio naratyvo tęstinumas. Tačiau vyksta ne tik tąsa, bet ir transformacija. Nepriklausomybės pradžioje Lietuvoje prasidėjo visoms pokomunistinėms visuomenėms būdinga į vakarietišką bent išoriškai panaši oficialiųjų paminklų atmetimo tendencija, iš esmės slypinti komplikuotame ir skausmingame santykyje su totalitarinės monumentalistikos palikimu. Lietuvoje sovietinių monumentų šalinimas iš miestų ir miestelių viešųjų erdvių nebūtinai turėjo sukelti „paminklomanijos“ bangą, pradėjusią risti per Lietuvą nuo 1989 m. Šis procesas prasidėjo nuo 1932 m. pastatyto ir 1952 m. nugriauto Vyrauto Didžiojo paminklo atkūrimo Kaune 1990 m. Nepasitikint oficialia istorijos versija sovietmečiu, o vėliau atradus jos reliatyvumą, ir ypač atsižvelgiant į staiga iškilusį didžiulį „atrastosios atminties“ klodą, teko ieškoti naujų formų, ypač reikalingų įprasinti atskleistai trauminei patirčiai. Tradiciniai kryžiaus ir Rūpintojėlio simboliai puikiai tiko bandant susidoroti su staiga į viešumą iškilusia skausminga tragiškų praeities įvykių (antisovietinio pasipriešinimo, stalininių represijų, tremties) ir kai kurių visuomenės grupių (tremtinių, partizanų, politinių kalinių ir t. t.) atmintimi. Tarpininkaujant paminklams, visuomenė pabandė susigrąžinti tą savo praeities dalį, kuri sovietmečiu buvo sąmoningai trinama ir represuojama. Kadangi ši praeitis buvo dar gyva ir skausminga, paminklų (at)statymo, šventinimo ir lankymo ceremonijos iš esmės atliko gedulo funkciją, taip pat tapo savotišku atsaku dabarties problemoms ir siekė nubrėžti trokštamos ateities eskizą. Tokia buvo jų pirminė funkcija ir paskirtis¹⁴⁰. Manau, dėl tokios priežasties apie paminklų, skirtų T. Kosciuškai, įrengimą negalėjo būti nė kalbos. T. Kosciuškos figūra net nebuvo nacionaliniame lietuvių panteone, priešingai nei Vytautas Didysis.

¹³⁹ Nikžentaitis, Alvydas. „Atminties ir atminimo kultūrų modeliai: Lietuva, Lenkija, Rusija, Vokietija“. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 452–453.

¹⁴⁰ Čepaitienė, Rasa. „Nacionalinis pasakojimas versus lokalios istorijos: kultūrinės atminties raiška Lietuvos provincijoje“. *Atminties daugiasluoksnisškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudaryt. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013. P. 247–248.

Tęsdamas nagrinėti šią problemą, norėčiau taip pat pabrėžti atminties vietų politikos svarbą. Jei schematiškai pabandytume apibūdinti paminklų statymą kaip atminties politikos įgyvendinimo strategiją, gautume paprastą modelį, kurio pirmajame etape, XVIII–XIX a., sutampančiame su modernios valstybės ir / ar tautos steigimu, statomi paminklai, kurie lokalinius ir nacionalinius komponentus pradeda maišyti su makropolitinėmis idėjomis. Viena vertus, remiantis šiuolaikinių nacionalizmo studijų autoritetais, besisekuliarizuojančioje visuomenėje jie turėjo tapti tam tikrais valstybės ar tautos vienybės simboliais, savitais stabais, kurie paaiškino, įprasmino ir legitimavo modernią nacionalinę valstybę, jungė juos į vieną bendruomenę. Pavyzdžiui, jie suteikia tautai naują religinio potyrio gylį, kuriant visada esančius šventuosius ir kankinius, jų garbinimo vietas. Kita vertus, jie taip pat galėjo ženklinti ir išreikšti svarbias visuomenės raidai politines idėjas – demokratizaciją, laisvę ir pan. Šiuo atveju paminklai tampa žmogaus kūriniais, sukurtais išskirtiniam tikslui, – išlaikyti žmonių žygdarbius ir likimus gyvais ateities kartų istorinėje sąmonėje. Paminklas tokiu būdu iš esmės tampa įrankiu atsiminti reikšmingą istoriją, dažniausiai sutapatinamą su vienu įvykiu (triumfo arkos, obeliskai, kolonos) ar asmeniu (skulptūriniai paminklai), ir įtvirtinti pageidaujamas nuostatas¹⁴¹. Kiti šio modelio etapai nėra svarbūs, nes apibūdina paminklų „depersonalizaciją“. Manau, šio modelio pirmasis etapas puikiai išreiškia tiek tarpukario Lietuvos, tiek Lietuvos po Nepriklausomybės atkūrimo atminties vietų (šiuo atveju paminklų) politiką. Šios politikos rūšies tęstinumas paaiškinamas istorine Lietuvos valstybės patirtimi, t. y. abi Lietuvos (tarpukario ir po 1990 m.) buvo „ištrauktos“ iš okupacijos gnaužtų. Dėl šios priežasties paminklų esminė funkcija buvusioje ir esamoje Lietuvoje tampa ženklinti ir išreikšti svarbias visuomenės raidai politines idėjas – demokratizaciją, laisvę, lygybę, konservatizmą. Šios idėjos gali būti įkūnytos per paminklų „personalizacinę“ formą. Čia puikiai pasitarnauja paminklai, skirti Vytautui Didžiajam, tautinio atgimimo laikotarpio asmenims ir pan. Deja, T. Kosciuškos atmintis taip stipriai nepaliečia pastarųjų politinių idėjų lietuvių istorinėje kultūroje.

Manau, vertėtų paminėti 2010 m. vykdytą projektą „LDK tradicija, vaizdinys ir modernūs tapatumai“. Projektą finansavo Lietuvos Mokslo Taryba. Teoriniai projekto pagrindai – didžiųjų naratyvų ir atminties vietų teorijos. Pabrėžiamas LDK atminties vietų tyrimo tikslas – taikant šiuolaikines istorijos ir kultūros teorijas (atminties vietų, didžiųjų naratyvų ir istorinės sąmonės), apibendrinti LDK istorijos tyrimus ir mažuosius naratyvus, atrenkant juose iškeltus fenomenus, lemtingus įvykius, asmenybes, o kartu skatinti naujiems tyrimams, o tai gali padėti didžiojo naratyvo korekcijai arba daugiaperspektyviam naratyvui formuoti. Taip buvo suvoktas ir

¹⁴¹ Dementavičius, Justinas. „Atsiminti negalima užmiršti: paminklų politiškumo klausimu“. *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011. P. 94–95.

viso projekto tikslas – padėti pagrindą šiuolaikinės lietuviškos tapatybės tyrimams ir rekonstrukcijos bandymams, kuriuose veikia kaip veiksnys LDK istorinė atmintis. Tai reiškia, kad LDK istorijai pažinti naudojamas naujas istorinės sąmonės daugiaperspektyvumo principas. Vadinasi, LDK kultūros paveldo aktualizavimas yra svarbus tiek kuriant naują atvirą ir europietišką Lietuvos tapatybės modelį, tiek ieškant civilizuotų santykių ir dialogo su Lietuvos etninėmis mažumomis, savo istoriją kildinančiomis iš LDK epochos. Kad toks tyrimas paliečia ir visuomenės nuomonę (viešąjį diskursą), galima spręsti iš to, kaip projekto tyrėjai apibūdina „didįjį naratyvą“: „Juk kai kada istoriniai „didieji naratyvai“ (pranc.: *méta récits, grands récits, maître-récits*; angl.: *metanarratives, grand narratives, master narratives*; vok.: *Metanarrativen, Meistererzählungen*) ir apibrėžiami kaip dramatiškai lengvai papasakojami pasakojimai, tačiau pateikiantys ilgalaikės raidos linijas ir ideologinę žinią su konkrečiomis veikimo nuorodomis, sujungia mokslinius tyrinėjimus su visuomenės istorinės sąmonės vaizdiniais, apeliuodami į emocijas, jie tarnauja kolektyvinio identiteto kūrimui. Tai gali būti konceptualios istorinės mikrosintezės, kurių istorikams dažnai ir kurti nebereikia, nes jau vienu ar kitu pavidalu egzistuoja – istorikams reikia tik pasirinkti.“¹⁴² Paminėta frazė „visuomenės istorinės sąmonės vaizdiniai“ kelia klausimų. Vis dėlto verta apžvelgti preliminarius tyrimo rezultatus. Taigi nustatytos LDK atminties vietos Lietuvos istorinėje kultūroje ir nurodyti pagal svarbą Lietuvos istorijos didžiojo ir alternatyviųjų naratyvų sąlyčio taškai: pirmoje vietoje yra Žalgirio mūšis ir jo atminties vietos Lietuvoje, antroje vietoje – Vytautas Didysis, po to – Mindaugas, Radvilos ir kt. Svarbu atkreipti dėmesį į penkioliktą vietą, kurioje yra Gegužės 3 d. konstitucija ir „Tarpusavio įžadas“¹⁴³. T. Kosciuškos sukilimo arba T. Kosciuškos istorinio asmens figūros, kaip atminties vietos, sąrašė nėra. Telioka daryti prielaidą, kad T. Kosciuškos atminties turinys netiesiogiai susietas su Gegužės 3 d. konstitucijos atminties vieta. Vis dėlto, jei teigtume (be prielaidos), kad taip yra, iš šio tyrimo rezultatų galima daryti išvadą apie T. Kosciuškos atminties egzistavimą ties užmaršties riba lietuvių istorinėje kultūroje.

Palyginimui galime atkreipti dėmesį į LDK atminties vietas Lenkijos istorinėje kultūroje ir rekonstruojamoje senalietuvių perspektyvoje. Teigiama, kad rekonstruojama senalietuvių perspektyva leidžia naujai perinterpretuoti Lenkijos didžiųjų naratyvų atminties vietas ir ypač suaktualina LDK likimo temas ir paskutinius „LDK piliečius“. Tyrimo rezultatai rodo, kad pirmoje vietoje yra Jogaila ir Jogailaičiai, antroje – ATR tolerancijos ir daugiakultūriškumo idėja,

¹⁴² Bumblauskas, Alfredas. „LDK ir jos fenomenai – modernių tautų „atminties vietos“: didžiųjų ir alternatyviųjų naratyvų vaizdiniai ULB regiono istorinėje kultūroje“. *LDK tradicija, vaizdinys ir modernūs tapatumai* (2010): 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 8 d.] <<http://www.mdl.projektas.vu.lt/wp-content/uploads/2011/11/ldk-atminties-vietu-tyrimu-krypciu-metmenys.pdf>>.

¹⁴³ Ten pat. P. 9.

trečioje – Vilniaus barokas, ketvirtoje – Gegužės 3-iosios konstitucija ir t.t.¹⁴⁴ Čia taip pat nėra paminėtas T. Kosciuška ar jo vadovaujamas sukilimas. Tačiau, kaip ir Lietuvos atveju, manau, T. Kosciuškos atminties vietą galime priskirti prie ketvirtoje vietoje esančios Gegužės 3 d. konstitucijos. Vis tik Lenkijos istorinėje kultūroje ženkliai labiau dominuoja XVIII a. pab. įvykiai, nei Lietuvos istorinėje kultūroje. Tai aiškiai bus pastebima šio darbo antrame skyriuje.

Dabar reikia atkreipti dėmesį į Lietuvos valstybės šventinių ir atmintinų dienų svarbą, kuriose nacionaliniu lygmeniu įamžinama ir pateikiama visuomenei atmintis. Atmintinų dienų įstatymas gali būti svarus atminimo politikos instrumentas, kuris yra susijęs su užsienio politikos veiksnių įtaka viešo praeities traktavimo pokyčiams Lietuvoje. Čia reikia trumpam atidžiau pažvelgti į praeities problemas, kurios didino distanciją tarp Lietuvos ir Lenkijos, pradedant 1989 m. „nacionalistinė“ Lietuvos praeities koncepcija lietuviams teigė, kad Lenkija 1920–1921 m. „neteisėtai“ prisijungė Vilniaus kraštą. Be to, XX a. 10 deš. Lietuvoje dar buvo likę nemažai gyvų liudininkų, kurie prisiminė, kaip Armija krajova Vilniaus krašte Vokietijos okupacijos metais ne tik veikė prieš lietuvišką administraciją, bet ir žudė lietuvius. 1993 m. liepos 14 d. Lietuvos vyriausybė sudarė septynių istorikų komisiją, kuri turėjo pateikti Armijos krajovos veiklos vertinimą. Tų pačių metų gruodžio 29 d. patvirtintose komisijos išvadose, vadovaujantis lietuvių „istorinių teisių“ į Vilniaus kraštą prielaida, buvo teigiama, kad Armijos krajovos veiksmai turėjo ne tik antivokišką, antisovietinį, bet ne mažiau ir antilietuvišką pobūdį. Tokių išvadų instrumentalizavimas, turint omenyje, kad Lenkijoje Armijos krajovos veikla karo metais buvo heroizuojama, Lietuvos ir Lenkijos santykius galėjo tik komplikuoti. Tačiau instrumentalizavimo buvo išvengta¹⁴⁵.

Labai svarbus veiksnys laikytinas euroatlantinės integracijos kontekste susiformavęs suvokimas, kad draugiški santykiai su Lenkija yra pageidautini, ypač šalies stojimo į NATO kontekste. Todėl jau nuo 1993 m. abiejų valstybių santykiuose stiprėjo pragmatinė linija, kuri galiausiai atvedė į draugiškų santykių ir bendradarbiavimo sutarties pasirašymą 1994 m. Galima sakyti, kad norma tapo toks politinis kursas, kuriame dominuoja pastangos nebeeskaluoti praeities simbolių ir vaizdinių, kurie galėtų sukelti trintį tarp abiejų valstybių. Tiesa, tokiu atveju lieka mažai vietos atminties atnaujinimui produktyviausiu atvirų diskusijų apie skausmingus praeities momentus būdu. Tuo daugiau užsiima tik profesionali istoriografija. O viešajame diskurse aktyviau naudojamos strategijos, skirtos konfliktinių praeities momentų deaktualizavimui, arba užmiršimui, kadangi jos leidžia apeiti atsakomybės klausimus. Tai vyksta keliais būdais. Vienas iš jų – naudojant

¹⁴⁴ Ten pat. P. 11–12.

¹⁴⁵ Safronovas, Vasilijus. „Lietuvos atminimo politikos tendencijos po 1990 metų“. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 353.

pozityvius praeities pavyzdžius (LDK ir Lenkijos Karalystės sugyvenimas unijoje nuo XIV a. pab. iki XVIII a. pab. tampa pavyzdžiu, galinčiu paremti ir net modeliuoti dabarties bendradarbiavimą; vienas to pavyzdžių – 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos ir 1791 m. spalio 20 d. Abiejų Tautų tarpusavio įžado paskelbimas atmintinomis dienomis)¹⁴⁶.

Reikia akcentuoti, kad Lietuvos Seime 2008 m. buvo patvirtintos dvi datos, sietinos su 1794 m. sukilimu: gegužės 3-ioji – 1791 m. pirmosios rašytinės Konstitucijos Europoje diena ir spalio 20-oji – 1791 m. Abiejų Tautų (Lietuvos ir Lenkijos) tarpusavio įžado paskelbimo diena¹⁴⁷. 1794 m. sukilimo pradžios data nėra įtraukta į atmintinų dienų sąrašą. Galima kelti klausimą – kodėl šios datos buvo įtrauktos į atmintinų dienų įstatymo pakeitimą ir kodėl būtent 2008 m.? Čia turbūt yra bandymas toliau vaizduoti (gerinant santykius) Lenkiją kaip draugišką Lietuvai valstybę. Dar prieš tai Lietuvos valdžia nuolat stengėsi deklaruoti, kad Lenkija yra svarbiausia Lietuvos partnerė, ir praeities vaizdinių, galinčių komplikuoti tarpusavio santykius, pašalinimas davė akivaizdžių rezultatų: 2006 m. visuomenės apklausos duomenimis, 53,4 % Lietuvos gyventojų laikė Lenkiją draugiška Lietuvai valstybe¹⁴⁸.

Dabar norėčiau aptarti kitą materializuotos atminties formą – gatvėvardžius. Gatvėvardžiai gali tapti svarbiu indikatoriumi tyrinėjant šalių kultūrinę atmintį ir padėti atskleisti, kokie praeities vaizdiniai ir mitų struktūra juose dominuoja. Lietuvos miestų gatvėvardžiuose, aikštėse, alėjose, takuose, skersgatviuose ir akligatviuose, dominuoja geografiniai bei neutralūs pavadinimai („Vilniaus“, „Žiežmarių“, „Gėlių“, „Trimitų“, „Statybininkų“ ir pan.). Siekiant gatvėvardžiuose atskleisti fiksuotą ideologinį-istorinį naratyvą, pirmiausia reikia išskirti esminius jo siužetus ir aptarti radimosi bei raidos tendencijas.

Galima teigti, kad „didžiųjų kunigaikščių epochai“ atstovauja absoliutus gatvėvardžių „rekordininkas“ Vytautas Didysis (58 įamžinimo atvejai), nedaug atsilieka jo motina Birutė (49 atvejai), toliau seka Vytauto tėvas Kęstutis (40). Toliau rikiuojasi Gediminas (35), Mindaugas (26), Žalgiris (24), Algirdas (22 paminėjimai). Iš didikų giminių daugiausia dėmesio nusipelnė Radvilos (9 paminėjimai) ir Jonas Karolis Chotkevičius (5). Tuo tarpu Lenkijos karalius ir Ldk Jogaila

¹⁴⁶ Ten pat. P. 354.

¹⁴⁷ LR atmintinų dienų įstatymo 1 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymas. Nr. X-1537. Valstybės žinios. Nr. 62-2335. 2008.

¹⁴⁸ Ramonaitė, Ainė, et al. *Tarp Rytų ir Vakarų: Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos*. Vilnius: Versus aureus, 2007. P. 29.

įamžintas tik keturiose Lietuvos miestuose, o tai atspindi tradicinę Jogailos, kaip „lietuviškųjų interesų išdaviko“, įvaizdį visuomenėje¹⁴⁹.

Žiūrint į šį sąrašą, iš esmės atitinkantį sociologiniuose Lietuvos visuomenės istorinės sąmonės tyrimuose fiksuotą LDK reikšmingiausių asmenybių reitingą, galima teigti, kad tokia įamžinamų veikėjų hierarchija susiformavo dar tarpukariu ir atitiko „šapokinę“ Lietuvos istorijos interpretaciją. Nepaisant fakto, kad dauguma šių gatvėvardžių buvo sovietmečiu panaikinti, o vėliau atkurti, jai būdingas ir mentalinis patvarumas bei gajumas.

Panašu, kad svarbiausių XVIII–XIX a. visuomenės ir politikos veikėjų panteonas, nors pradėtas formuoti tarpukariu, galutinai buvo įtvirtintas postalininiu laikotarpiu, todėl jame atsirado vietos istoriniams personažams ir grupėms, tapusioms kovos už socialinius reikalus simboliais. Tai liudytų Sukilėlių (8), Emilijos Pliaterytės (5), Tado Kosciuškos (4), Konstantino Kalinausko (4), Antano Mackevičiaus (3), Zigmanto Sierakausko (2) bei rašto žmonių Dionizo Poškos (10), A. Mickevičiaus (6), Lauryno Ivinskio (4) paminėjimai gatvėvardžiuose¹⁵⁰.

Papildydamas šią Rasos Čepaitienės analizę, norėčiau pridurti, kad Lietuvoje šiuo metu yra septynios gatvės, pavadintos Tado Kosciuškos vardu: Vilniuje, Druskininkuose, Kalabariškėse (Vilniaus r. sav), Kaune, Nemenčinėje (Vilniaus r. sav.), Padvarionyse (Trakų r. sav.) ir Šalčininkuose. Tačiau, galima sakyti, jog T. Kosciuškos vardu pavadintos septynios gatvės neatsveria šiam istoriniam asmeniui skirtų paminklų visiškos stokos Lietuvoje. Beje, galima pastebėti, kad visi šie T. Kosciuškos gatvėvardžiai yra Vilniaus krašte, išskyrus Kauną. Darau prielaidą, kad lenkų tautinės mažumos istorinės atminties puoselėjimo tradicijos šiame krašte (jiems T. Kosciūška yra didvyris) lemia T. Kosciuškos materializuotos atminties įtvirtinimą gatvėvardžiuose.

Artėdamas prie viešojo diskurso (kuriame T. Kosciuškos atmintis yra labiau gyvybinga negu materializuotoje formoje) aptarimo, noriu akcentuoti, kad šių metų spalio 15 d. JAV, Lenkija ir Lietuva minės generolo, laisvės kovotojo T. Kosciuškos 200-ąsias mirties metines. 2017-uosius Lenkija paskelbė T. Kosciuškos metais. Laisvės sūnus bus pagerbtas ir Lietuvoje. Panevėžio kraštiečių klubas „Tėviškė“ inicijuoja projektą pagerbti T. Kosciuškos atminimą. Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje, Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje vyks renginiai. Tam yra tvirtas pagrindas. 2016 m.

¹⁴⁹ Čepaitienė, Rasa. „Nacionalinis pasakojimas versus lokalis istorijos: kultūrinės atminties raiška Lietuvos provincijoje“. *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudaryt. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013. P. 257.

¹⁵⁰ Ten pat. P. 258.

leidykla „Algimantas“ išleido Lietuvos diplomatės, ambasadorės Šveicarijoje Valentinios Zeitler knyga *Laisvės sūnus Tadas Kosciūška. Kovotojas už JAV, Lenkijos ir Lietuvos laisvę*. Žadama, jog Vilniuje T. Kosciūškos vardu pavadintoje gatvėje, Neries krantinėje, bus atidengta paminklinė lenta. Tokiu atveju, galima teigti, kad tai bus pirmas kartas Lietuvoje, kada T. Kosciūškos atmintis bus patalpinta į materialinę (paminklinę) formą.

Verta pažvelgti atidžiau į V. Zeitler parašytą istorinį romaną. Tai pirmoji knyga Lietuvos istorijoje, skirta T. Kosciūškos, kaip istorinio asmens, atminčiai puoselėti. Romano fabuloje įkomponuoti paties T. Kosciūškos rašyti laišakai, kurie padeda skaitytojui žymiai geriau susipažinti su šia istorine figūra. Knygos pabaigoje autorė pateikia pagrindines T. Kosciūškos gyvenimo ir ATR politinių įvykių datas. Be to, pakankamai turiningai ir nuosekliai aprašomas 1794 m. sukilimas, suskirstytas į I, II ir III sukilimo etapus. Rašytoja taip pat taria pabaigos žodį apie T. Kosciūškos atminimo įamžinimą visame pasaulyje. Ji primena, kad daugelyje knygų išvardintos vietovės, pavadintos T. Kosciūškos vardu: JAV greta Aliaskos yra Kosciūškos sala, Indianos valstijoje – Kosciūškos grafystė, Misisipės valstijoje – Kosciūškos miestelis. Net Australijoje, kuri, rodos, nieko bendro neturi su šiuo istoriniu asmeniu, jo vardu pavadintas kalnas. Dar 2015 m. jo vardu pavadintas asteroidas nr. 90698.

Knygos autorė subtiliai iškelia T. Kosciūškos atminties probleminius klausimus, skirtus tiek Lietuvos istorikams, tiek visai visuomenei: „Lietuvoje vis dar diskutuojama, už ką ir prieš ką kovojo Tadas Kosciūška. Palieku šį ginčą istorikams. Nesileisdama į diskusijas, pasakyčiau paprastai – Kosciūška kovojo už prarastą viltį, – nes vos keturioliką mėnesių galiojusi Gegužės trečiosios konstitucija, turėjusi tapti valstybės reformų pagrindu, buvo Rusijos begėdiškai ir brutaliai panaikinta; už nepriklausomą šalį, kurią po gabaliuką nuo 1792 m. draskė ir dalijosi kaimynės – Rusija, Prūsija ir Austrija; už savo pasirinktus laisvės ir lygybės idealus – jo kartu su Hugu Kolontajumi parengti Poloneco universalai suteikė laisvę valstiečiams, ir skaudžiai pergyveno, kai po nesėkmingo sukilimo iš karto buvo atšaukti. Lengviau atsakyti, prieš ką Kosciūška kovojo – prieš tuos, kurie atėmė iš tėvynės viltis būti laisva, nepriklausoma, giliai užkasė laisvės ir lygybės idealus.“¹⁵¹

Rašytoja šia knyga siekia paskatinti skaitytojus kartu pamąstyti, koks žmogus buvo T. Kosciūška: charizmatiška savo laiko asmenybė, drąsus ir iškilus kovotojas už JAV nepriklausomybę, neginčijamas 1794 m. sukilimo ATR vadas, palikęs gilius pėdsakus ne vienos šalies istorijoje.

¹⁵¹ Zeitler, Valentina. *Laisvės sūnus Tadas Kosciūška*. Vilnius: Algimantas, 2016. P. 159.

Dar prieš V. Zeitler istorinio romano pasirodymą, 2010 m. antruoju leidimu buvo išleisti Mykolo Kleopo Oginskio IV tomų „Atsiminimai“. Jau I tomo įžangoje M. K. Oginskis pabrėžia, kad rašys apie T. Kosciuškos sukilimo įvykius: „Kalbėsiu apie lenkus, kurie nedvejodami keliavo tremtin į Sibirą, bet neatsisakė savo patriotizmo. Apie tuos lenkus, kurie Konstitucinio seimo valdymo metais dirbo tėvynei ir paaukojo jai turtą, apie tuos lenkus, kurie skubėjo stoti po Kosciuškos vėliavomis, troško parodyti drąsą ir nuplauti savo krauju gėdą bei nešlovę, primestą lenkų tautai.“¹⁵² Kalbant apie 1794 m. sukilimo įvykius, kaip pats atsiminimų autorius minėjo, galima rasti „daug labai įdomių detalių, kurias žino nedaugelis“. Šie įvykiai aprašomi I ir II tome. I tome išsamiai aprašomi pačio M. K. Oginskio pokalbiai su T. Kosciūška: „Papasakojau Kosciūškai apie Vavžeckio pakoreguotą planą, kurį norėjau pasiūlyti Laikinajai tarybai: pasiųsti keletą savanorių dalinių prie senųjų Rusijos sienų. Kosciūškai labai patiko tas planas. Jis pridūrė, kad tokio plano nauda akivaizdi, nes mano veiksmai prie Minsko ir Vavžeckio diversija Kurše davė gerų rezultatų – veikta dviejose skirtingose vietose ir rusų daliniai iki šiol negali susijungti, o jų kariuomenė sutelkti jėgų Lietuvos kariuomenės puolimui. Pridūrė, kad tai didelis laimėjimas, nes silpna Lietuvos kariuomenė greičiausiai nebūtų galėjusi pasipriešinti gerai išmuštruotam ir daug gausniam priešui. Patarė neužmiršti plano, atkakliai stengtis pačiam surengti ekspediciją, kuri man atneštų daugiau garbės, nes būtų pavojinga, prašyti Velhorskio skirti man būrį kavaleristų, mano šaulius pavesti vadovauti kelių pavių bajorų šauktiniams. Jo nuomone, būtų geriausia diversiją įvykdyti Livonijoje ir Kurše, nes rusai būtų priversti suskaldyti jėgas, mestas prieš Vavžeckį, o mes abu galėtume lengviau koordinuoti veiksmus ir neleisti priešui kariuomenei susitelkti prie Vilniaus.“¹⁵³ Atsiminimų autorius II tome detalai aptaria ATR kariuomenės dalių organizacijos kokybę ir potencialą: „Didžioji Kosciuškos kariuomenės dalis buvo sudaryta iš gerai apmokytų ir drausmingų kareivių. Kavalerija taip pat buvo gerai parengta ir ginkluota, artilerija puikiai organizuota. Dar buvo suformuoti gausūs savanorių pulkai, jeigu prireiktų pagalbos, surinkta vyrų, ginkluotų šakėmis ir dalgiais, galėjusių padėti pirmose linijose besikaunantiems kariams. Gausi nacionalinė gvardija (ginkluota ir skirta vidaus tarnybai bei viešajai tvarkai palaikyti) buvo sudaryta iš miestiečių, valdančių turtą, ar jų vietoj savęs atsiųstų vyrų. Jei prireiktų, po pirmo signalo gvardija privalėtų stoti ginti įtvirtinimų.“¹⁵⁴

Pateikiu tik kelis pavyzdžius, rodančius autoriaus atsiminimų aprašymo detalumą. Pripažįstu, mane stebina T. Kosciuško įvykių aprašymo išsamumas. Manau, Lietuvos istorikams,

¹⁵² Oginskis, Mykolas Kleopas. Atsiminimai: I tomas. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 19 d.] <http://samogitia.mch.mii.lt/Kultura_a/paveikslai/M_K_Oginskis_Atsiminimai_pirmas_tomas.pdf>. P. 22.

¹⁵³ Ten pat. P. 230.

¹⁵⁴ Oginskis, Mykolas Kleopas. Atsiminimai: II tomas. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 19 d.] <http://samogitia.mch.mii.lt/Kultura_a/paveikslai/M_K_Oginskis_Atsiminimai_antras_tomas.pdf>. P. 19.

tyrinėjantiems šį laikotarpį, reikėtų labiau paanalizuoti šią atsiminimų medžiagą. Ypač tai akcentuoju karo istorikams, nes atsiminimuose yra labai daug informacijos, susijusios su mūšiais, kariniais susirėmimais, strateginiais ir taktiniais niuansais. M. K. Oginskis taip pat cituoja sukilimo vadų tarpusavio susirašynėjimą, jų laiškus, siųstus ATR karaliui ir atvirksčiai. Išanalizavus juos, taip pat aprašytus sukilimo vadų pokalbius, būtų galima sudaryti išsamesnius vadų psichologinius portretus. Panaudojant atsiminimų medžiagą, būtų galima kurti T. Kosciuškos sukilimo vientisą, išsamų istorinį naratyvą Pasigendu šių dalykų akademikų darbuose. Žinoma, apipavidalinta analizė vienokia ar kitokia forma galėtų būti pristatyta visuomenei per įvairiausias medijas. Deja, apie tokius dalykus dabar galime tik diskutuoti.

Visuomenės istorinę sąmonę formuoja ir taip pat istorinę atmintį puoselėja muziejai, kuriuose, kaip eksponatai, pateikiama saugoma istorinė materialinė medžiaga. 2013 m. gruodžio 20 d. Vytauto Didžiojo karo muziejuje buvo atidaryta Sukilimų salė, kurioje įrengta nauja ekspozicija, skirta 1863–1864 m. sukilimui Lietuvoje. Kartu rengiamos naujos ekspozicijos, atspindinčios 1794 m. sukilimą Lietuvoje, Lietuvą 1812 m. kare ir 1831 m. sukilimą Lietuvoje. Visos ekspozicijos susijusios su siekiais XVIII a. išsaugoti Lietuvos valstybingumą ir 1794 m. sukilimo įvykiais prieš artėjančią Rusijos imperijos okupaciją ir Lietuvos valstybės sunaikinimą. Ekspozicijose apie sukilimus pateikiami autentiški eksponatai iš Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkinių (sukilimo ir neginkluotos kovos pasipriešinimo dalyvių portretai, paveikslai, ginklai, uniformos, asmeniniai daiktai).

2015 metų kovo 11-ąją sukako 25 metai, kai buvo priimtas Aukščiausios Tarybos – Atkuriamojo Seimo aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo. Šiai progai Žemaičių vyskupystės muziejuje skirtoje parodoje buvo pristatomas 200 metų istorijos tarpsnis – lietuvių tautos kelis į laisvę ir nepriklausomybę. Paroda neatsitiktinai buvo pradėta alegoriniu dailininko J. Stykos ATR 1791 m. Gegužės 3 d. konstitucijai skirtu paveikslu. Šios konstitucijos straipsnių idėjų pagrindu užsimezgė šiuolaikiškai suprantama nepriklausomybės idėja. 1794, 1831, 1863 m. sukilimai kilo dėl to, kad daug žmonių nenorėjo kęsti svetimos valdžios priespaudos, tikėjosi pagerinti savo socialinę-ekonominę padėtį, matyti savo tėvynę laisvą. Šioje parodos dalyje buvo eksponuojami sukilimų vadų, dalyvių – T. Kosciuškos, A. Gorskio, E. Pliaterytės – portretai, paveikslas „Raclavių mūšis“, vaizduojantis sukilėlių susidūrimą su rusų kareiviais, sukilėlių bei jų priešų ginklai, sukilėlių dokumentai. Muziejaus internetiniame puslapyje rašoma: „Sukilimų nuslopinimas nesustabdė laisvės siekio – lenkų ir lietuvių bendros valstybės prisiminimus carinės

priespaudos sąlygomis palaiptamsiui ėmė keisti vienos lietuvių tautos politiniai siekiai.¹⁵⁵ Parodoje eksponuojami ne tik su sukilimais susiję eksponatai, bet ir laisvą žodį bandžiusi skleisti „Katalikų bažnyčios kronika“ bei atgimusi „Aušra“, Atgimimo laikotarpio periodika. Taip pat parodoje buvo pateikiami Žemaitijos partizanų dokumentai, jų žeminių vietose rastos maldaknygių liekanos, šovinių gilzės; politinių kalinių, tremtinių darbai paženklinti tautine ir religine simbolika ir daugelis kitų eksponatų.

Dar 1998 m. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras (toliau – LNB BKC) išleido pirmą kontrolinį sąrašą, kuriame užregistruotos Lietuvoje išleistos knygos ne lietuvių kalba. Jame užfiksuota 818 spaudinių lenkų kalba, išleistų LDK teritorijoje. Tai knygos, kalendoriai, lenkų kalbos gramatikos, lenkų ir kitų kalbų žodynai, smulkūs spaudiniai, taip pat ir tie, kuriuose lenkiškas tekstas pateiktas lygiagrečiai arba jo yra daugiau negu teksto kita kalba. Išleidus XVII a. Lietuvos lenkiškų knygų kontrolinį sąrašą nutarta tęsti pradėtą darbą ir rengti XVIII a. lenkiškų knygų kontrolinį sąrašą. Įrašai XVIII a. sąrašui rengiami UNIMARC formatu; jų parengimas vykdomas pagal 2002 m. LNB BKC išleistas *Senųjų monografinių leidinių katalogavimo taisyklės*. XVIII a. lenkiškų knygų kontroliniame sąrašė bus suregistruoti vis spaudiniai, išleisti Lietuvos teritorijoje 1701–1800 m.¹⁵⁶

Rengiant įrašus ir kaupiant juos XVIII a. lenkiškų knygų duomenų bazėje, buvo atrasta nemažai lenkiškų knygų kolekcijų, neužregistruotų Estreicherių *Lenkų bibliografijoje*. Naujausios iš jų – Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rinkinys: *Z 1776 do ru 1777 sprawy trybunalskie za laski Łopacińskiego pisarza Litt^o na kadencyi grodzien[skiej]*. Antroji šios kolekcijos dalis – *Od 1776 do 1777 apryla 15 Trybunał kadencyi wilenskiej*. Kita kolekcija, kuri šiuo metu aprašoma, – Lenkijos mokslų akademijos Kurniko bibliotekos spaudiniai, išleisti T. Kosciuškos sukilimo metu. Tarp jų – labai daug spaudinių, išleistų Vilniuje ir Gardine. Viena iš kolekcijų, kuri yra vienintelė Lietuvoje, saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) Retų spaudinių skyriuje. Ji pavadinta *Dokumenty powstania 1794 r. w Polsce i Litwie: 92 dokumenty T. Kosciuszki (1794 m. sukilimo Lenkijoje ir Lietuvoje dokumentai: T. Kosciuškos 92 dokumentai)*. Šios kolekcijos spaudiniai įrišti viename konvoliute (rinkinyje) – kartu išleisti ir Lenkijoje, ir Lietuvoje. 34 dokumentai išspausdinti Lietuvoje. Konvoliuto pradžioje įrištas 4 puslapių spaudinys *Akt powstania obywatelów, mieszkańców województwa krakowskiego w*

¹⁵⁵ Žemaičių vyskupystės muziejus. „Kviečiame aplankyti parodą „Žingsniai į laisvę“. 2015. [žiūrėta 2015 m. balandžio 11 d.] <<http://www.muzejusalka.lt/lt/naujienos/kvieciame-aplankyti-paroda-%C5%BEingsniai-i-laisve-14625.html>>.

¹⁵⁶ Ivanovič, Marija. „1794 metų Tado Kosciuškos sukilimo spaudiniai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriuje“. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (2011): 71. *Lituanistika*. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 10 d.] <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367179254290/DS.002.0.01.ARTIC>>.

Krakowie 24. Marca 1794. Jo pabaigoje išspausdinta T. Kosciuškos priesaika (*Przysięga Tadeusza Kościuszki*)¹⁵⁷.

Taip pat kolekcijoje saugomi 5 universalai: 1) *Uniwersał od Rady Tymczasowej Narodu Litewskiego ... do wojska litewskiego*; 2) *Uniwersał Deputacji Centralnej Wielkiego Xięstwa Litewskiego* (apie pristatymą kariuomenei kuo daugiau arklių); 3) *Uniwersał do wojewodztw i powiatów Prowincyi Wielkiego Xięstwa Litewskiego i miast wolnych* (jame skelbiama Aukščiausiasios tarybos sudėtis su pavardėmis ir deputacijų sudėtis); 4) *Uniwersał Rady Zastępczej Tymczasowej Wielkiego Xięstwa Litewskiego ... do duchowieństwa litewskiego obojga obrządków ...* (apie „Tėvynės gelbėjimui aukoti sidabrinius ir kitus brangius daiktus“) ir 5) *Uniwersał Deputacji Skarbowej Narodu Litewskiego* (raginantis grąžinti pinigus, pagrobtus Targovico konfederatų)¹⁵⁸.

Iš tiesų, šie spaudiniai padėtų išsamiau ištirti T. Kosciuškos sukilimo istoriją Lietuvoje, taip pat ir Lenkijoje. Turbūt nieko keisto, kad 2014 m. rugsėjo 12 d. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje buvo eksponuojama dalis Rankraščių ir Retų spaudinių skyriaus fonduose saugomų dokumentų – 1794 m. sukilimo liudytojų: rankraščiniai Vilniaus miesto magistrato sesijų, vykusių T. Kosciuškos sukilimo metu, protokolai, spausdinti dokumentai, tarp jų – Vilniaus akademijos spaustuvėje išleistas Lietuvos Vyriausiosios tautos tarybos 1794 m. gegužės 15 d. aplinkraštis dėl T. Kosciuškos 1794 m. gegužės 2 d. universalio – vienas iš ankstyviausių politinio pobūdžio tekstų lietuvių kalba, taip pat Vilniaus bazilijonų spaustuvėje atskiromis knygelėmis publikuoti Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus – vieno iškiliausių XVIII a. LDK pamokslininkų, Vilniaus universiteto profesoriaus – pamokslai, T. Kosciūškai skirta I Lietuvos pėstininkų pulko leitenanto Fabijono Senkovskio sukurta panegirika ir kt. Parodą puošė ikonografiniai ir muziejiniai eksponatai: vadų portretai, pinigų banknotai, T. Kosciuškos relikvijos¹⁵⁹.

Dar reikėtų paminėti, kad T. Kosciuškos sukilimas LDK prasidėjo 1794 m. balandžio 16 d. Pirmieji sukilo LDK kariuomenės daliniai Šiauliuose, buvo paskelbtas kariuomenės sukilimo aktas, sukilėlių vadu paskelbtas Jokūbas Jasinskis. Šiaulių „Aušros“ muziejuje išliko šio sukilimo aktas lenkų kalba.

¹⁵⁷ Ten pat. P. 71.

¹⁵⁸ Ten pat. P. 73.

¹⁵⁹ Markauskaitė, Neringa ir Narbutienė, Daiva. „Paroda „Tado Kosciuškos sukilimo 1794 m. dokumentai“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 10 d.] <<http://www.mab.lt/lt/archyvas/1375/1270>>.

Lietuvos nacionalinio muziejaus rinkinyje „Bonistika“ saugomi Lietuvos, Lenkijos, Rusijos, Vokietijos, kitų pasaulio šalių XVIII a. pabaigos – XXI a. pradžios popieriniai pinigai, piniginių ženklų surogatai, vertybiniai popieriai (akcijos, obligacijos, čekiai, vekseliai), draudimo polisai, loterijos bilietai, žyminiai mokesčių, rinkliavų ir labdaros ženklai, maisto kortelės ir kt. Vieni iš vertingiausių eksponatų – 1794 ir 1831 metų sukilimų popieriniai pinigai, 1938 m. 10 litų banknoto pavyzdys. Paminėtina 1500 žyminių ženklų kolekcija, kurioje sukaupti XX a. įvairių šalių mokesčių, rinkliavų, labdaros ir kt. ženklai¹⁶⁰.

Pereidamas prie medijų, kurios formuoja ir atspindi viešąją opinią, turiu pabrėžti, jog jų teikiama informacija gali paliesti bet kurį visuomenės narį. Dėl šios priežasties medijos negali būti priskirtos tik tam tikroms socialinėms grupėms, priešingai nei informacija, suformuojama akademinio diskurso erdvėje.

2017 m. vasario mėnesį žiniasklaidoje paskelbtas istorikės Joanos Vigos Čiplytės straipsnis apie T. Kosciuską. Straipsnio pradžioje istorikė rašo, jog šiais metais JAV, Lietuva ir Lenkija minės T. Kosciuskos 200-ąsias mirties metines; išvardija, kokie atminimo renginiai bus surengti Lietuvoje, pagerbiant istorinį veikėją. Straipsnio dėmesio centre – V. Zeitler istorinis romanas „Laisvės sūnus Tadas Kosciuska. Kovotojas už JAV, Lenkijos ir Lietuvos laisvę“. Istorikė cituoja knygos autorės mintis apie generolo vardo įamžinimą visame pasaulyje. Straipsnyje labai glaustai aprašyta istorinio veikėjo biografija ir nuopelnai. Straipsnio autorė kelis kartus cituoja istoriką Egidijų Aleksandravičių: „XVIII a. JAV lietuvių diasporos atminties plotmėje kaip monumentali herojaus figūra neišvengiamai iškyla Tado Kosciuskos asmenybė, kovotojo už savo naujosios tėvynės laisvę ir nepriklausomybę. Šis Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės bajorų palikuonis ir aistringas kovotojas už laisvės idealus Tadas Kosciuska siejamas su Lenkijos ir Lietuvos unijine valstybe. Jis ir lietuvis, ir lenkas. Jis tapo laisvės simboliu ne tik lietuviams, lenkams, prancūzams, ir amerikiečiams. Generolo T. Kosciuskos figūra iškyla it įstabus XVIII a. pabaigos lietuvių emigracijos ženklas, – rašo prof. E. Aleksandravičius, – įrodantis diasporos pasakojime lietuvių (kaip ir lenkams – lenkų) indėlį į JAV laisvės ir nepriklausomybės kovas.“¹⁶¹

Šis straipsnis skirtas informuoti visuomenę apie T. Kosciuskos mirties metines, atminimo organizavimą, taip pat pristatyti V. Zeitler knygą. Straipsnyje absoliučiai vyrauja romantinė retorika, idealizuojamas T. Kosciuskos portretas.

¹⁶⁰ Lietuvos nacionalinis muziejus. „Bonistika“. [žiūrėta 2017 m. balandžio 11 d.] <<http://www.lnm.lt/bonistika/>>.

¹⁶¹ Čiplytė, Joana Viga. „T. Kosciuska - JAV, Lenkijos ir Lietuvos laisvės kovų dalyvis“. *Respublika* (2017). Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 8 d.] <http://www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/portretai/tkosciuska_jav_lenkijos_ir_lietuvos_laisves_kovu_dalyvis/>.

2014 m. tinklalapyje *delfi.lt* pasirodė straipsnis, skirtas pranešti visuomenei apie Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių bibliotekos Tado Vrublevskio skaitykloje iki 2014 m. rugsėjo 12 d. veikusią parodą „Tado Kosciuškos sukilimo 1794 m. dokumentai“, skirtą 220-osioms sukilimo metinėms. Straipsnio pradžioje keliais žodžiais paminėtas T. Kosciuškos sukilimas ir jo paskelbtas Polaneco universalas, nurodant jo prasmę. Straipsnio pabaigoje rašoma, kad Tado Vrublevskio skaitykloje eksponuojama dalis Rankraščių ir Retų spaudinių skyriaus fonduose saugomų dokumentų – 1794 m. sukilimo liudytojų: rankraščiniai Vilniaus miesto magistrato sesijų, vykusių T. Kosciuškos sukilimo metu, protokolai, spausdinti dokumentai, tarp jų – Vilniaus akademijos spaustuvėje išleistas Lietuvos Vyriausiosios tautos tarybos 1794 m. gegužės 15 d. aplinkraštis dėl Tado Kosciuškos 1794 m. gegužės 2 d. universalas – vienas iš ankstyviausių politinio pobūdžio tekstų lietuvių kalba, taip pat Vilniaus bazilijonų spaustuvėje atskiromis knygelėmis publikuoti Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus – vieno iškiliausių XVIII a. LDK pamokslininkų, Vilniaus universiteto profesorius – pamokslai, T. Kosciuška skirta I Lietuvos pėstininkų pulko leitenanto Fabijono Senkovskio sukurta panegirika ir kt.¹⁶² Kaip matome, šiame straipsnyje, kaip ir prieš tai paminėtame, visuomenė informuojama apie T. Kosciuškos atminimo organizacines formas – parodos, renginiai.

Dar 2008 m. elektroniniame krikščioniškos minties, kultūros ir visuomenės laikraštyje „XXI amžius“ buvo paskelbtas istoriko Giedriaus Grabausko-Karoblio straipsnis, skirtas T. Kosciuškos 190-osioms mirties metinėms. Straipsnio pradžioje glaustai pateikiama T. Kosciuškos biografija, keliais sakiniais aprašomi generolo nuopelnai JAV. Glaustai apžvelgiama bendra ATR vidaus padėtis XVIII a., valdant Augustui II ir Augustui III. Istorikas keliais sakiniais aprašo 1794 m. sukilimo įvykius Lietuvoje, o po to ir Lenkijoje bei pagrindinio sukilimo vado likimą. Pačioje straipsnio pabaigoje istorikas pateikia įdomų faktą: „Praėjusių metų pradžioje Lietuvos prezidentas Valdas Adamkus, viešėdamas JAV, Kongrese pasakė kalbą, kurioje teigė – „Mūsų šalis dar XVIII amžiuje simboliškai sujungė vieno žmogaus – už Lietuvos ir Amerikos laisvę kovojusio generolo Tado Kosciuškos likimas. Šis greta JAV Nepriklausomybės tėvų už laisvę kovojęs lietuvis suprato, kad jūsų šalies kova už nepriklausomybę tiesia kelius ir Lietuvos laisvei. Todėl jis 1785 metais grįžo į tėvynę ir visas savo jėgas ir JAV įgytą patirtį paaukojo kovai už mūsų šalies laisvę.“¹⁶³

¹⁶² Paroda „Tado Kosciuškos sukilimo 1794 m. dokumentai“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 8 d.] <<http://www.delfi.lt/veidai/kultura/paroda-tado-kosciuskos-sukilimo-1794-m-dokumentai.d?id=65295172>>.

¹⁶³ Grabauskas-Karoblis, Giedrius. „Kovotojas už Nepriklausomybę, 1794 metų sukilimo lyderis: Tado Kosciuškos 190-osioms mirties metinėms“. *XXI Amžius* (2008). Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/01/23/zvil_03.html>.

Pasak istoriko, T. Kosciūška gyveno istorinio lūžio momentu – XVIII amžiaus pab., kai mūsų valstybė prarado nepriklausomybę, buvo okupuota. Už tėvynės laisvę galvas paguldė tūkstančiai patriotų, kai kurie mirė kalėjimuose, nemažai emigravo. T. Kosciūška suvaidino ryškų vaidmenį kovose už nepriklausomybę.

Iš tiesų šis straipsnis pakankamai turiningas, stengiasi nušviesti XVIII a. įvykius ATR, tokiu būtu išryškinant T. Kosciūškos figūrą. Paminima V. Adamkaus kalba JAV kongrese, kurioje nurodoma, kad JAV ir Lietuva dalijasi bendra istorine atmintimi per T. Kosciūškos figūrą.

Specialiame lietuviškame tinklalapyje *lietuvoskaroistorija.weebly.com* yra sukelta medžiaga apie karybą Lietuvoje iki šių dienų. Jame yra dalis, skirta aprašyti istorinius sukilimus Lietuvoje. Deja, 1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimai aprašyti plačiau negu 1794 m. sukilimas. Tinklalapio tematika apima tik karo istoriją, todėl glaustai surašyti 1794 m. sukilimo tik kariniai veiksmai. Tačiau galima ir ten išvelgti spragų – nėra aprašyme paminėtas J. Jasinskis. T. Kosciūška paminėtas tik vieną kartą, nėra jo biografijos. Sukilimo veiksmai apibendrinami taip: „Lietuvoje vykęs sukilimas atitraukė dalį Rusijos pajėgų nuo Lenkijos sukilimo malšinimo, sukilimas sulaikė dalį jėgų, kurios galėjo būti nukreiptos slopinti Prancūzijos revoliucijai. Taip pat sužadinta lietuvių tautinė savimonė (leisti lietuviški atsišaukimai, politiniai eilėraščiai). Sukilimo metu pirmą kartą Lietuvoje į apyvartą pateko popieriniai pinigai – zlotai su Lietuvos ir Lenkijos herbais.“¹⁶⁴ Tokiu aprašymu T. Kosciūškos ir jo sukilimo atminimo negalima puoselėti, reikalingas teksto papildymas. Žinoma, yra ir teigiamas dalykas – pateiktos įvairios sukilimo iliustracijos, kuriose vaizduojamas T. Kosciūška, duodantis priesaiką, patalpintas jo portretas ir kt.

Šį portalą atsveria dar visai neseniai įgyvendintas projektas „Virtuali istorinė Lietuva: LDK“, kurio dėka buvo sukurtas edukacinio pobūdžio tinklalapis *ldkistorija.lt*. Jame yra istoriko Eduardo Brusoko straipsnis apie T. Kosciūšką. Straipsnyje yra nemažai idomių ir retai minimų biografinių faktų apie 1794 m. sukilimo vadą. Pavyzdžiui, istorikas keliais sakiniais pamini T. Kosciūškos susitikimą su Napoleonu, nesėkmingą meilę LDK lauko etmono J. Sosnovskio dukrai; pažymi, kad T. Kosciūška priklausė Cincinatų draugijai, į kurią buvo priimami labiausiai nusipelnę JAV Nepriklausomybės karo karininkai. Straipsnyje pateikiama įdomybė: „Tadas Kosciūška 1794 m. spalio 10 d. mūšyje prie Maciejovicų buvo sužeistas ir įkalintas Petropavlovsko tvirtovėje, kurioje kalėjo iki Jakaterinos II mirties. Į sostą įžengęs caras Pavlas I po kelių asmeninių pokalbių su „maištininku“ pajautė šiam simpatiją. T. Kosciūška buvo atviras su caru, o jo nusakyti sukilimo

¹⁶⁴ „Sukilimai Lietuvoje 1794–1941 m.“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <<http://lietuvoskaroistorija.weebly.com/sukilimai.html>>.

tikslai Pavlui I pasirodė verti pagarbos. 1796 metų pabaigoje T. Kosciūška buvo paleistas.¹⁶⁵ Apie 1794 m. sukilimo įvykius E. Brusokas rašo kitame straipsnyje. Jame detaliai aprašoma Vilniaus gynyba. Cituojami šaltiniai, todėl skaitytojas gali pažvelgti į 1794 m. įvykius per kasdienybės perspektyvą. Istorikas straipsnio gale rašo: „Vilniaus gynyba (nors ir trumpai) tapo svarbiu kariniu ir moraliniu 1794 m. sukilėlių laimėjimu. Tadui Kosciūškai nurodžius, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinės gynėjai patrankų salvėmis buvo pagerbti ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje.“¹⁶⁶ Noriu pridurti, kad yra dar keli šio istoriko tame tinklalapyje parašyti straipsniai, susiję su 1794 m. sukilimo įvykiais. Juose taip pat cituojami šaltiniai, atsiminimai, pateikiami įdomūs, mažai kam žinomi istoriniai faktai.

Manau, reikia atkreipti dėmesį į dar 2015 m. pabaigoje paskelbtą straipsnį tinklalapyje *kauno.diena.lt*. Jame akcentuojamas UNESCO minimų sukakčių sąrašas. Nors straipsnio tikslas buvo pranešti, kad į UNESCO ir valstybių narių minimų sukakčių sąrašą įtrauktos pasaulyje žinomo kalbininko, semiotiko, mitologo Algirdo Juliaus Greimo 100-osios gimimo metinės, tačiau jame dar pažymima ir kitos į sąrašą įtrauktos sukaktys: „Į UNESCO sukakčių sąrašą taip pat įtrauktos dailininko Ivano Aivazovskio 200-osios gimimo metinės (Rusija, Armėnija), Leono Baksto 150-osios gimimo metinės (Baltarusija), Janio Rozentalio (Latvija), Vasilijaus Kandinskio 150-osios gimimo metinės (Rusija), rašytojo Miguelio de Cervanteso (Migelio de Servanteso) 400-osios mirties metinės (Ispanija), filosofo ir tyrinėtojo Aristotelio 2400-osios gimimo metinės, 1794 metų sukilimo vado ir politikado Tadeušo Kosciūškos 200-osios mirties metinės (Lenkija, remiant Lietuvai ir kt.), 500-osios baltarusiškos spaudos metinės, kt.“¹⁶⁷ Žinoma, T. Kosciūškos mirties metinės į UNESCO sąrašą priskirtos Lenkijos iniciatyva. Nors Lietuva tai remia, tačiau visuomenė apie tai per mažai informuota. Vienas ar keli tokio pobūdžio straipsniai mažai ką reiškia.

Mano nuomone, žvelgiant į šiuos straipsnius ir tinklalapius, galima pastebėti tendenciją, kad T. Kosciūškos atmintis viešojoje opinijoje pradeda puoselėti tik tada, kai ateina 1794 m. sukilimo arba T. Kosciūškos mirties metinės. Be edukacinių portalų susidaro slogus vaizdas. Vis tik trūksta žymiausių dienraščių kultūros ar istorijos skiltyse T. Kosciūškos atminimui skirtų straipsnių. Galima daryti išvadą, kad medijose silpnai puoselėjama T. Kosciūškos atmintis vienodai atitinka šio istorinio veikėjo menką įamžinimą Lietuvos materializuotoje istorinėje-

¹⁶⁵ Brusokas, Eduardas. „Tadas Kosciūška – sukilėlis ir bastūnas“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <http://www.ldkistorija.lt/#tadas-kosciuska-sukilelis-ir-bastunas_fact_1262>.

¹⁶⁶ Brusokas, Eduardas. „Vilniaus gynyba 1794 m.“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <http://www.ldkistorija.lt/#vilniaus-gynyba-1794-metais_fact_214>.

¹⁶⁷ „UNESCO minimų sukakčių sąrašas – A. J. Greimo šimtmetis“, Kauno diena (2015). Interaktyvus. [žiūrėta 2015 m. balandžio 10 d.] <<http://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/unesco-minimu-sukakciu-sarase-j-greimo-simtmetis-721347>>.

kultūrinėje atmintyje. Tačiau, kalbant apskritai apie viešąją opinią, manau, kad V. Zeitler istorinis romanas, M. K. Oginskio „Atsiminimai“, Lietuvos muziejuose rengiamos parodos ir šių metų vieši renginiai, skirti T. Kosciuškos atminimui įamžinti, rodo teigiamą perspektyvą.

3. T. Kosciuškos sukilimo istorinė-kultūrinė atmintis Lenkijoje

3.1. T. Kosciuškos atmintis istoriniame diskurse

Lenkijoje XIX a. pirmoje pusėje T. Kosciuškos legenda buvo formuojama pagal to meto romantišką sentimentalizmą. Pirmosios biografijos (dauguma jų buvo parašyta svetimšalių) vaizdavo karo vadą kaip tragišką, sužeista širdimi, vienišą lyderį ir kaip etinį pavyzdį savo kraštiečiams, taip pat ir užsieniečiams. Princo Józef'o Paniatowski'o figūroje, kaip ir kitų Napoleono generolų, buvo tinkamai įkūnyti romantiniai ir aristokratiški idealai – riterio kovojimas ir žuvimas su savo valstybės vardu lūpose. Vis dėlto per 1830–1831 m. sukilimą, T. Kosciuškos legenda įgyjo tam tikras ypatybes, kurios bus charakterizuotos ateityje. Tokiu būdu jausmingas vienišius tapo savo pergalingos kariuomenės lyderiu; žmonijos draugas tapo lenkų kovos simboliu su jų priešais, ypač Rusija. Būtent per 1830–1831 m. sukilimą jaunas lenkų romantikas poetas ir karys Rajnold'as Suchodolski's, žuvęs per Varšuvos gynimą 1831 m., parašė T. Kosciuškait skirtą polonezą, kuris tapo viena iš patriotiškiausių XIX a. dainų¹⁶⁸.

Po šio 1830–1831 m. sukilimo T. Kosciuškos kultas pradėjo klestėti, ypatingai tarp lenkų išeivių Prancūzijoje. Šventės buvo organizuojamos Bernvilyje, netoli Fonteblo, kur T. Kosciūška gyveno tarp 1803–1815 m.

Jo įvaizdis kaip lyderio, kovojusio už savo šalies ir jos žmonių laisvę, vyravo XIX a. viduryje ir vėliau, nors kai kurie konservatyviai nusiteikę asmenys bandė kitaip performuoti jo legendą. Klasiko poeto Kajetan'o Kozmian'o 1828 m. parašytoje biografijoje T. Kosciūška vaizduojamas kaip monarchistas, nuosaikus politikas ir intelektualiai vertingas žmogus, prisotintas Apšvietos dvasia. Tačiau Lenkijoje T. Kosciūška visų pirma buvo atsimenamas kaip kovingas herojus, siekęs reformų įgyvendinimo, laimėjęs mūšį ties Raclavicais bei paskelbęs Poloneco universalą; būtent taip jis buvo vaizduojamas daugelyje poemų ir istorinių veikalų, skirtų jauniems skaitytojams. Lenkų romantiko poeto ir rašytojo Lucjan'o Siemienski'o knygoje, kaip ir populiariose Teofil'o Lenartowicz'iaus poemose, T. Kosciūška tapo valstiečių pulkų lyderiu¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Micińska, Magdalena. „The myth of Tadeusz Kościuszko in the Polish mind (1794–1997)“, *European Review of History-Revue européenne d'Histoire*. 1998. T. 5. Nr. 2. P. 192.

¹⁶⁹ Ten pat. P. 193.

Prieš ir per 1863 m. sukilimą T. Kosciuškos populiarumas buvo įsišaknyjęs ne vien tik tarp lenkų aukštuomenės ir išsilavinusio elito, tačiau ir tarp miestiečių. Dar daugiau, šio istorinio asmens populiarumas pradėjo plėstis per visą šalį. Po sukilimo politinė atmosfera nusistovėjo, ir galiausiai XIX a. atsirado ryški nauja intelektualinė srovė – pozityvizmas – kuri žmonėms primygtinai siūlė apsvarstyti jų kasdienio darbo ekonomines ir socialines pasekmes. Tuo metu buvo išaukštintas T. Kosciuškos sąryšys su krikščionybe, priskiriamas jam krikščioniškų vertybių puoselėtojo vardas. Jis buvo vaizduojamas kaip socialiai atsakingas ir globėjiškas istorinis asmuo. Šie atributai randami istoriko rašytojo ir publicisto Józef'o I. Kraszewski'o knygose, kaip ir pas daugelį kitų autorių¹⁷⁰.

T. Kosciuškos tradicija buvo turtingiausias šaltinis, iš kurio valstiečių judėjimai sėmėsi įkvėpimo XIX ir XX a. Šiame procese pagelbėjo du žymūs meno darbai. Wladyslaw'o Ludwik'o Anczyc'iaus 1881 m. parašytoje istorinėje dramoje „Kosciuska Raclavicoose“ generolas vaizduojamas kaip karių-valstiečių lyderis ir tėvas. Drama pateikia žiūrovui pergalingo ir džiaugsmingo patriotizmo modelį. Kitas svarbus faktorius formuojant T. Kosciuškos legendą buvo milžiniška panorama pavadinimu „Raclavicu mūsų“. Ji nutapyta istorinio realizmo stiliumi tapytojų Jan'o Stytk'a'os ir Wojciech'o Kossak'o. 1894 m. Liuvove įvyko šio darbo pristatymas. Lankytojams valstiečiams tai buvo gyva ir įtikinama pamoka apie jų pačių istoriją. Abu meno kūriniai – drama ir paveikslas – iliustravo didžią sukilimo pergalę, ir kas svarbiausia – tai buvo pergalė, pasiekta valstiečių rankomis¹⁷¹.

Taigi, priešingai nei Lietuvoje, Lenkijoje per visą XIX a. buvo kuriamas išskirtinės svarbos T. Kosciuškos asmens mitas. Dar prieš 1794 m. sukilimą ATR respublikonai patriotai sąmoningai kūrė mitą apie T. Kosciušką. Jo kūrimą vėliau perėmė XIX a. lenkų romantikai, išskirdami ir sureikšmindami tam tikrus šio istorinio asmens nuopelnus. Kai kurie lenkų istorikai romantikai akcentuoja jo kovą už demokratines vertybes. Kiti išaukština jo sąryšį su krikščionybe. XIX a. T. Kosciuškos atminties vieta buvo konstruojama istorinėse poemose ir eilėraščiuose, bandant sužadinti lenkų istorinę sąmonę ir morališkai mobilizuoti kovoms už nepriklausomybę.

Istorikas Janusz'as Wojtasik'as straipsnyje *Tadeusz Kościuszko w świetle polskich publikacji* apžvelgia įvairiausius XX a. istorikų ir žurnalistų leidinius, darbus apie 1794 m. sukilimą ir jo vadovą T. Kosciušką. Istorikas teigia, kad apie 1794 m. sukilimą ir T. Kosciušką yra surinkta

¹⁷⁰ Kraszewski, Józef. „Polska w czasie trzech rozbiorów 1772–1799“. *Studia o historii ducha i obyczajau*, T. 3. Poznań. 1875.

¹⁷¹ Micińska, Magdalena. „The myth of Tadeusz Kościuszko in the Polish mind (1794–1997)“, *European Review of History-Revue européenne d'Histoire*. 1998. T. 5. Nr. 2. P. 194.

labai daug istorinės medžiagos, tačiau ją dar ir šiandien reikia tinkamai apipavidalinti. Be to, reikia dokumentuoti istorinę medžiagą, tiksliai atskiriant, kas kuria „juodą“, o kas – „baltą“ legendą apie T. Kosciuską. Istorikas teigia, kad reikia toliau ieškoti šaltinių, susijusių su XVIII a. pab. laikotarpiu, nes lenkų istorikai visko dar nežino¹⁷².

Ankstesni tyrimai ir publikacijos iki 1990 m. nurodo du T. Kosciuskos gyvenimo ir veiklos vertinimus. Istoriografijoje pirmajai vertinimo grupei priklausė istorikai Tadeusz'as Korzon'as, Waclaw'as Tokarz'as, Stanisław'as Herbst'as, Andrzej'us Zahorski's ir daugelis kitų, kurie matė T. Kosciuską kaip talentingą lyderį, karo meno novatorių ir fortifikacijų įrengimo meistrą. Jie itin teigiamai vertino 1794 m. sukilimo įvykius Lenkijos istorijoje. Antrajai grupei, kuri kritikavo T. Kosciuską ir 1794 m. sukilimą, priklausė istorikas Adam'as Mieczysław'as Skałkowski's ir kiti. A. M. Skałkowski's nevengė kritikos T. Kosciuskai. 1924 m. istorikas aprašė T. Kosciuskos gyvenimą veikalė *Kościuszko w świetle nowszych badań*, kuriame teigė, kad dėl jo kaltės tautai iš rankų išslydo pergalė. Istorikas uždėjo T. Kosciuskai prasto generolo ir nekompetetingo politiko etiketę¹⁷³. Pasak kritikų, T. Kosciuska buvo neatsakingas ir nemokėjo apskaičiuoti karinių jėgų balanso. Į palankių vertintojų grupę reiktų priskirti ir kitus svarbius istorikus. Vienas iš jų – Jan'as Lubicz-Pachoński's, kuris išleido dvi knygas *Kościuszko na ziemi krakowskiej* ir *Kościuszko po Insurekcji 1794-1817: dwa fragmenty*, atitinkamai 1984 m. ir 1986 m. Rašytojas Jerzy'is Śliziński'is 1981 m. knygoje *Tadeusz Kościuszko w literaturze narodow Europy i Stanow Zjednoczonych* nagrinėjo kaip T. Kosciuska aprašomas Europos tautų ir JAV literatūroje. Publicistas ir rašytojas Jan'as Stanisław'as Kopczewski'is 1985 m. išleido veikalą *Wódz kosynierów Tadeusz Kościuszko*. Galiausiai Lenkijos istoriografiją 1991 m. papildė svarbus istoriko Bartłomiej'aus Szyndler'io veikalas *Tadeusz Kościuszko 1746-1817*¹⁷⁴. Šiuose darbuose T. Kosciuska ir jo istorinė veikla vertinama teigiamai, jis idealizuojamas, stengiamasi apie jį kurti mitą.

¹⁷² Janusz, Wojtasik. „Tadeusz Kościuszko w świetle polskich publikacji“. *Niepodległość i Pamięć* 18/2 (2011): 131. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 19 d.] <[http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_\(34\)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_\(34\)-s131-143/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_\(34\)-s131-143.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_(34)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_(34)-s131-143/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_(34)-s131-143.pdf)>.

¹⁷³ Micińska, Magdalena. „The myth of Tadeusz Kościuszko in the Polish mind (1794–1997)“, *European Review of History-Revue européenne d'Histoire*. 1998. T. 5. Nr. 2. P. 195.

¹⁷⁴ Janusz, Wojtasik. „Tadeusz Kościuszko w świetle polskich publikacji“. *Niepodległość i Pamięć* 18/2 (2011): 132. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 19 d.] <[http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_\(34\)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_\(34\)-s131-143/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_\(34\)-s131-143.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_(34)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_(34)-s131-143/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_(34)-s131-143.pdf)>.

Reikia pridurti, kad kai kurie istorikai tiria T. Kosciuškos tradicijos poveikį Lenkijos politinėje ir ideologinėje sferoje. Šiai istorikų grupei priklauso Franciszek'as Ziejka's ir jo darbas *Tadeusz Kościuszko w tradycji ludowej. Rekonesans*, taip pat Teresa'os Kulak'os *Tadeusz Kościuszko w ideologii i politycznym oddziaływaniu obozu narodowego* ir Michał'o Śliwa'os *Socjaliści polscy wobec Insurekcji 1794 r. i tradycji kościuszkowskiej*.

Komunistinis režimas Lenkijoje bandė perimti T. Kosciuškos tradiciją ir padaryti ją nuobodžiu ir didaktiniu instrumentu, neabejotinu socialinio progreso ir klasių kovos propagandiniu simboliu. Tai prasidėjo nuo šventės minėjimo 1946 m. Jie buvo paskelbti T. Kosciuškos metais. Metinės buvo minimos valstybiniu mastu. Komunistinė Lenkijos darbininkų partija kovojo dėl įtakos visoje valstybėje, todėl naudojo tokias šventes, kad pademonstruotų ir pabrėžtų savo istorinį teisėtumą vadovauti Lenkijai. Dėl šios priežasties komunistai išlaikė T. Kosciušką ant pjedestalo, tačiau kardinaliai pakeitė jo legendos turinį¹⁷⁵.

Šiame kontekste pasirodė lenkų istoriko Jerzy'o Skowronek'o straipsnis „The Model of Revolution in East-Central European Political Thought During the Napoleonic Era“. Straipsnyje autorius aprašo Europoje vykusią revoliucijų modelius. Vienas iš tokių revoliucinių kovos modelių, pasak straipsnio autoriaus, turi šaknis iš 1799–1800 m. T. Kosciuškos ir Józef'o Pawlikowski'io parašyto žymaus politinio pamfletu *Are the Poles Capable of Winning Independence (Ar lenkai pajėgūs išsikrovoti nepriklausomybę)*. Šiuo demokratiniu modeliu, kurį pristatė du žymūs istoriniai veikėjai, buvo siekta įrodyti, kad lenkai, remdamiesi tik savo pačių jėgomis, gali išsikrovoti nepriklausomybę. Istorikas priduria, kad JAV revoliucinis modelis suvaidino esminę rolę, nes pamfletas buvo parašytas, remiantis JAV revoliucijos likimu. Pasak istoriko, pamfletu autoriai buvo įsitikinę, kad pergalė bus pasiekta, jeigu į kova dėl nepriklausomybės bus įtrauktos žmonių masės. Taip pat ši kova vėliau turi peraugti į didelio masto partizaninį „žmonių karą“. Istorikas, darydamas išvadas, akcentuoja: „Nepaisant to, kad jie suprato socialinės revoliucijos svarbą ir naudą, autoriai apsiribojo tik reikalavimu panaikinti baudžiamą ir suvisuotinti liberalias idėjas.“¹⁷⁶ Čia lieka tik akcentuoti, kad ne tik sovietmečio lietuviškosios istoriografijos, bet ir lenkiškosios, fenomeną kūrė sovietų valdžios ir istorikų santykių pobūdis, kuris pasireiškė per savitą socialinį užsakymą, bei institucijos, formavusios oficialųjį istorinį diskursą. Sovietmečiu „teorijos“ ir „metodologijos“

¹⁷⁵ Micińska, Magdalena. „The myth of Tadeusz Kościuszko in the Polish mind (1794–1997)“, *European Review of History-Revue européenne d'Histoire*. 1998. T. 5. Nr. 2. P. 196.

¹⁷⁶ Skowronek, Jerzy. „The Model of Revolution in East-Central European Political Thought During the Napoleonic Era“, *Acta Poloniae Historica*. 1980. T. 41. P. 138.

sąvokos pirmiausia reiškė ne tam tikrų pažiūrų ar metodų sisteminių taikymą rekonstruojant praeitį, bet ideologinių postulatų, pridengtų universalia „marksizmo-leninizmo“ etikete, naudojimą¹⁷⁷.

Svarbus 1997 m. lenkų istoriko Jerzy'o Kowecki'o straipsnis *Niektóre sporne problemy biografii i Tadeusza Kościuszki*, kuriame autorius karštai kelia problemišką klausimą – kokią T. Kosciuškos biografinę legendą („juodą“ ar „baltą“) kuria lenkų istorikai. J. Kowecki'is kritiškai akcentuoja, kad istorikai Janusz'as Tazbir'as ir Andrzej'us Romanowski'is kuria būtent „juodą“ legendą¹⁷⁸.

1997 m. buvo pristatytas istorinių tekstų rinkinys *Antologia tekstów historycznych*. Šį rinkinį sudarė įvairiausi lenkų istorikų (T. Korzon'o, Mariana'os Kukiela'os, A. Zahorski'o ir Tadeusz'o Rawski'o) darbai. Šie istorikai nagrinėjo 1794 m. sukilimo mūšius. Nemažas dėmesys buvo skiriamas nagrinėti mūšiui ties Maciejoviciais. Ypač pažymėtini T. Rawski'o apskaičiavimai, kokios buvo abiejų šalių pajėgos. Karolis Sierakauskas savo dispozicijoje turėjo 6270 karių, o Adamo Poninskio padalinyje buvo daugiau nei 4100 žmonių. Tačiau jis mūšyje nedalyvavo. Istorikai teigia, kad Rusijos imperijos pajėgas sudarė 20500 karių, tačiau istorikas T. Rawski'is nurodo kitą skaičių – 10260 kariai. Jis pripažįsta, kad net ir toks skaičius negalėjo išgelbėti nuo nelaimės ties Maciejoviciais. Vis tik, pasak jo, Lenkijos pusė padarė klaidą, nepakankamai įvertindama priešą pajėgas¹⁷⁹.

Verta atkreipti dėmesį į lenkų istoriko prof. Marian'o Marek'o Drozdowski'io straipsnį *Wkład Tadeusza Kościuszki do polskiej kultury politycznej*. Jame istorikas rašo, kad T. Kosciūška norėjo sukurti respublikonišką švietimo sistemą ATR. Šią idėją jam įkvėpė prancūzų racionalistų Apšvietos idealai dar tada, kai jis dalyvavo JAV Nepriklausomybės kare. Pasak istoriko, T. Kosciūška visą gyvenimą vadovavosi etinėmis vertybėmis. Jis ATR pareigūnams aiškino, kad siekiant šviesti žmones, pirmiausia reikia išlaisvinti juos iš baudžiavos. Pasak profesoriaus, 1794 m. nacionalinis sukilimas buvo vienintelis ATR išsilaisvinimo kelias. Straipsnyje pabrėžiama, kad T. Kosciūška, puoselėdamas etines vertybes, pagarbą teisei, meilę savo

¹⁷⁷ Švedas, Aurimas. *Matricos nelaisvėje: sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*. Vilnius: Aidai, 2009. P. 46–47.

¹⁷⁸ Kowecki, Jerzy. „Niektóre sporne problemy biografii i Tadeusza Kościuszki“. *Kościuszko – powstanie 1794 – tradycje*. Warszawa. 1997. S. 9–25.

¹⁷⁹ Rawski, Tadeusz. „Maciejowice“. *Maciejowice 1794 r. Antologia tekstów historycznych*. Typografia: 1997. P. 87–88.

šaliai, būdamas socialinio elgesio pavyzdys ir šeimos tradicijų saugotojas, įnešė svarų indėlį į Lenkijos politinę kultūrą¹⁸⁰.

Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į istoriko Hubert'o Łaskiewicz'iaus pastebėjimus. Jis, rašydamas apie Lietuvos ir Lenkijos santykių „atminties mazgus“ (t. y. problemas), pateikia įdomių įžvalgų. Istorikas teigia, kad akademiniam rate LDK istorija yra interpretuojama visiškai kitaip negu buvo prieš keliasdešimt metų arba sovietinio režimo pabaigoje. Visgi kasdienybės mąstymo sistemos lygmenyje kai kas pasiliko iš senosios ATR atmetimo – asociacijos, mentalinis automatizmas, pirma reakcija į žodį „Lenkija“: asociacija su vaidingumu, netvarka, nenoru paklusti, organizacijos trūkumu, galop, nors tai yra jau labai silpna, asociacija su bajoryste – per geras mąstymas apie save, puikybė ir išdidumas be jokio pagrindo tikrame gyvenime. Iš šios trumpos apžvalgos pasidaro aišku, kad kasdienybės žinių sferoje su senosios ATR egzistavimo laikotarpiu susijusių asociacijų asortimentas ir jas sukeliančios emocijos yra labiau neigiamos ir be jokios abejonės ambivalentiškos. Tačiau jis iškart pripažįsta, kad tai keičiasi. Pasak jo, šiandieninėje Lietuvoje jau buvo kalbėta apie Gegužės 3 d. konstitucijos naują vertinimą. Tas pats liečia T. Kosciuškos sukilimą. Ir Gegužės 3 d. konstitucija, ir T. Kosciūška atranda naują vietą Lietuvos istorijos pasakojime. Ne dėl to, kad jų anksčiau ten nebuvo, bet dėl to, kad dabar, valstybės iškilnių metu, švietimo lygmenyje, jie tampa bendros Lietuvos-Lenkijos istorijos dalimi¹⁸¹.

3.2. T. Kosciuškos materializuota atmintis ir viešasis diskursas

Priešingai nei Lietuvos, kur kas sunkiau analizuoti šių dienų Lenkijos atminimo kultūros turinį. Šiuo klausimu nėra atlikta tyrimų ir tam tikras pastabas galima daryti tik remiantis netiesiogiai šiai temai skirtais darbais. Tačiau nemažai faktų liudija, kad Lenkijoje greta atminties svarbų vaidmenį vaidina ir atminimo kultūra. Tai liudija ne tik valstybės šventės, skirtos Gegužės 3 d. konstitucijai, įteisinimas, valstybiniai su ankstesnėmis nei XX a. epochomis susijusių įvykių minėjimas (pvz., Liublino unijos minėjimas), bet ir dažnos nuorodos į Jogailaičių ir Piastų idėjas, visų pirma diskutuojant užsienio politikos klausimais. Jau vien dėl šių indikatorių tos problemos nederėtų ignoruoti tiriant Lenkijos atminties ir atminimo kultūras.

¹⁸⁰ Drozdowski, Marian Marek. „Wkład Tadeusza Kościuszki do polskiej kultury politycznej“. *Insurekcja kościuszkowska w dziejach i tradycji*. Warszawa. 2004. S. 101–109.

¹⁸¹ Łaskiewicz, Hubert. „Pamięć i zapomnienie. Węzły pamięci w stosunkach polsko-litewskich“. *IESW. Projekt: Historia a teraźniejszość. Dziedzictwo Rzeczypospolitej Obojga Narodów a aktualne stosunki polsko-litewskie* (2012): 3. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 14 d.] < <http://www.iesw.lublin.pl/projekty/pliki/IESW-121-02-09.pdf> >.

XX a. pirmoje pusėje tuometinė Lenkijos atminties kultūra išgyveno keletą transformacijų. XVIII a. pab. – XIX a. sukilimų, o ypač T. Kosciuškos, istorija buvo dažnai naudojama visuomenės, ypač valstiečių mobilizacijai naujoms kovoms už Lenkijos laisvę, tačiau greta šios palyginti jaunos istorinės praeities kaip patriotizmą skatinantys veiksniai buvo prisimenama Liublino unija, Gegužės 3 d. konstitucija. Nors po Lenkijos valstybės atkūrimo 1918 m. šias temas kiek į antrą planą nustumė J. Pilsudski'io mitas, jos galutinai neprarado savo reikšmės. Dalis su viduramžiais siejamų temų, ypač rytiniuose Lenkijos pakraščiuose, buvo integruotos į jau minėtą J. Pilsudski'io tautinį mitą. Kita dalis funkcionavo dabar jau kaip atminimo kultūros segmentai. Viena iš tokių buvo 1410 m. Griunvaldo (Žalgirio) mūšis, vaidinęs dar svarbesnį vaidmenį nei tarpukario metais Lenkijos atsikūrimo išvakarėse. 1910 m. iškilmės Krokuvoje turėjo pademonstruoti ne tik Lenkijos atkūrimo siekį, bet ir tai, kokios turi būti atkurtos Lenkijos valstybės sienos. Tuomet į iškilmės atsisakius atvykti lietuvių ir ukrainiečių delegacijoms, deklaracija apie ATR atkūrimą, galima sakyti, buvo nevisiškai įtikinama. Tačiau šis įvykis, žymaus lenkų istoriko Henryk'o Samsonowicz'iaus teigimu, pasitarnavo bendrosios Jogailaičių idėjos susiformavimui ir jos tapimui viena iš centrinių XX a. pr. beatsikuriančios Lenkijos atminties kultūros temų¹⁸².

Jogailaičių idėjos suaktualinimas siekia XIX a. pirmą pusę. Ji apeliuoja į ATR laikus bei sėkmingą jungtinės Lenkijos ir Lietuvos valstybės užsienio politiką Rytuose, kai santykinai taikiu būdu ši valstybė išsiplėtė visų pirma į dabartinės Ukrainos teritorijas. Tarpukario Lenkijoje ši idėja buvo priskiriama J. Pilsudski'ui ir įgavo dar vieną papildomą reikšmę, orientuotą šįkart į Lenkijos vidaus politiką. Per Jogailaičių idėją buvo suvokiama federacinės Lenkijos valstybės ateities vizija, kuri oponavo Roman'o Dmowski'o unitarinės valstybės koncepcijai, susiformavusiai po Pirmojo pasaulinio karo, kuri taip pat savo pavadinimu siejosi su viduramžių epocha Lenkijoje, ir yra žinoma Piastų idėjos vardu. Nors yra žinoma, kad vėliau Piastų ir Jogailaičių idėjos dar kartą pakeitė savo prasmę ir šiandien yra atitinkamai kaip angažavimosi Vakarų ir Rytų politikai sinonimai, Lenkijos atminimo kultūros stoka neleidžia atlikti jos aiškios klasifikacijos, kaip tai buvo padaryta Lietuvos atveju. Tačiau ir iš čia pateiktų pavyzdžių yra akivaizdu, kad Lenkijos atminimo kultūroje ankstesni nei XX a. praeities vaizdiniai vaidina ganėtinai svarbų vaidmenį¹⁸³.

Kad suprastume šiandieninės Lenkijos aminties vietų politikos niuansus, reikia pasidomėti šios šalies istorijos politikos doktrina. Nagrinėjant Lenkijos istorijos politiką ir jos raidą

¹⁸² Nikžentaitis, Alvydas. „Atminties ir atminimo kultūrų modeliai: Lietuva, Lenkija, Rusija, Vokietija“. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX-XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011, P. 454–455.

¹⁸³ Ten pat. P. 456.

keltini šie klausimai: a) koku kolektyvinės atminties turiniu yra suinteresuota valstybė ir kodėl bei b) kokiomis priemonėmis valstybė kontroliuoja kolektyvinės atminties turinį. Atsakymai į šiuos klausimus leidžia tipologizuoti atvejus. Būtent su šiais klausimais yra susijusios dimensijos, leidžiančios išskirti keturis istorijos politikos tipus: liberalųjį, konservatyvųjį, kritiškąjį ir totalitarinį. Vienas tipų išskyrimo kriterijų būtų atsakymas į klausimą, kokiomis priemonėmis valstybė kontroliuoja kolektyvinės atminties turinį – tiksliau, ar apskritai imasi atmintį kontroliuoti, ar atsiriboja nuo atminties ir atsiminimo procesų. Liberalusis istorijos modelis grindžiamas prielaida, kad valstybė neturi kištis į tautos atminties dalykus ir išnaudoti valstybės institucijų tautos atminčiai konstruoti. Atminties klausimai yra paliekami diskusijoms, nuo kurių valstybė nusišalina. Klausimas apie tai, ką ir kaip atsimena piliečiai, taip pat – ką ir kaip rašo istorikai, nėra valstybės reikalas. Kiti istorijos politikos modeliai yra grindžiami priešinga nuostata – valstybė turi aktyviai veikti atminties formavimo procesus. Šiuos valstybės aktyvizmo modelius vieną nuo kito skiria supratimas, kokiems tikslams turi tarnauti istorijos politika. Konservatyvusis istorijos politikos modelis pabrėžia, kad tautai yra reikalingas jos didvyrių autoritetas ir pozityvi savosios istorijos samprata, neretai supaprastinus praeities įvykių interpretacijas. Pagrindinis tokios istorijos politikos tikslas yra skatinti patriotizmą ir didžiavimąsi savo valstybe – pasitelkus istoriją galima sukurti tvirtesnę ir įvairioms krizėms atsparesnę valstybę. Konservatyvaus modelio alternatyva yra kritiškasis istorijos politikos modelis, grindžiamas „kritiško patriotizmo“ samprata. Istorija ir istorinė atmintis formuoja dabarties visuomenes, todėl svarbu, kad istorija suteiktų tinkamą kryptį tos visuomenės nuostatoms ir orientacijoms, leistų įveikti stereotipus ir nacionalinį egoizmą bei paskatintų orientaciją į universalią etiką¹⁸⁴.

Reikia pridurti, kad Lenkijoje tarp istorijos politikos šalininkų ir kritikų vyksta aršus ginčas. Jis ypač susijęs su kritikų keliamą kontraversiška problema – tai herojiško patriotizmo ir stiprios nacionalinės tapatybės sąvokos.

Pasak istorijos politikos kritikų, valstybė leidžia egzistuoti tik vienai, vadinamajai šiuolaikinio patriotizmo formai nekritiškoje versijoje, t. y. tokiai, kuri pati suvokia, kur pozityvus patyrimas yra svarbesnis už negatyvųjį ir gėdingą, o didvyriai – už išdavikus ir bailius. Taip suprantamo „rytojaus patriotizmo“ pagrindą sudaro XIX a. etninio patriotizmo vertybės: tradicija, istorija, kultūros pasiekimai, o tai reiškia, kad lenkų nacionalinio pasididžiavimo jausmas bei įsitikinimas savo pranašumu kaimynų atžvilgiu kyla ne iš konkrečių laimėjimų, o greičiau iš

---

¹⁸⁴ Vinogradnaitė, Inga. „Istorijos politika Lenkijoje: prielaidos ir konfliktai“. *Istorijos politikos modeliai ir kryptys: Europos Sąjungos, Lenkijos, Rusijos ir Baltarusijos istorijos politika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, P. 107–108.

tikėjimo lenkišką kraujo duokle, pasišventimu kitų labai. Todėl lenkus reikia gerbti, jiems priklausau aukštos moralės teisė. Kiekviena kritinio ar refleksinio patriotizmo forma suvokiama kaip patriotizmo stoka. „Rytojaus patriotizmo“ pagrindu bei afirmatyviu požiūriu į savo praeitį istorijos politikos šalininkai projektuoja stiprios nacionalinės tapatybės koncepciją, besiremiančią etninio bendrumo jausmu, grindžiamu dichotomija: mes – savi, jie – priešai, dėl to prarandamas jautrumas kitų visuomenių subjektyvumui bei linkstama atsitverti nuo jų, o galiausiai daryti iš Lenkijos apgultą tvirtovę. Tolesnis konfrontacinės logikos propagavimo rezultatas yra nesupratimas logikos ir susitaikymo tapatybės bei susitaikymui nukreiptos politikos atmetimas¹⁸⁵.

Istorijos politikos kritikų įsitikinimu, pasididžiavimo pagrindu suformuotos bendrijos vizijos pastatymas prieš kitos bendrijos koncepciją – besiremiančią kritine istorija bei kritinio patriotizmo idėja, suformuotos gėdos ir negarbės jausmo pagrindu, yra netikras ir populistinis. Nekritiškas pasididžiavimas, kylantis iš savo praeities afirmavimo, yra infantilus ir būdingas suvaikėjusioms visuomenėms, priešingas brandžioms visuomenėms, kurios autorefleksijos procese sugeba pripažinti savo protėvių kaltes ir klaidas. Todėl istorijos politikos kritikai, nesutikdami su „rytojaus patriotizmo“ koncepcija bei su stiprios nacionalinės tapatybės koncepcija etnine prasme, palaiko kritinio, pilietinio patriotizmo idėją. Toks patriotizmas atmeta monolitinį, nacionalinį visuomenės tikrovės matymą. Oponuodami prieš konfrontacijos faktoriaus išskėlimą, jie propaguoja bendros koegzistencijos postulatai kitoniškumo ir įvairovės kontekste. Kritinis patriotizmas čia nereiškia, kad atmetamas lenkiškumas, bet identifikuojamasi su vieta, kuriai privalome pripažinti istorinį teisingumą. Šitaip bus galima atrasti tikresnę, įdomesnę Lenkiją, be vientautiško, etninio, nacionalistinio egocentriškumo. Tauta čia suprantama ne etninės kategorijos, o įsivaizduojamos bendrijos¹⁸⁶. Reikia pripažinti, kad istorijos politikos kritikai pralaimi šiame ginče. Tai atsispindi praktikoje, kur Lenkijos valdžia įgyvendina konservatyvų istorijos politikos modelį.

Pasikeitus valstybės politiniam režimui, naujasis režimas paprastai mėgina sukurti kitokią valstybės istorinę atmintį, kuri delegituotų senąjį režimą ir legimituotų naująjį. Pokomunistinė Lenkija nėra išimtis – kaip ir kitose komunistinio režimo atsikračiusiose valstybėse, čia buvo sistemingai trinamas senasis, komunistinės valdžios palaikytas istorinis pasakojimas. Jį keitė nauja atmintis, nors pirmųjų pokomunistinės tvarkos metų atminties apibūdinimas „nauja“ yra sąlyginis, nes iš esmės būdavo įteisinama tokia atmintis, kurią komunistinis režimas nesėkmingai siekė užgniaužti ir kuri įkvėpdavo opozicinį judėjimą ir jo ritualus. Pokomunistinės Lenkijos

¹⁸⁵ Wittek, Piotr. „Istorinės politikos doktrina – arba kelių veiksmų „drama“. *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudaryt. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013. P. 553–554.

¹⁸⁶ Ten pat. P. 554.

atminties politikos objektas pirmiausia buvo „simbolinis landšaftas“. Naujoji valdžia tikrąja to žodžio prasme ėmėsi keisti fizinę erdvę – buvo pakeistas valstybės pavadinimas ir herbas, keičiami gatvių pavadinimai, griaunami seni paminklai ir statomi nauji, švenčiamos naujos šventės ir minimos naujos datos. Visų tų pokyčių esme buvo naujas Lenkijos praeities naratyvas. Atsisakoma Lenkijos Liaudies Respubliką (LLR) grindusio pasakojimo apie Lenkiją iš nacių išvadavusią sovietų armiją, kurios dėka Lenkijos liaudis galėjo pareikšti ir įgyvendinti savo valią – įkurti LLR. Šį pasakojimą komunistinėje Lenkijoje palaikė valstybės šventės, paminklai, gatvių pavadinimai ir kiti atminties infrastruktūros elementai. 1989 m. gruodį Lenkijos Sejmas pakeitė LLR konstituciją – valstybė nuo šiol vadinosi Lenkijos Respublika, o baltą erelį jos herbe vainikavo karūna. Dar 1989 m. vasarį buvo sugražinta lapkričio 11-oji kaip nepriklausomybės diena. 1990 m. balandžio 6 d. kaip valstybinė šventė sugražinta Gegužės 3 d. Taigi komunistinis naratyvas pakeičiamas nauju, kurio pabrėžiamas demokratinės Lenkijos ir I bei II Respublikų tęstinumas¹⁸⁷.

Visoje Lenkijoje įvairiausiomis formomis yra materializuota T. Kosciuškos atmintis. Didingi milžiniški paminklai pastatyti Krokuvoje, Lodzėje, Poznanėje ir Šydlovece. Atminimo biustai pastatyti Vituline ir Pšemisle. Atminimo lentos įrengtos Krokuvoje ir Radome. Reikia pabrėžti, kad visi paminklai, skirti T. Kosciuškos atminčiai palaikyti, yra *paminklas-pranešimas* porūšio. *Paminklai-pranešimai* yra intencionalūs, t. y. siekia įamžinti realų ar mitinį praeities įvykį ar asmenį. Šiam paminklų tipui priklauso kipa, obeliskas, kripta, koplyčia, memorialinis paminklas ir t. t. Skirtingai nei kiti du porūšiai (*paminklas-forma* ir *paminklas-pėdsakas*), pastarasis yra labiau pažeidžiamas dėl keršto, vandalizmo ar planuotos destruktijos, dažnai stovi ant pjedestalo ir yra aptvertas. Įdomu, kad jam neprivalomos nei meninė (serijinės gamybos antkapiai), nei senumo vertės – pagrindiniai kriterijai „istoriniam paminklui“ apibrėžti. Jis turi tik simbolinę paskirtį: sąlygoti ceremoniją, palaikyti ritualą, įkvėpti jaunąją kartą, įkūnyti tam tikras vertybes.

Intencionalūs paminklai statomi ant tiltų, aikštėse ir kryžkelėse, mūšio laukuose ir kapinėse. Būtent jie, nors dažniausiai nebūdami įrašyti kultūros vertybių apsaugos inventoriuose ar registruose, įkūnija paveldo perdavimą iš praeities į ateitį. Beje, dažniausiai jiems nė nereikia valstybės apsaugos: vienais paprastai pasirūpina mirusiųjų giminės, kitais – vietinei bendruomenei

---

¹⁸⁷ Vinogradnaitė, Inga. „Istorijos politika Lenkijoje: prielaidos ir konfliktai“. *Istorijos politikos modeliai ir kryptys: Europos Sąjungos, Lenkijos, Rusijos ir Baltarusijos istorijos politika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, P. 109–110.

atstovaujančios valdžios institucijos. Tačiau būtent jie yra paminklai *par excellence* – atitinkantys pirminę šio žodžio prasmę, t. y. skirti *priminti*¹⁸⁸.

Vis dėlto šiandien paminklų reikšmingumas mažėja. Tai būdinga ne tik Lenkijai, bet daugumai pasaulio valstybių. Paveldosaugos specialistai išskiria keletą pagrindinių paminklų nepopuliarumo priežasčių, nors pažymi, kad kol kas per anksti pranašauti galutinę jų mirtį – juk monumentas priklauso ilgajam istorinio laiko lygmeniui, todėl dabartinė jo padėtis galbūt tėra mutacija.

Pirmoji tradicinio monumento nunykimui šiuolaikinėje visuomenėje priežastis – valstybės, kaip piliečių auklėtojos, vaidmens susilpnėjimas. Valstybė nebesijaučia turinti teisę formuoti ir skleisti vertybes ar pavyzdžius – visuotiniai demokratizacijos procesai smarkiai apribojo jos galias ir ji priversta slėptis už viešosios nuomonės nugaros. Be to, paminklai turi atspindėti istorinius nacijos nuopelnus, yra skirti iliustruoti didžiuosius kolektyvinius pasakojimus, kurie dabar praranda savo rišlumą ir įtikinamumą. Antra, paminklai priklauso ilgajam istorinio laiko lygmeniui, jie sukurti iš patvarios ir ilgaamžės medžiagos, tuo tarpu šiandienė *greito maisto* kultūra deklaruoja laikinumą. Trečia, būdami skirti ryšiams tarp kartų užmegzti ir kolektyvinei tapatybei sustiprinti, paminklai šiandien susiduria su naujais iššūkiais pasaulyje, kuriame dominuoja individualizmas ir ekonomika. Šie du dalykai atmeta grupines vertybes ir viską matuoja greitu pelnu (juk paminklo sukūrimas ir pastatymas daug kainuoja ir neteikia pinigais pamatuojamos naudos). Ketvirta, mes gyvename postmodernioje – nuoplaisų ir fragmentų – epochoje, o bet koks, tegu ir pats pasaulietiščiausias, paminklas turi sakralinio turinio. Šiame kontekste *paminklas-pranešimas*, reikalaujantis laikytis pagarbios distancijos ir išgyventi tam tikrus jausmus (pasididžiavimą, liūdesį ir pan.), yra dekonstruojamas, netenka prasmės, todėl lieka simboliu, kurį reikia dešifruoti. Penkta, mėgiamiausiu tradicinio *paminklo-pranešimo* personažu buvo „didžiosios asmenybės“, kurių tikslas – propaguoti tikėjimą ir „tikrąsias vertybes“. Didvyrių kolektyvinis pripažinimas įmanomas tik palaikomų vertybių dėka, kurios irgi nebėra universalios – stebimas vertybių politeizmas¹⁸⁹.

Nepaisant XXI a. globalinių procesų, užgožiančių paminklų turinio svarbą, T. Kosciuškos atminimas yra tvirtai įamžintas gatvėvardžiuose. Lenkijoje yra 21-a T. Kosciuškos vardu pavadinta gatvė: Krokuvoje, Gdanske, Poznanėje, Ylavoje, Jasle, Kališe, Katovicuose,

¹⁸⁸ Čepaitienė, Rasa. „Nuo monumento prie smuikelio: atmintis ir kasdienybė paminkluose“. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* (2005): 173. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367154985228/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>>.

¹⁸⁹ Čepaitienė, Rasa ir Šermukšnytė, Rūta. „Istorija, politika ir paminklai“. *Naujasis židinys* 5 (2003): 271–272. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <<http://www.nzidiny.lt/files/various/NZ%202003%20nr%205.pdf>>.

Krasnike, Krosne, Mazovijos Minske, Olštyne, Opolėje, Plocke, Policėje, Rybnike, Žešuve, Stargarde, Suvalkuose, Šydlovece, Vroclave ir Dombrova Tarnovske. Taip pat istorinio veikėjo vardu pavadintos alėjos Čenstakavoje ir Lodzėje, aikštės – Bytome, Skvežinoje, Ščecine ir Vroclave, skverai – Gdynėje ir Sedlcose. Gatvėvardžiai ir miestuose esančios vietos, pavadintos T. Kosciuškos vardu, nurodo tai, kad jo atmintis susieta su žmonių kasdienybe. Per kasdienišką santykį su tokia vieta ar objektu, T. Kosciuškos atminimas neužsimiršta žmonių istorinėje sąmonėje.

Taip pat nereikia užmiršti T. Kosciuškos įamžinimo tapyboje. Lenkų kariuomenės muziejuje, Poznanės ir Krokuvos nacionaliniuose muziejuose eksponuojami nutapyti istoriniai paveikslai, kuriuose vaizduojamas T. Kosciūška. Be to, Varšuvos ir Krokuvos nacionaliniuose muziejuose saugomi šio istorinio veikėjo portretai.

Taip pat T. Kosciuškos atminimas įamžintas lenkų filmuose. Pirmasis filmas apie jį *Kościuszko pod Raclawicami* pasirodė 1913 m. Filmą režisuotas ir jo scenarijus parašytas pagal 1880 m. Władysław'o Ludwik'o Anczyc'iaus dramą *Kościuszko pod Raclawicami*. 1938 m. pasirodė dar vienas filmas tokiu pačiu pavadinimu – *Kościuszko pod Raclawicami*. O 1977 m. buvo sukurtas dokumentinis filmas apie T. Kosciušką, pavadinimu *Inżynier Kościuszko*. Dar vienas dokumentinis filmas *Tadeusz Kościuszko* pasirodė 1987 m. Paskutinis dokumentinis filmas apie šį istorinį asmenį sukurtas 2006 m., kurio pavadinimas – „*Jego imię Polska*”. *Tadeusz Kościuszko*.

Apie T. Kosciušką yra parašyta nemažai biografinių knygų. Viena žymiausių – 2009 m. lenkų kilmės amerikiečių žurnalisto ir publicisto, JAV T. Kosciuško fondo direktoriaus Alex'o Storozynski'o parašyta biografinė knyga *The Peasant Prince: Thaddeus Kosciuszko and the Age of Revolution*. Knyga gavo keletą apdovanojimų, dauguma skaitytojų apie ją atsiliepia itin teigiamai.

Būtina paminėti kitą labai svarbų šio istorinio asmens atminimą įamžinantį objektą Krokuvoje – T. Kosciuškos kalną. Jis turi seną istoriją, siekiančią XIX a., kada buvo praktiškai realizuota idėja pagerbti generolą. XXI a. pradžioje kalnas buvo rekonstruotas ir tapo turistų traukos centru. Šio objekto administravimui ir populiarinimui visame pasaulyje sukurta internetinė svetainė¹⁹⁰, kurioje aprašoma visa objekto istorija, už T. Kosciuškos kalną atsakingo komiteto sudėtis; suteikiama galimybė išsinuomoti patalpas (koncertams, įvairiausiems renginiams), esančias aplink kalną, kadangi jis yra fortifikuotas. Patalpose vyksta įvairiausios parodos. Viena iš jų

¹⁹⁰ Kopiec Kościuszki w Krakowie. [žiūrėta 2017 m. balandžio 11 d.] <<http://www.kopieckosciuszki.pl>>.

nuolatinė – lankytojams suteikiama proga apžiūrėti įvairiausias publikacijas apie kalno ir T. Kosciuškos gyvenimo istoriją.

T. Kosciuškos kalno pavyzdys rodo, kad valstybė vykdo tiek vidaus, tiek išorės atminties politiką. Čia būtų galima pateikti keletą kitų pavyzdžių. Lenkijos Respublikos ambasados Karakase oficialiame tinklalapyje šių metų sausio mėnesį buvo pavišintas pranešimas apie Lenkijos Senato patvirtintą deklaraciją dėl šių metų paskelbimo T. Kosciuškos metais. Pranešimo pradžioje rašoma: „Tadas Kosciūška, kaip skelbiama parlamento rezoliucijoje, užima ypatingą vietą Lenkijos nacionalinėje atmintyje kaip valstybės vadovas jo vardu pavadinto sukilimo metu, ir kaip vadas mūšyje ties Raclavicais (1794). Tuo pačiu Kosciūška yra pavyzdingas patriotas ir laisvės simbolis ne tik lenkams: jis turi išskirtinę reputaciją Amerikos tradicijoje, taip pat ir Europoje (jam buvo suteiktas Garbės piliečio titulas keliuose Europos miestuose). Dėl universalių vertybių – kovos už laisvę, demokratiją, žmonijos orumą (įskaitant kitų šalių išlaisvinimą) – kurių atstovas jis buvo, mums suteikiama proga tokią dieną švęsti su tarptautiniu užmoju, dėka UNESCO pritarimo, patvirtinto jos Generalinėje konferencijoje.“¹⁹¹ Toliau pateikiami keli šio istorinio veikėjo biografiniai faktai. Reikia atkreipti dėmesį į pranešimo pabaigą, kurioje rašoma, kad T. Kosciūška buvo lenkų karo inžinierius ir lyderis, kuris tapo Lenkijos, Baltarusijos ir JAV nacionaliniu didvyriu. Vietoj Lietuvos paminėta Baltarusija. Aiškiai galima matyti, kaip Lenkijos valdžia išaukština ir suaktualina T. Kosciuškos figūrą tarptautiniu mastu, nesidalindama su Lietuva bendra istorine atmintimi.

Prie to paties galima paminėti Lenkijos Respublikos ambasados Vašingtone tinklalapyje esančius kelis straipsnius apie Gegužės 3 d. konstituciją ir T. Kosciūšką. Straipsnyje apie T. Kosciūšką rašoma, kad jis buvo žmogus, kuris tapo draugystės tarp dviejų šalių simboliu, kurios erdvėje viena nuo kitos yra taip toli, tačiau tuo pačiu metu ir arti dėl meilės laisvei. Straipsnyje pateikiama T. Kosciuškos biografija, labiausiai pabrėžiant jo nuopelnus JAV Nepriklausomybės kovose: „West Point’as, pasak George’o Washington’o, buvo tvirtovė, viena svarbiausių pozicijų Amerikoje, kur Tadas Kosciūška, jo vado žodžiais tariant, turėjo vadovaudamas lemiamą žodį.“¹⁹² Toliau cituojama 1794 m. kovo 24 d. T. Kosciuškos priesaika Krokuvoje. Taip pat cituojami JAV prezidento Thomas’o Jefferson’o pagiriamieji žodžiai T. Kosciūškai. Taigi šis istorinis asmuo idealizuojamas, heroizuojamas, paminint svarbiausius jo nuopelnus. Tokiu būdu Lenkijos valdžia vykdo išorinę (už Lenkijos valstybės ribų) atminties

¹⁹¹ Embassy of the Republic of Poland in Caracas. „Year of Tadeusz Kościuszko“. 2017. [žiūrėta 2017 m. gegužės 10 d.] <http://www.caracas.msz.gov.pl/en/news/kosciuszko_year>.

¹⁹² Embassy of Poland in Washington. „Tadeusz Kosciuszko (1746-1817)“. 1997. [žiūrėta 2017 m. gegužės 10 d.] <<http://www.polishworld.com/polemb/const/tk.html>>.

politiką. Taip yra siekiama, naudojant romantinę retoriką, išaukštinti savąją tautą per praeityje nusipelnčius savo tautiečius.

Pereidamas nagrinėti viešąją opinią, norėčiau pabrėžti, kad dar 1994 m. žurnalas *Polityka* iniciavo visuomenės apklausą, atskleidusią, kad nei T. Kosciuška, nei kitas praeities lyderis ar kankinys nėra suvokiamas kaip geriausias lenkas istorijoje. Pagal apklausos rezultatus, pirmą vietą užėmė Mikołaj'us Kopernik'as. 1994 m. suorganizuoti nedideli renginiai, skirti paminėti 1794 m. sukilimo dušimtąsias metines, kaip ir T. Kosciuškos gimimo ir mirties metines, atitinkamai 1996 m. ir 1997 m., demonstravo, kad T. Kosciuškos kultas negrižtamai pergyveno praeityje teikusią svarbą¹⁹³.

2012 m. Lenkijos naujienų tinklalapyje *wyborcza.pl* pasirodė straipsnis, kuriuo pranešama, kad T. Kosciuškos ranka parašytas laiškas JAV prezidentui T. Jefferson'ui varžytinėse per aukcioną Krokuvoje buvo parduotas už 54 tūkst. zlotų. Straipsnyje rašoma, kad T. Kosciuškos ir T. Jefferson'o korespondenciją sudaro 41 laiškas. Jie yra viešosiose įstaigose, bibliotekose, daugiausia JAV. Teigiama, kad kai kuriuose laiškuose aptarinėjami finansiniai dalykai. Straipsnyje akcentuojama, kad JAV Kongresas 1798 m. pr. dotavo T. Kosciuškos fondą. T. Kosciuškai buvo priskiriami pinigai už dalyvavimą JAV Nepriklausomybės kovose. T. Kosciuška visą gyvenimą gyveno iš šių lėšų, siųstų jam per anglų, prancūzų ir olandų bankus¹⁹⁴.

2014 m. naujienų tinklalapyje *Polityka* pasirodė straipsnis, keliantis T. Kosciuškos tapatybės klausimą. Straipsnyje teigiama, kad Lenkijos istorijoje buvo daug tautiečių, kurie vėliau tapo šalies legendomis ir simboliais. Jų vardai buvo „pernešami“ į vėlesnius dešimtečius. Dabar jų vardais yra pavadintos gatvės, aikštės ir mokyklos. Pasak straipsnio, tokiu būdu lenkai gerbė T. Kosciušką. Jau 25 metus Lenkijoje bandoma atgaivinti T. Kosciuškos legendą. Būtent šiandien T. Kosciuška puikiai tinka būti III Lenkijos Respublikos simboliu. Straipsnyje cituojamas Jules'is Michelet'is, kuris teigė, kad T. Kosciuška buvo paskutinis riteris, kovojęs už šiandienos brolybės ir lygybės idealus. Teigiama, kad jis žymus dėl savo gyvenimo. Dauguma mano, kad jis buvo laisvojo pasaulio herojus, lankydavosi salonuose, mylėjo žmones ir garbino moteris. Tačiau straipsnyje keliamas klausimas – kas jis buvo iš tikrųjų? Vikipedijoje galima perskaityti, jog jis buvo bendras JAV ir Lenkijos generolas. Baltarusiai teigia, kad jis nusipelnęs kaip politikas ir karinių dalykų

¹⁹³ Micińska, Magdalena. „The myth of Tadeusz Kościuszko in the Polish mind (1794–1997)“, *European Review of History-Revue européenne d'Histoire*. 1998. T. 5. Nr. 2. P. 196.

¹⁹⁴ „Za 54 tys. zł na akcji sprzedano list Kościuszki“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 16 d.] <http://wyborcza.pl/1,75410,11587134,Za_54_tys_zl_na_akcji_sprzedano_list_Kosciuszki.html>.

išmanytojas. Tuo tarpu autoriai anglų kalba rašo, kad jis yra Lenkijos, Lietuvos ir Baltarusijos nacionalinis didvyris¹⁹⁵.

Kadangi 2017 metai paskelbti Kosciuškos metais, suprantama, kad ženkliai pagausėjo straipsnių apie šį istorinį veikėją. Viename straipsnyje rašoma apie ankstyvuosius jo gyvenimo metus. Konstatuojami faktai, kad T. Kosciūška yra kilęs iš LDK aristokratų giminės, kurios šaknys datuojamos dar XV a., kada T. Kosciuškos giminei (jo protėviams) davė žemės Palenkės vaivadijoje. XVIII a. pirmoje pusėje vos gimus T. Kosciūškai, jo šeima tapo nuomininkais ir jų žemės priklausė Sapiegų ūkiui Mieračouščynoje. Straipsnyje teigiama, kad „per metus T. Kosciuškos šeima nesugebėjo sukaupti kapitalą ir įsigyti iš Sapiegų žemę, todėl T. Kosciuškos gimimo vieta Baltarusijoje, Siechnoviče ar Kosave, yra ginčo objektas“¹⁹⁶. Toliau straipsnyje akcentuojama, kad 1746 m. krikšto metu jį pavadino Andrzej Tadeusz Bonawentura, gimimo data laikoma vasario 4 d. – Šv. Valentino diena.

Dar kitame straipsnyje, kuriame šlovinamas T. Kosciūška, aiškinama, kodėl verta jį prisiminti. Teigiama, kad šio lyderio vardu pavadintas sukilimas; jau 1794 m. buvo akivaizdu, kad jis charizmatiškas karo lyderis. Jo portretas buvo nešiojamas ant diržo sagties. Straipsnio autoriai aiškina, kuo jis vertingas Lenkijos istorijoje: „Anais laikais jis buvo garbinamas visais įmanomais būdais. Jis ateinančioms kartoms buvo kaip nacionalinis herojus, patriotas, žmonių tėvas.“¹⁹⁷ Pabrėžiama, kad kol jis bus traktuojamas kaip įdomus žmogus, lenkai turės ką išskirtinaus pasakyti. Straipsnyje didžiuojamasi, kad T. Kosciūška įgytas karo inžinerijos žinias puikiai pritaikė JAV Nepriklausomybės kovose. Autoriai teigia, kad T. Kosciūška savo gyvenamuoju laikotarpiu numatė ateinančius socialinius ir politinius pokyčius. Dėl šios priežasties jis savo testamente „įpareigojo“ JAV prezidentą T. Jefferson'ą, kad po jo mirties jis išlaisvintų iš jam priskirtų valdų visus vergus, padarytų juos laisvais valstiečiais. Straipsnio esminis tiklas – pranešti žmonėms, kad šie metai paskelbti T. Kosciuškos metais ir kad būtent dabar yra tinkamiausias laikas prisiminti, kad šis istorinis veikėjas buvo tikras vyras, kurį būtina šiandien gerbti, suvokti jį kaip modernų žmogų.

Dar viename *Polityka* straipsnyje aprašoma T. Kosciuškos situacija po 1794 m. sukilimo rusų nelaisvėje. Kalbama apie įvykdytą „neteisėtą“ rusų tyrimą. Straipsnio autorius rašo, kad laivas, kuris plukdė T. Kosciūšką Nevos upe ir jo du bendrakeleivius, T. Kosciuškos sekretorių

¹⁹⁵ Bendyk, Edwin. „Tadeusz Kościuszko – polski Washington“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 15 d.] <<http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1575271,1,tadeusz-kosciuszko--polski-washington.read>>.

¹⁹⁶ Ugniewski, Piotr. „Tadeusz Kościuszko: bohater dwóch kontynentów“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 16 d.] <<http://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1702192,1,tadeusz-kosciuszko-bohater-dwoch-kontynentow.read>>.

¹⁹⁷ Będkowski, Leszek ir Zarembina, Jolanta. „Dlaczego warto przypomnieć sylwetkę Tadeusza Kościuszki“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 17 d.] <<http://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1702184,1,dlaczego-warto-przypomniec-sylwetke-tadeusza-kosciuszki.read>>.

Julian'ą Ursyn'ą Niemcewicz'ių ir adjutantą didelių Stanisław'ą Fiszer'į, pasiekė išilgai kranto buvusią tvirtovę Sankt Peterburge. 1794 m. gruodžio 10 d. vakare T. Kosciuszka kentė nuo galvos traumų, todėl buvo perkeltas į paskirtą tvirtovės vado kambarį. Taip pat kambaryje prižiūrimi pareigūnų buvo J. U. Niemcewicz'ius ir S. Fiszer'is. Toliau straipsnyje pabrėžiama, kad kambaryje įsivyravusią tylą nutraukė staiga įžengęs Rusijos imperijos generalinis prokuroras Aleksandras Samojlov'as, kuris, įvertinęs situaciją, tardė T. Kosciuską, pateikė įrodymus, įvardydamas jį pavojingu priešū¹⁹⁸.

Kitame straipsnyje rašoma apie pirmąją T. Kosciuskos meilę – Liudviką Sosnowska'ą. Cituojamas jos 1789 m. rašytas laiškas, kuriame ji teigia, kad jos sielai yra nelengva, nes būtent T. Kosciuszka pagimdė joje pirmąjį jausmą. Straipsnyje teigiama, kad tai nutiko tuomet, kai T. Kosciuszka, būdamas jaunas, įsidarbino prancūzų kalbos mokytoju Sosnovičių dvare. Būtent tada tarp jų atsirado karšta meilė¹⁹⁹.

Norėčiau akcentuoti, kad apie T. Kosciuską yra parašyta žymiai daugiau straipsnių. Šiais išnagrinėtais straipsniais norėjau parodyti straipsnių turinio tendencijas, kurios skiriasi nuo straipsnių, rašomų Lietuvos naujienų portaluose. Lenkijos naujienų portaluose, kaip matome, autoriai pasirenka tam tikrus T. Kosciuskos gyvenimo epizodus ir juos, glaustai aprašydami, pateikia skaitytojū auditorijai. Lietuvoje vyrauja priešingos tendencijos (išskyrus edukacinius portalus) – straipsniai yra skirti tik informuoti apie 1794 m. sukilimo vykstančias parodas, arba pranešti apie kokias nors T. Kosciuskos metines.

¹⁹⁸ Czubyty, Jarosław. „W rosyjskiej niewoli: śledztwo i zeznania“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 17 d.] <<http://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1702218,1,w-rosyjskiej-niewoli-sledztwo-i-zeznania.read>>.

¹⁹⁹ Besala, Jerzy. „Kobiety w zyciu Tadeusza Kosciuszki“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 17 d.] <<http://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1702198,1,kobiety-w-zyciu-tadeusza-kosciuszki.read>>.

IŠVADOS

1. Priešingai nei Lietuvoje, Lenkijoje per visą XIX a. buvo kuriamas išskirtinės svarbos T. Kosciuškos asmens mitas. Dar prieš 1794 m. sukilimą ATR respublikonai patriotai sąmoningai kūrė mitą apie T. Kosciuską. Jo kūrimą vėliau perėmė XIX a. lenkų romantikai, išskirdami ir sureikšmindami tam tikrus šio istorinio asmens nuopelnus. Kai kurie lenkų istorikai romantikai akcentuoja jo kovą už demokratines vertybes. Kiti išaukština jo sąryšį su krikščionybe. XIX a. T. Kosciuškos atminties vieta buvo konstruojama istorinėse poemose ir eilėraščiuose, bandant sužadinti lenkų istorinę sąmonę ir morališkai mobilizuoti kovoms už nepriklausomybę. Tarpukario Lietuvos istoriografijoje keli istorikai pabrėžė T. Kosciuškos nuopelnus. M. Biržiška ypatingai suaktualino T. Kosciuškos vadovaujamo sukilimo atminimo svarbą. Tačiau istoriniame diskurse T. Kosciuškos figūrą užgožė Lietuvos didžiųjų kunigaikščių suaktualinimas, ypač Vytauto Didžiojo. Tarpukario Lenkijos istoriniame diskurse, kaip ir per visą XX a., istorikai susiskirstė į dvi – T. Kosciuškos šlovinimo ir kritikavimo – grupes. Vieni teigiamai vertino 1794 m. sukilimo įvykius Lenkijos istorijoje ir įvardijo T. Kosciuską kaip talentingą lyderį, karo meno novatorių ir fortifikacijų įrengimo meistrą. Kitos grupės atstovai kritikavo 1794 m. sukilimą ir T. Kosciuską, laikydami jį silpnu lyderiu ir nekompetetingu politiku. Sovietų Lietuvos ir Lenkijos istoriniame diskurse iš esmės vyravo ta pati tendencija – buvo bandoma T. Kosciuškos figūrą paversti didaktiniu instrumentu, neabejotinu socialinio progreso ir klasių kovos propagandiniu simboliu. Sovietų Lietuvos istoriniame diskurse istorikai bandė supriešinti T. Kosciuškos atminties vietą su J. Jasinskio atminties vieta, o sovietų Lenkijos atveju buvo akcentuojamas T. Kosciuškos sąmoningas siekis įgyvendinti 1794 m. „socialistinę revoliuciją“. Nepriklausomos Lietuvos istoriniame diskurse bandoma sureikšminti pačią 1794 m. sukilimo svarbą, aprašant sukilimo etapus, įvardijant sukilimo vertybes, bandoma kurti fragmentuotą 1794 m. sukilimo istorinį naratyvą. Nepriklausomos Lenkijos istoriniame diskurse vyrauja priešingos tendencijos – suaktualinamas ne pats sukilimas, o jo vadovas T. Kosciška. Tad Lenkijoje 1794 m. sukilimo istorinis naratyvas yra absoliučiai personalizuotas. Tai iš dalies lemia Lenkijos valdžios praktikoje įgyvendinamas konservatyvusis istorijos politikos modelis.

2. Lietuvoje yra tik vienas T. Kosciuškos atminčiai materializuoti skirtas paminklas. Tai yra paminklinė lenta, įrengta 1917 m. Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje. Lietuvoje yra septynios gatvės, pavadintos Tado Kosciuškos vardu: Vilniuje, Druskininkuose, Kalabariškėse (Vilniaus r. sav),

Kaune, Nemenčinėje (Vilniaus r. sav.), Padvarionyse (Trakų r. sav.) ir Šalčininkuose. Lietuvos Seime 2008 m. buvo patvirtintos dvi datos, sietinos su 1794 m. sukilimu: gegužės 3-ioji – 1791 m. pirmosios rašytinės Konstitucijos Europoje diena ir spalio 20-oji – 1791 m. Abiejų Tautų (Lietuvos ir Lenkijos) tarpusavio įžado paskelbimo diena. T. Kosciuškos atminimas įamžintas V. Zeitler istoriniame romane *Laisvės sūnus Tadas Kosciūška. Kovotojas už JAV, Lenkijos ir Lietuvos laisvę* ir M. K. Oginskio atsiminimų I ir II tomuose.

Lenkijoje įvairiausiomis formomis yra materializuota T. Kosciuškos atmintis. Didingi milžiniški paminklai pastatyti Krokuvoje, Lodzėje, Poznanėje ir Šydlovece. Atminimo biustai pastatyti Vituline ir Pšemysle. Atminimo lentos įrengtos Krokuvoje ir Radome. Svarbus šio istorinio asmens atminimą įamžinantis objektas Krokuvoje – T. Kosciuškos kalnas. Taip pat T. Kosciuškos atminimas įamžintas gatvėvardžiuose. Lenkijoje yra 21-a T. Kosciuškos vardu pavadinta gatvė: Krokuvoje, Gdanske, Poznanėje, Ylavoje, Jasle, Kališe, Katovicuose, Krasnike, Krosne, Mazovijos Minske, Olštynė, Opolėje, Plocke, Policėje, Rybnike, Žešuve, Stargarde, Suvalkuose, Šydlovece, Vroclave ir Dombrova Tarnovske. Taip pat istorinio veikėjo vardu pavadintos alėjos Čenstakavoje ir Lodzėje, aikštės – Bytome, Skvežinoje, Ščecine ir Vroclave, skverai – Gdynėje ir Sedlcose. Taip pat T. Kosciuškos atminimas įamžintas lenkų filmuose. Pirmasis filmas apie jį *Kościuszko pod Raclawicami* pasirodė 1913 m. Filmą režisuotas ir jo scenarijus parašytas pagal 1880 m. Władysław'o Ludwik'o Anczyc'iaus dramą *Kościuszko pod Raclawicami*. 1938 m. pasirodė dar vienas filmas tokiu pačiu pavadinimu – *Kościuszko pod Raclawicami*. O 1977 m. buvo sukurtas dokumentinis filmas apie T. Kosciušką, pavadinimu *Inżynier Kościuszko*. Dar vienas dokumentinis filmas *Tadeusz Kościuszko* pasirodė 1987 m. Paskutinis dokumentinis filmas apie šį istorinį asmenį sukurtas 2006 m., kurio pavadinimas – „*Jego imię Polska*”. *Tadeusz Kościuszko*. Apie T. Kosciušką yra parašyta nemažai biografinių knygų. Viena žymiausių – 2009 m. lenkų kilmės amerikiečių žurnalisto ir publicisto, JAV T. Kosciuško fondo direktoriaus Alex'o Storozynski'io biografinė knyga *The Peasant Prince: Thaddeus Kosciuszko and the Age of Revolution*. Lenkų kariuomenės muziejuje, Poznanės ir Krokuvos nacionaliniuose muziejuose eksponuojami nutapyti istoriniai paveikslai, kuriuose vaizduojamas T. Kosciūška. Be to, Varšuvos ir Krokuvos nacionaliniuose muziejuose saugomi šio istorinio veikėjo portretai.

3. Lietuvos viešojoje opinijoje T. Kosciuškos atmintis formuojama per naujienų ir edukacinius portalus, muziejuose rengiamas parodas. Taip pat prie to galima priskirti V. Zeitler istorinį romaną ir M. K. Oginskio atsiminimus. Lenkijos viešojoje opinijoje T. Kosciuškos atmintis formuojama per visuomenės santykį su visa materializuota T. Kosciuškos atmintimi – paminklais, gatvėvardžiais, aiškštėmis, skverais, filmais, biografinėmis knygomis ir tapybos darbais. Visi šie materialūs dalykai

yra susieti su žmonių kasdienybe. Per kasdienišką santykį su tokia gausa atminties objektų, T. Kosciuškos atminimas neužsimiršta žmonių istorinėje sąmonėje. Taip pat prie to prisideda Lenkijos naujienų portalai, kuriuose autoriai pasirenka tam tikrus T. Kosciuškos gyvenimo epizodus ir juos, glaustai aprašydami, pateikia skaitytojų auditorijai. Lietuvoje vyrauja priešingos tendencijos (išskyrus edukacinius portalus) – straipsniai yra skirti tik informuoti apie 1794 m. sukilimo vykstančias parodas, arba pranešti apie kokias nors T. Kosciuškos metines.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

1. Aleksandravičius, Egidijus. *Karklo diegas*. Vilnius: Versus aureus, 2013.
2. Bendyk, Edvin. „Tadeusz Kościuszko – polski Washington“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 15 d.] <<http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1575271,1,tadeusz-kosciuszko--polski-washington.read>>.
3. Besala, Jerzy. „Kobiety w życiu Tadeusza Kościuszki“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 17 d.] <<http://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1702198,1,kobiety-w-zyciu-tadeusza-kosciuszki.read>>.
4. Będkowski, Leszek ir Zarembina, Jolanta. „Dlaczego warto przypomnieć sylwetkę Tadeusza Kościuszki“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 17 d.] <<http://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1702184,1,dlaczego-warto-przypomniec-sylwetke-tadeusza-kosciuszki.read>>.
5. Biržiška, Mykolas. *Lietuvos sukilimas 1794 metais*. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1919.
6. Brusokas, Eduardas. „Tadas Kosciuška – sukilėlis ir bastūnas“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <http://www.ldkistorija.lt/#tadas-kosciuska-sukilelis-ir-bastunas_fact_1262>.
7. Brusokas, Eduardas. „Už vientisą ir laisvą Respubliką: Vilniaus miestiečiai 1794 metų sukilime“, *Darbai ir Dienos*. 2004. T. 37. P. 149–180.
8. Brusokas, Eduardas. „Vilniaus gynyba 1794 m.“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <http://www.ldkistorija.lt/#vilniaus-gynyba-1794-metais_fact_214>.
9. Bumblauskas, Alfredas. „Dar kartą apie Lietuvos ir Lenkijos užmarštis“, *Lietuvos istorijos studijos*. 2012. T. 30. P. 41–67.
10. Czuby, Jarosław. „W rosyjskiej niewoli: śledztwo i zeznanie“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 17 d.] <<http://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1702218,1,w-rosyjskiej-niewoli-sledztwo-i-zeznania.read>>.
11. Čiplytė, Joana Viga. „T. Kosciuška - JAV, Lenkijos ir Lietuvos laisvės kovų dalyvis“. *Respublika* (2017). Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 8 d.] <http://www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/portretai/tkosciuska_jav_lenkijos_ir_lietuvo_s_laisves_kovu_dalyvis/>.

12. Čižiūnas, Gintautas. „Tado Kosciuškos sukilimas ir Mykolas Kleopas Oginskis“. *Žemaičių žemė* 1 (2015): 36–41. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 9 d.] <http://samogitia.mch.mii.lt/ZZ_2015_1/ZZ_2015_1_puslapis_36_41.pdf>.
13. Daukantas, Simonas. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*, Čikaga: Vytautas Saulius. 1954.
14. Drozdowski, Marian Marek. „Wkład Tadeusza Kościuszki do polskiej kultury politycznej“. *Insurekcja kościuszkowska w dziejach i tradycji*. Warszawa. 2004. S. 101–109.
15. Embassy of Poland in Washington. „Tadeusz Kosciuszko (1746-1817)“. 1997. [žiūrėta 2017 m. gegužės 10 d.] <<http://www.polishworld.com/polemb/const/tk.html>>.
16. Embassy of the Republic of Poland in Caracas. „Year of Tadeusz Kościuszko“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 10 d.] <http://www.caracas.msz.gov.pl/en/news/kosciuszko_year>.
17. Gaižutytė-Filipavičienė, Žilvinė. „Kultūrinė atmintis, kultūrinis kapitalas ir vizualumas“. *LOGOS* 83 (2015): 46. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 20 d.] <http://litlogos.eu/L83/Logos_83_045_049_Gaizutyte.pdf>.
18. Grabauskas-Karoblis, Giedrius. „Kovotojas už Nepriklausomybę, 1794 metų sukilimo lyderis: Tado Kosciuškos 190-osioms mirties metinėms“. *XXI Amžius* (2008). Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/01/23/zvil_03.html>.
19. Griffante Andrea. „Savo valstiečių beieškant. Dėl valstiečių simbolinio įpilietinimo Lietuvoje XIX a. pab. – XX a. pr.“, *Istorija*. 2014. T. 93. Nr. 2. P. 59–77.
20. Herbačiauskas, Juozapas Albinas. *Lietuvos atgimimas lenkiškosios idėjos atžvilgiu*, Vilnius: Regnum fondas, 2001.
21. Janusz, Wojtasik. „Tadeusz Kościuszko w świetle polskich publikacji“. *Niepodległość i Pamięć* 18/2 (2011): 131–143. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 19 d.] <[http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_\(34\)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_\(34\)-s131-143/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_\(34\)-s131-143.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_(34)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_(34)-s131-143/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2011-t18-n2_(34)-s131-143.pdf)>.
22. Jasas, Rimantas. „1794 metų sukilimo reikšmė Lietuvai“, *Mokslas ir gyvenimas*. 1994. Nr. 3. P. 6–7.
23. Kačerauskas, Tomas. „Pilietinis nepaklusnumas: individų laisvė ir visuomeninė tvarka“, *Problemos*. 2009. T. 76. P. 28–37.
24. Kiaupa, Zigmantas, et al. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 2000.
25. Kiaupa, Zigmantas. „Sužlugytos pertvarkos metas Lietuvoje XVIII amžiaus pabaigoje“, *Acta academiaeartium Vilnensis*. 2004. T. 32. P. 9–15.

26. Kopiec Kościuszki w Krakowie. [žiūrėta 2017 m. balandžio 11 d.] <<http://www.kopieckosciuszki.pl>>.
27. Kowecki, Jerzy. „Niekótre sporne problemy biografii i Tadeusza Kościuszki“. *Kościuszko – powstanie 1794 – tradycje*. Warszawa. 1997. S. 9–25.
28. Kraszewski, Józef. „Polska w czasie trzech rozbiórów 1772–1799“. *Studia o historii ducha i obyczajau*, T. 3. Poznań. 1875.
29. Lappo, Ivanas. *Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1932.
30. Lietuvos nacionalinis muziejus. „Bonistika“. [žiūrėta 2017 m. balandžio 11 d.] <<http://www.lnm.lt/bonistika/>>.
31. LR atmintinų dienų įstatymo 1 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymas. Nr. X-1537. Valstybės žinios. Nr. 62-2335. 2008.
32. Łaskiewicz, Hubert. „Pamięć i zapomnienie. Węzły pamięci w stosunkach polsko-litewskich“. *IESW. Projekt: Historia a terażniejszość. Dziedzictwo Rzeczpospolitej Obojga Narodów a aktualne stosunki polsko-litewskie* (2012): 1–9. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 14 d.] <<http://www.iesw.lublin.pl/projekty/pliki/IESW-121-02-09.pdf>>.
33. Mačiulytė, Kristina. „Religinė ir pilietinė tapatybė LDK apšvietos pamoksluose“, *Literatūra*. 2006. T. 48(7). P. 102–118.
34. Markauskaitė, Neringa ir Narbutienė, Daiva. „Paroda „Tado Kosciuškos sukilimo 1794 m. dokumentai“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 10 d.] <<http://www.mab.lt/lt/archyvas/1375/1270>>.
35. Oginskis, Mykolas Kleopas. Atsiminimai: I tomas. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 19 d.] <http://samogitia.mch.mii.lt/Kultura_a/paveikslai/M_K_Oginskis_Atsiminimai_pirmas_tomas.pdf>.
36. Oginskis, Mykolas Kleopas. Atsiminimai: II tomas. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 19 d.] <http://samogitia.mch.mii.lt/Kultura_a/paveikslai/M_K_Oginskis_Atsiminimai_antras_tomas.pdf>.
37. Paroda „Tado Kosciuškos sukilimo 1794 m. dokumentai“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 8 d.] <<http://www.delfi.lt/veidai/kultura/paroda-tado-kosciuskos-sukilimo-1794-m-dokumentai.d?id=65295172>>.
38. Rawski, Tadeusz. „Maciejowice“. *Maciejowice 1794 r. Antologia tekstów historycznych*. 1997. P. 80–91.
39. Skirius, Juozas. „XX amžiaus JAV lietuvių ir Lietuvos istorikų požiūris į generolą Tada Kosciuską“, *Istorija*. 2011. T. 82. P. 47–54.

40. Skowronek, Jerzy. „The Model of Revolution in East-Central European Political Thought During the Napoleonic Era“, *Acta Poloniae Historica*. 1980. T. 41. P. 123–145.
41. „Sukilimai Lietuvoje 1794–1941 m.“. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 9 d.] <<http://lietuvoskaroistorija.weebly.com/sukilimai.html>>.
42. Šapoka, Adolfas. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Mokslas, 1989.
43. Šapoka, Mindaugas. „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: naujas bandymas atrasti sąlyčio taškus tarp Lenkijos ir Lietuvos istorinės atminties“. *IESW. Projekt: Historia a terażniejszość. Dziedzictwo Rzeczpospolitej Obojga Narodów a aktualne stosunki polsko-litewskie* (2012): 1–18. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 10 d.] <<http://www.iesw.lublin.pl/projekty/pliki/IESW-121-02-02.pdf>>.
44. Ugniewski, Piotr. „Tadeusz Kościuszko: bohater dwóch kontynentów“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 16 d.] <<http://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1702192,1,tadeusz-kosciuszko-bohater-dwoch-kontynentow.read>>.
45. „UNESCO minimų sukakčių sąrašas – A. J. Greimo šimtmetis“, *Kauno diena* (2015). Interaktyvus. [žiūrėta 2015 m. balandžio 10 d.] <<http://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/unesco-minimu-sukakciu-sarase-j-greimo-simtmetis-721347>>.
46. Vaversis. „Tadeusz Kasciuszka buvo Lietuvninkas“, *Auszra*. 1883. Nr. 5.
47. „Za 54 tys. zł na akcji sprzedano list Kościuszki“. [žiūrėta 2017 m. gegužės 16 d.] <http://wyborcza.pl/1,75410,11587134,Za_54_tys_zl_na_akcji_sprzedano_list_Kosciuszki.html>.
48. Zeitler, Valentina. *Laisvės sūnus Tadas Kosciuška*. Vilnius: Algimantas, 2016.
49. Žemaičių vyskupystės muziejus. „Kviečiame aplankyti parodą „Žingsniai į laisvę“. 2015. [žiūrėta 2015 m. balandžio 11 d.] <<http://www.muziejusalka.lt/lt/naujienos/kvieciame-aplankyti-paroda-%C5%BEingsniai-i-laisve-14625.html>>.

Literatūra

1. Assmann, Aleida. „Re-framing memory. Between individual and collective forms of constructing the past“, *Performing the past: Memory, History and Identity in modern Europe*, sudaryt. K. Tilmans, Frank van Vree, Jay Winter, Amsterdam, 2010. P. 40–44.
2. Assmann, Jan. „Collective Memory and Cultural Identity“, *New German Critique*. 1995. Nr. 65. P. 125–133.
3. *Atminties daugiasluksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudaryt. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013.

4. Baranauskas, Deividas. *1794 metų sukilimo atmintis ir atminimai Lietuvoje. Bakalauro darbas*. Šiauliai. 2015.
5. Berenis, Vytautas. „Simono Daukanto ir Juozo Jaroševičiaus istorinės Lietuvos samprata“, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. 1993. T. 5. P. 90–103.
6. Bourdieu, Pierre. „Les trois états du capital culturel“, *Actes de la recherche en sciences sociales* 30 (1979): 3–6. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. gegužės 19 d.] <http://www.persee.fr/doc/ars_0335-5322_1979_num_30_1_2654>.
7. Bumblauskas, Alfredas. „LDK ir jos fenomenai – modernųjų tautų „atminties vietos“: didžiųjų ir alternatyvių naratyvų vaizdiniai ULB regiono istorinėje kultūroje“. *LDK tradicija, vaizdinys ir modernūs tapatumai* (2010): 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 8 d.] <<http://www.mdl.projektas.vu.lt/wp-content/uploads/2011/11/ldk-atminties-vietu-tyrimu-krypciu-metmenys.pdf>>.
8. Connerton, Paul. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
9. Čepaitienė, Rasa. „Keletas pamąstymų apie istorijos politikos antropologinį matmenį“. *Šiuolaikiniai istorinės sąmonės formavimo būdai: prielaidos, galimybės ir ribos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010. P. 65–78.
10. Čepaitienė, Rasa. „Nacionalinis pasakojimas versus lokalios istorijos: kultūrinės atminties raiška Lietuvos provincijoje“. *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudaryt. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013. P. 229–264.
11. Daukantas, Simonas. *Laiškai Teodorui Narbutui: Epistolinis dialogas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1996.
12. Dementavičius, Justinas. „Atsiminti negalima užmiršti: paminklų politiškumo klausimu“. *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011. P. 91–112.
13. *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011.
14. *Istorijos politikos modeliai ir kryptys: Europos Sąjungos, Lenkijos, Rusijos ir Baltarusijos istorijos politika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
15. Ivanovič, Marija. „1794 metų Tado Kosciuškos sukilimo spaudiniai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriuje“. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka* (2011): 71–77. Interaktyvus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 10 d.] <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367179254290/DS.002.0.01.ARTIC>>.
16. Mačiulis, Dangiras, et al. *Kas laimėjo Žalgirio mūšį?*. Vilnius: Mintis, 2012.

17. Merkinaitė, Simona ir Radžvilas, Vytautas. „Istorijos mokymas mokyklose kaip valstybinės istorijos politikos problema“. *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011. P. 113–165.
18. Micińska, Magdalena. „The myth of Tadeusz Kościuszko in the Polish mind (1794–1997)“, *European Review of History-Revue européenne d'Histoire*. 1998. T. 5. Nr. 2. P. 191–196.
19. Nikžentaitis, Alvydas. „Atminties ir atminimo kultūrų modeliai: Lietuva, Lenkija, Rusija, Vokietija“. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 439–458.
20. Nikžentaitis, Alvydas. *Vytauto ir Jogailos įvaizdis Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse*. Vilnius: Aidai, 2002.
21. Nora, Pierre. „Between Memory and History“, *Representations* 26, California. 1989. P. 7–24.
22. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011.
23. Ramonaitė, Ainė, et al. *Tarp Rytų ir Vakarų: Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
24. Safronovas, Vasilijus. „Kultūrinė atmintis ar atminimo kultūra? Kultūrinės atminties teorijos taikymo modernių laikų tyrimams problemos“. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 39–64.
25. Safronovas, Vasilijus. „Lietuvos atminimo politikos tendencijos po 1990 metų“. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sudaryt. Nikžentaitis A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 337–378.
26. Selenis, Valdas. „Adolfas Šapoka ir nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo programa „Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“, *Istorija*. 2008. T. 71. P. 13–21.
27. Staliūnas, Darius. *Savas ar svetimas paveldas? 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuvių atminties vieta*. Vilnius: Mintis, 2008.
28. *Šiuolaikiniai istorinės sąmonės formavimo būdai: prielaidos, galimybės ir ribos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
29. Švedas, Aurimas. *Matricos nelaisvėje: sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*. Vilnius: Aidai, 2009.

30. Vinogradnaitė, Inga. „Istorijos politika Lenkijoje: prielaidos ir konfliktai“. *Istorijos politikos modeliai ir kryptys: Europos Sąjungos, Lenkijos, Rusijos ir Baltarusijos istorijos politika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, P. 105–133.
31. Žukas, Saulius. *Simonas Daukantas*. Kaunas: Šviesa, 1988.
32. Wittek, Piotr. „Istorinės politikos doktrina – arba kelių veikslių „drama“. *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudaryt. A. Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013. P. 539–570.

Deividas Baranauskas

TADO KOSCIUŠKOS SUKILIMO KULTŪRINĖ ATMINTIS

SANTRAUKA

Magistro darbe pirmą kartą tiriamas T. Kosciuškos sukilimas kultūros atminties tyrimų diskurse. Kadangi kultūrinė atmintis negali būti apolitiška, darbe nagrinėjamos Lietuvos ir Lenkijos atminties bei istorijos politikos problemos, apimančios T. Kosciuškos atminties vietas. Aiškinamasi, kokiomis formomis materializuota istorinio veikėjo atmintis ir kaip ji formuojama viešojoje opinijoje. Darbe naudojamos Vakarų Europos kultūrinės atminties tyrimais ir istoriografija.

Tyrimo metu nustatyta, kad priešingai nei Lietuvoje, Lenkijoje per visą XIX a. buvo kuriamas išskirtinės svarbos T. Kosciuškos asmens mitas. Jo kūrimą vėliau perėmė XIX a. lenkų romantikai, išskirdami ir sureikšmindami tam tikrus šio istorinio asmens nuopelnus. Tarpukario istoriniame diskurse T. Kosciuškos figūrą užgožė Lietuvos didžiųjų kunigaikščių suaktualinimas. Tarpukario Lenkijos istoriniame diskurse, kaip ir per visą XX a., istorikai susiskirstė į dvi – T. Kosciuškos šlovinimo ir kritikų – grupes. Sovietų Lietuvos ir Lenkijos istoriniame diskurse buvo bandoma T. Kosciuškos figūrą paversti neabejotinu socialinio progreso ir klasių kovos propagandiniu simboliu. Nepriklausomos Lietuvos istoriniame diskurse bandoma sureikšminti pačią 1794 m. sukilimo svarbą. Nepriklausomos Lenkijos istoriniame diskurse vyrauja priešingos tendencijos – suaktualinamas ne pats sukilimas, o jo vadovas T. Kosciūška.

Lietuvoje yra vienas T. Kosciuškos atminčiai materializuoti skirtas paminklas ir 7-ios gatvės, pavadintos jo vardu. Lenkijoje įvairiausiomis formomis yra materializuota T. Kosciuškos atmintis – paminklais, atminimo biustais, atminimo lentomis ir kt. Lenkijoje jo vardu pavadinta 21-a gatvė.

Lietuvos viešojoje opinijoje T. Kosciuškos atmintis formuojama per naujiųjų ir edukacinius portalus, muziejuose rengiamas parodas. Taip pat prie to galima priskirti V. Zeitler istorinį romaną ir M. K. Oginskio atsiminimus. Lenkijos viešojoje opinijoje T. Kosciuškos atmintis formuojama per visuomenės santykių su visa materializuota jo atmintimi.

Deividas Baranauskas

CULTURAL MEMORY OF THE UPRISING OF TADEUSZ KOŚCIUSZKO

SUMMARY

The Master Thesis for the first time attempts to analyze the uprising led by Tadeusz Kościuszko in light of cultural memory research. Cultural memory cannot be apolitical. Hence, the present paper analyzes Lithuanian and Polish recollections and political history issues in relation to the memories of Tadeusz Kościuszko. The shapes that the remembrance of this historical figure take and the ways it is manifested in public opinion are researched. The paper is based on the Western European cultural memory researches and historiography.

The research results revealed that, contrary to the Lithuanian experiences, the Polish tended to tell the myth of Tadeusz Kościuszko with great importance in the 19th century. The stories were later assimilated by the Polish romanticists of the 19th century who highlighted and gave prominence to certain merits of this historical figure. The historical discourse of the interwar period showed that the character of Tadeusz Kościuszko was overshadowed by the grand dukes of the Grand Duchy of Lithuania. Similar to the 20th century, the historical discourse of the interwar Poland revealed that the historians chose two different positions: the ones who glorified Tadeusz Kościuszko and the ones who criticized him. During the Soviet time, both the Lithuanians and the Polish attempted to turn Tadeusz Kościuszko into a symbol of propaganda of social progress and class conflict. The historical sources of the independent Lithuania showed that the importance of the Uprising of 1794 itself was deemed the most prominent. Meanwhile, a different tendency was noticed in the Polish historical discourse which believed that the leader Tadeusz Kościuszko was the most important figure.

There is one monument and seven streets named after Tadeusz Kościuszko in Lithuania. The Polish, however, employ a variety of means to immortalize the memory of Tadeusz Kościuszko, such as monuments, busts, memorial boards, etc. There are 21 streets named after this historical figure in Poland.

The memory of Tadeusz Kościuszko in the public opinion in Lithuania is shaped via the news channels, educational portals and exhibitions in museums. The historical novel of V. Zeitler and the memoirs of M. K. Ogiński can also be attributed to such. The memory of Tadeusz Kościuszko in the Polish public opinion is shaped through the relation of the people with the entirety of the recollections of this historical figure.